

ივანე ჯავახიშვილის
სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
მიგრაციის კვლევის ცენტრი

IVANE JAVAKHISHVILI
TBILISI STATE UNIVERSITY
MIGRATIONS RESEARCH CENTER

მიგრაცია MIGRATION

9

თბილისი 2019 Tbilisi

სამეცნიერო ჟურნალს „მიგრაცია“ გამოსცემს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიგრაციის კვლევის ცენტრი. მორიგ, მე-9 ნომერში თავმოყრილ სტატიებში განხილულია საქართველოსა და სხვა ქვეყნებში მიმდინარე მიგრაციული პროცესების კანონზომიერებანი და თავისებურებანი.

რედაქტორი: პროფესორი **მირიან ტუხაშვილი** (თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი)

რედაქციის წევრები: პროფესორი **ირინა მოლოდიკოვა** (ცენტრალური ევროპის უნივერსიტეტი); პროფესორი **მარი ფრაისი** (აშშ); პროფესორი **ლეო ვან ვისენი** (ნიდერლანდები); პროფესორი **სადაიოსი ოოცუ** (იაპონია); **ვარლამ ჭკუასელი** (დამოუკიდებელი ექსპერტი); **ნათია კვიციანი** (მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაცია); ასოცირებული პროფესორები: **თამაზ ზუბიაშვილი** (თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი); **მურმან ცარციძე** (თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი); **ნათია ქელიძე** (პასუხისმგებელი მდივანი)

The scientific journal "Migration" is published by Migration Research Center, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. The articles in the issue of the journal №9 discuss the regularities and peculiarities of migration processes taking place in Georgia and other countries

Editor-in-chief: Professor **Mirian Tukhashvili** (TSU)

Members of the editorial board:

Professors: **Irina Molodikova** (CEU, Hungary), **Marie Price** (USA), **Leo Van Visen** (Netherlands), **Sadaiosi Ootsu** (Japan), **Natia Kvitsiani** (IOM), **Varlam Chkuaseli** (Independent expert), Associate Professors: **Tamaz Zubiashvili** (TSU), **Murman Tsartsidze** (TSU), **Natia Chelidze** (Executive secretary)

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2019
© Ivane Javakhishvili Tbilis State University, 2019

ISSN 2449-2523

Migration Flows of Workers in the Context of UK Brexitis

Introduction

As the integration processes within the EU deepened, so did the concerns of the old member states regarding protecting their labor market. When 8 new member states joined EU in 2004 (in the so-called Eastern enlargement), some member states placed temporary restrictions on the access of the citizens from the new member states to their labor markets. However, United Kingdom, Ireland and Sweden did not implement any such restrictions, choosing to implement a liberal migration policy instead. Economic growth, rising wages and positive macroeconomic development created incentives for migration of labor force to UK. The trends in the migration to the UK in the past decade follow along the lines of the migration theory based on the pull and push factors with only slight departures, which can be reasonably explained by the natural societal development (Massey, et al., 1993; Adepoju, et al, 2010; Kazlauskienė, et al., 2006; Jančíková, 2014; Krajnakova, Navickas, et al., 2018; Krajnakova, Jegelaviciute, et al., 2018).

The main goal of this study is to evaluate the impact of Brexit on the migration to the UK and also to determine economic implications of immigration after UK adopted a decision to leave the EU. To do so, we have analyzed the trends on the UK's labor market – employment, unemployment, wages, number of available job vacancies, number of immigrants, etc. We have calculated GDP created by immigrants, its share on the overall GDP, expenses and revenues to the state budget stemming from the economic activity of immigrants, as well as taking into account the expenses necessary to provide for asylum seekers. The statistical data necessary for these calculations were obtained from The Migration Observatory at the University of Oxford, Office for National Statistics GB, ILO 2016 and World Bank. Finally, we have calculated economic losses and gains stemming from the migration of labor force from EU member states.

1. Trends in Migration of Workers in the United Kingdom

UK labor market follows the trends in the global economy. In 2009, as a result of the economic crisis, the employment rate fell from 72.6% from the previous year to 70.9%. The falling trend continued until 2011, when the global economic crisis went through its second phase. Following years brought moderate recovery with the employment rate exceeding its pre-crisis level in 2017, when it reached 75%. Year 2018 so far marks historically high employment, with almost 32.5 million people being employed. Immigrants account for 8.5% of all employed people in the UK, with this share constantly growing in the past years regardless of economy's fluctuations. Unemployment rate in the UK started to grow already in 2008, and its growth culminated in 2011, when it reached 8.3%. Since then it was steadily falling, and in 2016 it fell to 4.8%. The positive trend continues in 2018, with UK government reporting historically lowest unemployment rate of 4.1%.

Another indicator that we used to illustrate the situation on the UK labor market is the number of job vacancies. In 2008, before the full onset of economic crisis, there were 702 thousand job vacancies in the country. In the next year, this number fell by 257 thousand, and in the following years it grew only moderately. A more robust growth started in 2013, and in 2015 and 2016 the number of job vacancies stabilized around 750 thousand, all while the economic production and employment continued to grow even as Brexit became a reality. The number of available job positions continued to grow in 2017 and in August 2018 it reached 815 thousand (Table 1).

A more detailed analysis of the data regarding the employment among 14 – 64-year-old shows that while the employment of British nationals remains high, it is still lower by roughly 6% than the employment among the European immigrants, including the EU member states from the eastern enlargement and also from Bulgaria and Romania, which joined the EU in 2007. Low employment can however be observed among non-European immigrants; in general, it is lower than the national average by 12%.

Retirees, disabled, chronically ill and primary caretakers of family members constitute for the most “passive” group on the UK labor market. When taking the migrant status into consideration, the most “passive” on the UK labor market are non-European immigrants (22%), followed by domestic population (16%). Afghanistan, Syria, Pakistan and

Iraq are predominantly Muslim countries with a low rate of literacy. School attendance is mandatory by law, nevertheless, customs and traditions combined with social (and oftentimes also military) unrest, outdated education systems, and a chronic lack of teachers cause that the illiteracy especially among women remains on a high level (80% in Afghanistan, 20% in Iraq and Syria). Employment rate among women in these countries is only around 15%, with most of them working in a household, thus not having a paid position. Immigrants often bring this way of life to their new host country with them. Cultural factors and traditions can also explain relatively low involvement among the older generation, whose lifestyle is more likely to be shaped by the notions of societal hierarchy and social class.

Table 1. Trends on the UK labor market in 2007 - 2016

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Employment (in mil.)	29.6	29.2	29.2	29.4	29.7	30.1	30.8	31.3	31.7	32.06
Employment rate	72.6	70.9	70.4	70.3	71	71.6	72.9	73.7	74.4	75
Unemployment (in mil.)	1.86	2.49	2.5	2.64	2.51	2.39	1.96	1.71	1.62	1.47
Unemployment rate (in %)	6	7.9	7.9	8.3	7.8	7.4	6	5.2	4.8	4.4
Number of job vacancies (thousand)	702	445	460	490	465	500	600	749	755	774
Average wages (USD/week)	440	419	440	450	458	460	469	480	489	503

An important characteristic adding to the picture of the UK labor market is the age structure of employed population. The labor market reflects the trend of ageing population, with people aged 45-49 and 50-54 being the most numerous groups with 13.16 %. The second biggest group consists of people aged 25-29 (11.36 %). The age structure of employed immigrants is considerably more favorable – 30-34 year-olds are the most numerous group (22.45 %) followed by 35-39 year-olds (17.92 %) and 25-29 year-olds (16.95 %).

This also suggests that immigrants belonging to these two age groups arrived to the country after finishing their education and vocational training, and thus the UK gained qualified labor force without costs. The Statistic office published an analysis which compared the

skillset of British nationals and immigrants. (The Migration, 2017). It concluded that the qualifications of immigrants are considerably higher when compared to British nationals occupying the same job position. It is also necessary to note that human productivity culminates around 30-33 years of age, and, as we have stated earlier, it is precisely this age group of immigrants that constitutes for the largest part of employed immigrants in the UK.

2. Asylum policy in the United Kingdom and its impact on public finances

The European refugee crisis (also known as a migrant crisis), which reached its worst point in 2015, had a relatively small impact on the UK, especially when compared with some other EU countries. In 2012, 28,900 people sought asylum in the UK. Even though this number rose to 40,400 in 2015, this increase is incomparable with the influx of asylum seekers that we could observe in Germany, Hungary, Sweden, or Italy.

Asylants in the UK are faced with a myriad of obstructions and a difficult and lengthy process of integration into the UK labor market, which allows for 12 month waiting period for work permit; this being the longest waiting period in the EU. Starting one's own business or to gain a self-employed status is even more difficult. At the same time, there is only a limited list of jobs that asylants can apply for; jobs that often require qualifications and skillset that asylants are lacking. Because of these and also other measures, a successful integration into the UK labor market is almost impossible for a majority of asylum seekers.

A long period of being prevented from entering the labor market is troubling especially when taking into account the psychological effects of prolonged unemployment. A person loses working habits after 12-month long unemployment, thus making it even more difficult for them to find an employment afterwards. A long term lack of activity also negatively impacts social skills, especially in case of older people. According to the German Federal Ministry for Labor and Social Affairs, refugees that are not yet 35 years old have relatively good prospects for requalification, however, those aged 40 and older struggle.

One of the most prominent factors for a successful integration is speaking the language of the host country. A sufficient knowledge of English language is crucial when entering the UK labor market. Howev-

er, yearly language courses in the UK cost £1,600. While it is possible for asymlants to delay the payment, the owed amount still has to be paid within the first 6 months after entering into an employment. The cost of these courses, while not prohibitive as such, adds to the financial pressure put on asymlants, who face a multitude of other obstacles and difficulties when trying to integrate into the host country.

Wages are another factor to be considered. The minimum wage in the UK is set differently for different age groups. As of April 2017, employees aged 25 and older should earn at least £7.50/hour, however, a lower minimum wage applies to younger demographics – £7.05/hour for age group 21-24, £5.60/hour for age group 18-20, and £4.05/hour for employees under 18 years of age. Even though the average wage in the UK is at the level of £11.30/hour and thus considerably higher than the minimum wage, the minimum wage is the top level that most of working asymlants achieve; their wages growing only minimally even after ten years in employment.

In the UK, asylum seekers are provided with free accommodation (a flat, a house, a hostel room, or even only a single bed) with breakfast, with the exception of London and Southeast England, where accommodation is not provided. Asylum seekers are offered accommodation in the less populated and less developed areas of the UK, and they cannot refuse offered option. Healthcare is covered by the free National Health Service and includes doctor's visits, hospital stays, free prescriptions for medicine, free dental care, eye tests, and contribution for prescription glasses. Education is free in the public sector schools and school attendance is mandatory for children aged 5-17, regardless of their asymlant status. At school, children receive free school lunches.

In 2015, UK pledged to welcome 20,000 Syrian refugees before 2020, however, it seems probable that UK will not fulfill this commitment as up to this point it resettled less than 2,000 refugees. The government appointed £8,520/year per person to cover the costs for accommodation, interpreters, transportation and other services connected with the life of a refugee during the process of applying for an asylum. The financial support is planned to continue for the whole duration of five years, gradually decreasing year by year to £5,000 in the second year, £3,700 in the third year, £2,500 in the fourth year, and £1,000 in the fifth year. The education for children aged 5-18 is subsidized with £4,500 per person (£2,250 per children aged 3-4). While seemingly gen-

erous, according to expert estimates, these benefits cover only 70-80% of overall costs (How much, 2017).

In 2017, more than 26 547 refugees applied for an asylum in the UK. According to the state of the current funding rules for Syrian refugees, this number of asylum applicants could potentially cost British government 226.18 million pounds in the first year, 132.74 million in the second year, 98.22 million in the third year, 66.37 million in the fourth year, and 26.55 million in the fifth year. Altogether, 26 500 asyants could cost British government more than 600 million pounds over the duration of five years. If we also add the additional funding for child education for 2399 children, who in 2017 arrived in the country unaccompanied, and also for 2944 children aged 5-17 with mandatory school attendance, the costs rise by more than 24.04 million pounds per year. Considering that asylum seekers are not allowed to enter the UK labor market before the asylum process is finished, their integration process is very demanding for public finances.

3. Results and discussion

Based on statistical data, more than 3.5 million immigrants were contributing to the British GDP in the beginning of 2018. In 2007, UK GDP amounted to 3,063 billion USD. After the onset of the global economic crisis it diminished significantly and the falling trend continued until 2011, when it started to grow again until 2014. This positive trend stopped in 2015 and 2015, probable causes being the worsening migration crisis in Europe and Brexit referendum results. Considering that the employment continued to grow even when GDP did not, one can assume that labor productivity decreased during the past few years. This could be explained by a combination of three factors: a growing share of GDP created by immigrants, decreasing number of immigrants from EU and increasing number of immigrants from the third countries often working on a low skilled job positions and thus producing smaller value added.

Through a correlation analysis of time series covering the period 2000-2017 for both indicators of economy's performance (GDP) and the number of working migrants we determined a strong correlation (0.711095) at a significance level of 0.05. Subsequently, we have conducted a regression analysis in order to verify the assumption that the higher number of working immigrants contributes to the increase in the economy's performance (GDP). While doing so, we worked with the

premise that the more skilled and qualified working positions create more added value. The number of working migrants serves as an independent variable and HDP as a dependent one.

Table 2. Selected macroeconomic indicators and labor market indicators in the UK in 2007-2017

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
GDP (billion USD)	2875	2367	2430	2609	2646	2720	2999	2861	2619	2622
Chain index GDP	0.9386	0.8233	1.0266	1.0737	1.0142	1.0278	1.1028	0.9540	0.9154	1.0011
Basis index GDP	x	0.8233	0.8452	0.9075	0.9203	0.9459	1.0431	0.9951	0.9110	0.9120
Per capita GDP (USD)	40317	38281	38710	38988	39226	39709	40621	41184	41603	39720
GDP per person employed (USD)	97037	81184	83139	88814	89100	90514	97513	91452	82551	81784

Source: Office, 2017; World Bank, 2018.

Regression function takes the form $y = 1244.459 + 0.096610 \cdot x$, meaning that if the number of working migrants were zero GDP would be 1.244 billion USD (Intercept value – b_0), and the increase of the number of working immigrants by 1 would lead to an increase in GDP by 96 610 USD (value X variable 1). P-value, which expresses the significance, is $0.001072 < 0.05$ for intercept and 0.000938 for regression coefficient, therefore confirming the statistical significance of both the intercept and the regression coefficient. The values of 95% confidence interval for b_0 and b_1 suggest that adding one working immigrant to the UK's labor market with 95% probability leads to the UK's GDP increase by 45 985 USD – 147 236 USD.

Multiple R (correlation coefficient) being equal to 0.711095 suggests that there is a strong positive correlation between the number of immigrants and GDP. The value of coefficient of determination (R Square) means that our model explains 50.57% of the dependent variable – GDP, the rest being a residual (unexplained) variance.

Table 3 contains the values of explained (regression) variance, residual (unexplained) variance and total variance. SS is sum of squares,

df degrees of freedom, and MS is mean square. F-test is used to evaluate the analysis of the total deviation. Since significance $F < \alpha$ (0.000938), the null hypothesis is rejected. Based on the F-test results, the model is statistically significant and was selected correctly.

Table 3. ANOVA

df	SS	MS	F	Significance F
Regression1	1643236.6	1643237	16.36615	0.000938
Residual16	1606473.9	100404.6		
Total 17	3249710.5			

Source: Author's own calculations

A more detailed statistical data show that 7 %, i.e. almost 2.2 million immigrants living in the UK came from other EU member state. More than 860 thousand of them has a highly qualified job position or they arrived to the country with financial capital for research and development (Kazlauskienė, Rinkevičius, 2006; Daugėlienė, 2007; Kordos, Krajnakova, 2018). The biggest share of immigrants from the EU work in expert and technical jobs (45%) and as part of the management (11%). When looking into the occupations of immigrants from the new EU member states, the biggest share (20%) works in engineering, 13 % of them works in expert and technical jobs, followed by qualified sales positions (15%). (Divinský, 2007; Rosenow, 2009; Schaeffer, 2010; Srovnalíková, Karbach, 2016; Tupa, 2016). That means that, contrary to the often publicized belief, immigrants from the EU do not occupy mostly low-skilled jobs, which are uninteresting for domestic workers.

It is true that almost one third of immigrants from the EU work in lower-skilled jobs, however, those are mostly perceived as a stepping stone and immigrants often choose then after entering the country to improve their language skills and subsequently find other employment, one with a better salary or better work conditions or one connected with a higher social status.

According to the UK statistical data on migration, the Brexit referendum was followed by decrease in immigration from EU14 and stagnation of immigration from EU8 (Czech Republic, Estonia, Hungary, Slovakia, Slovenia, Poland, Lithuania and Latvia). Considering the fact that in 2017 74% of immigrants from the above mentioned countries came to UK to work and that the employment rate among the EU immigrants was more than 80%, one can state that with a growing number of unoc-

cupied job positions UK labor market is dependent on labor activity of immigrants. Our correlation and regression analysis came to the same conclusion. Table 6 demonstrates the decrease in immigration in 2016, which could very well be connected with the uncertainty following the referendum. Even though immigration picked up the pace again in 2017, this increase was accompanied by a growth in emigration as well, suggesting that Brexit led to increased remigration of EU citizens, especially from the EU8 countries.

Table 4. Net migration in UK 2007-2017

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Immigration	590	567	591	566	498	526	632	631	588	644
Emigration	427	368	339	351	321	317	319	299	339	360
Netmigration	+163	+199	+252	+215	+177	+209	+313	+332	+249	+284

Source: The Migration, 2017

Immigrants coming from EU14 usually work on either qualified or highly qualified positions, which require higher expert education. Their leaving the country would mean a considerable loss of added value which they produce through their work. Immigrants from EU8 countries, even though usually well educated, occupy in most cases position requiring somewhat lower, but to a certain extent still vocational, qualifications. The results of our analyses suggest that Brexit's impact in the migration and the economic development of the country will be a negative one, with Britain losing part of its economic potential, especially during the period of global economic expansion. Nevertheless, an adequate evaluation of changed migration flows' impact will only be possible in the next few years.

Conclusion

Our analysis suggests that migration as such has in general a positive impact on British economy, especially in case of immigrants from the other EU member states (both new and old ones). Immigrants from EU member states often work in high qualified positions that bring higher added value, and their salaries are above national average. At the same time, such immigrants constitute an advantage in the global economy. Immigrants working other technical and manufacturing jobs are also beneficial for the economy. If 3.4 million of immigrants employed

in the UK left the country and returned home, the daily life in the UK would struggle to continue to go on without a hitch. Sectors that would be affected especially hard include hospitality and food industry, services, social care, healthcare, etc. The asylum policy implemented in the UK also leaves a room for improvement. UK should accordingly adjust its migration policy in order to maximize the gains and minimize the losses stemming from the migration.

This publication was created within the frame of the project funded by VE-GA agency „Balance of economic gains and losses from labor migration” (č. 1/0679/17).

References:

1. Adepoju, A., Van Noorloos, F., Zoomers, A.: Europe's Migration Agreements with Migrant-Sending Countries in the Global South: A Critical Review. *Journal of International Migration*, 2010. Vol. (48) 3, pp. 42-75. Online ISSN 1468-2435.
2. Daugeliene, R.: The position of knowledge workers in knowledge-based economy: migration aspect. *European Integration Studies*, 2007. Vol. 1, pp. 103-112. ISSN: 1822-8402.
3. Divinský, B.: *Labor market – migration nexus in Slovakia: time to act in a comprehensive way*. Bratislava, IOM, 2007. 145 p. ISBN 978-80-89158-17-1.
4. How much does it cost UK councils to take in refugees? [1.9.2017]. Available at: <https://www.theguardian.com/housing-network/2016/jul/14/cost-uk-councils-take-in-syrian-refugees>
5. Jančíková, E.: Vplyv remitencií na rozvoj ekonomík. *Almanach Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. 2014. Vol. IX (1), pp. 5-23. ISSN 1339-3502.
6. Kazlauskienė, A., Rinkevičius, L.: The Role of Social Capital in the Highly-Skilled Migration from Lithuania. *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 2006. Vol. 4, pp. 69-75. ISSN 1392-2785.
7. Kordos, M., Krajnakova, E.: Significance of Innovation in Slovak Regions - Issues and Challenges. *Ad Alta-Journal of Interdisciplinary Research*, 2018. Vol. 8, Issue 1, pp. 137-141. ISSN 1804-7890.
8. Krajnakova, E., Navickas, V., Kontautiene, R. 20118. Effect of macroeconomic business environment on the development of corporate social responsibility in Baltic Countries and Slovakia. *Oeconomia Copernicana*, Vol. 9, Issue: 3, pp. 477-492. ISSN 2083-1277.
9. Krajnakova, E., Navikaite, A., Navickas, V. 2015. Paradigm Shift of Small and Medium-Sized Enterprises Competitive Advantage to Management of

- Customer Satisfaction. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, Vol. 26, Issue 3, pp. 327-332. ISSN 1392-2785.
10. Krajnakova, E., Jegelaviciute, R., Navickas, V. 2018. The Economic Factors Influence on Real Estate Market Development. *Ad Alta-Journal of Interdisciplinary Research*, Volume: 8, Issue: 2, Pages:141-146. ISSN 1804-7890.
 11. Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor, J. E.: Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. 1993. Vol. 19, pp. 431–466. Online ISSN 1728-4457.
 12. Office for National Statistic GB, [22.11.2017]. Available at:
 13. <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/internationalmigration>
 14. Rosenow, K.: The Europeanisation of Integration Policies. *Journal of International Migration*, 2009. Vol. (47) 1, pp. 133-159. Online ISSN 1468-2435.
 15. Schaeffer, P.: Refugees: On the Economics of Political Migration. *Journal of International Migration*, 2010. Vol. (48) 1, pp. 1-22. Online ISSN 1468-2435.
 16. Srovnalikova, P., Karbach, R.: Tax Changes and Their Impact on Managerial Decision Making. *Proceedings of the 1st International Conference Contemporary Issues in Theory and Practice of Management*. Czestochowa: CITPM, 2016. Vol. 1, pp. 410-415. ISBN 978-83-65179-43-2.
 17. The Migration Observatory at the Univesity of Oxford, [14.11.2017]. Available at: <https://migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/briefings/migrants-in-the-uk-labour-market-an-overview/>
 18. Tupa, M. 2016. Consequences of Labour Migration and Migration Management for Example of Slovak Republic. *Proceedings of the 1st International Conference Contemporary Issues in Theory and Practice of Management*. Czestochawa: CITPM, 2016. Vol. 1, Pages: 445-450.
 19. World Bank, [5.8.2018]. Available at:
 20. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

Sergej Vojtovič

*Department of Management and Human Resource Development,
Faculty of Social and Economic Relations,
University of Alexander Dubček in Trenčín*

Migration Flows of Workers in the Context of UK Brexitis (Abstract)

The study evaluates the impact of Brexit on the migration in the UK and determines economic implications of immigration now that UK has decided to leave the EU. Based on the available statistical data we calculate gains and losses connected with the immigration of labor force and also with the influx of asylum seekers. As a result, we present a model calculation that covers GDP created by immigrants, expenses and revenues to the state budget stemming from the economic activity of migrants, as well as taking into account the expenses necessary to provide for asylum seekers. This model allows us to evaluate the gains and losses for the UK's economy; the findings which in turn could improve the effectiveness of the receiving country's migration policy.

Keywords: Brexit, emigration, immigration, worker, losses and gains.

Щербаков Александр Иванович

*Доктор экономических наук,
Профессор кафедры труда и социальной политики
Института государственной службы и управления
Российской академии народного хозяйства и
государственной службы при Президенте Российской Федерации*

Новая концепция миграционной политики России

В конце октября 2018 года Указом Президента РФ №622 была принята Концепция государственной миграционной политики Российской Федерации на 2019-2025 годы.¹ При этом утверждённая им ранее, в 2012 году, Концепция государственной миграционной политики Российской Федерации на период до 2025 года, была отменена.

Отмеченным Указом №622 от 31.10.2018 г. Правительству РФ среди прочего было поручено в трёхмесячный срок утвердить план мероприятий по реализации Концепции, но лишь на трёхлетний период, на 2019-2021 годы, а также ежегодно представлять Президенту Российской Федерации доклад о её реализации. В феврале т. г. Правительство утвердило соответствующий план.² Он состоит из восьми разделов (направлений деятельности исполнительных органов) и содержит 50 различных мероприятий по реализации данной Концепции.

Концепция определяет цель, принципы, задачи и основные направления государственной миграционной политики Российской Федерации и опирается на ряд нормативных базовых документов.

В ней в качестве факторов миграционной привлекательности России указываются такие как: устойчивое социально-экономическое положение, исторические культурные связи народов государств - участников Содружества Независимых Государств, взаимные безвизовые поездки, учреждение Евразийского экономического союза.

Таким образом, миграционная политика России и формирование её привлекательности ориентируются, прежде всего, на интересы жителей стран – бывших республик Советского Союза.

¹ http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_310139/

² http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_318894/

В отличие от предыдущего варианта Концепции, в рассматриваемом варианте в характеристике миграционной ситуации некоторый акцент обоснованно сделан не на иммиграцию, а на внутреннюю миграцию, величина которой существенно и устойчиво превышает внешнюю миграцию.

Так, например, в 2010 году в Россию прибыло из-за рубежа по данным официальной статистики до 192 тыс., а убыло до 34 тыс. человек (в 5,6 раз меньше). Внутри же страны переместилось (выбыли с прежних мест и, соответственно, прибыли на новые места) около 1,9 млн. чел.,¹ т. е., примерно в 8,5 раз больше.

В 2015 году в Россию прибыло почти 599 тысяч иммигрантов, а убыло порядка 353 тыс. человек (в 1,7 раз меньше). Внутри же страны мигрировали, свыше 4,1 млн. чел.,² т. е., всего более чем в 4 раза больше людей.

Вместе с тем, относительно данных о внутренних мигрантах, следует учитывать, что они характеризуют миграцию с некоторой условностью, так как одно и то же лицо может в течение года не один раз менять место проживания (регистрации).

В целом, исходя из этих данных, можно отметить, что за приведённые пять лет в наибольшей мере возросло число эмигрантов из России – более чем в 10 раз (хотя оно и оставалось существенно меньше количества иммигрантов); более чем в три раза возросла численность иммигрантов; и более чем вдвое увеличилось количество внутренних мигрантов. Однако, численность последних, как видим, существенно превышает количество внешних мигрантов.

В рассматриваемой Концепции отмечается, что в 2012-2017 годах (после принятия предыдущей версии Концепции миграционной политики России) внутренняя миграция в стране была, в основном направлена к Центру, Западу и Югу страны, а также в крупные города. Таковую направленность, как представляется, нельзя рассматривать как благоприятную с точки зрения размещения трудовых ресурсов и производительных сил страны. Экономически более целесообразным видится как раз обратное направление внутренней, особенно, трудовой, миграции, т. е., к Северу и Востоку страны.

В целом, внутренняя миграция обладает значительным благотворным потенциалом для экономики страны, который пока оста-

¹ РСЕ, 2014. М., Росстат, 2014, табл. 4.30, с. 91-92. РСЕ, 2013. М., Росстат, 2013, табл. 4.29.

² РСЕ, 2017. М., Росстат, 2017, табл. 4.24. и табл. 4.25, с. 102-104.

ётся недостаточно раскрытым и недостаточно исследованным, хотя определённые разработки в этом отношении ведутся.¹

Обращает на себя внимание, что в данной Концепции отмечается более чем 2-хмиллионная численность граждан страны, состоящих на консульском учёте за рубежом, а также то, что «ежегодно около 60 тыс. российских граждан выезжает на работу за границу». Между тем, следует иметь в виду, что из российского рынка труда в целом выпадает значительно большее количество граждан, жителей России – носителей качественного человеческого капитала, представляющих собой высококвалифицированные трудовые ресурсы, которые остаются и работают за рубежом весьма продолжительное время.

В Концепции указывается, что в 2012-2017 годах в гражданство РФ было принято более одного млн. человек, из них 525 тысяч - это соотечественники, проживавшие за рубежом.

Численность иммигрантов-соотечественников, судя по данным Главного управления по вопросам миграции Министерства внутренних дел РФ, со временем возрастает. Так, если, например, в 2010 году участниками соответствующей государственной программы по привлечению соотечественников из-за рубежа в Россию стали несколько более 8 тыс. человек, то, например, в 2015 году более 183 тыс. соотечественников и членов их семей прибыли на жительство в Россию.² Однако, несмотря на значительное ускорение выполнения этой программы, масштаб её реализации представляется всё ещё весьма малым и недостаточным.

В рассматриваемом документе подчёркивается, что нужен благоприятный режим для добровольного переселения в Россию лиц, которые способны включиться в систему позитивных социальных связей. В большинстве случаев таковыми в первую очередь, являются, несомненно, соотечественники.

В этой связи, следует отметить, что в соответствующем плане мероприятий Правительства России предусмотрен на конец 2019 года «Анализ действующего механизма переселения в Российскую

¹ См., например, Бураншина Н.А., Смирных Л.И. Человеческий капитал мигрантов и конвергенция российских регионов по заработной плате. Вопросы экономики. №12, 2018 г.

² https://мвд.пф/мвд/structure1/Glavnie_upravljenija/guvm/compatriots/monitoring;
<https://мвд.пф/Deljatelnost/statistics/migracionnaya/item/9266550/>

Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом, на предмет возможности предоставления дополнительных мер поддержки участникам Государственной программы в виде компенсации расходов, связанных с оформлением документов, ввозом принадлежащего им имущества, повышения эффективности распределения и использования финансовых средств, выделяемых на реализацию Государственной программы». Намечена также «Корректировка механизма переселения в рамках Государственной программы по оказанию содействия добровольному переселению в Российскую Федерацию соотечественников, проживающих за рубежом». Для этого на 2019-2010 годы предусмотрено рассмотрение проектов соответствующих правовых актов, подготовленных компетентными ведомствами России.

Кроме этого, важна, как отмечается в Концепции, открытость страны для тех иностранцев, которые не намерены переселяться в Россию, но рассматривают её как страну благоприятную для своих экономических и других интересов и уважающих её этнокультурный уклад.

В Концепции указывается, что миграционный прирост России в 2012-2017 годах составил 1,6 млн. человек. Можно отметить, что за то же время естественная убыль населения страны, составила около 52 тыс. чел.¹

В документе сообщается, что среднегодовая численность трудящихся-мигрантов составляет в России 3 млн. человек. Между тем, по данным официальной статистики в 2014 году – действительно чуть более трёх миллионов иностранцев работали в России, но в 2015-2016 годах таковых было, соответственно, почти 1,9-1,7 млн. человек.² Возможно, в Концепции имеются в виду ещё и нелегальные иностранные работники, но их, по некоторым экспертным примерным оценкам, гораздо больше.

Так или иначе, но учёт иностранных работников в России, как представляется, остаётся пока недостаточно достоверным, а между тем, своевременное решение этого вопроса весьма важно. Оно имеет, пожалуй, ключевое значение для должного государственного регулирования внешних миграционных процессов в стране.

¹ Расчёт по данным: Российский статистический ежегодник, 2015. М., Росстат, 2015, с. 69. Россия в цифрах, 2018. М., Росстат, 2018, с.79.

² РСЕ, 2017. М., Росстат, с.120.

Кстати, в обширном плане мероприятия Правительства РФ по осуществлению данной Концепции этому вопросу также уделено внимание, в частности, в несколько обобщённой формулировке: «Совершенствование статистического инструментария для изучения, анализа и прогнозирования миграционной ситуации», а его реализация видится в форме докладов статистического и миграционного ведомств России Правительству в IV квартале ежегодно.

Однако, существенная проблема иностранной рабочей силы (ИРС) в России состоит и в том, что российские работодатели привлекают из-за рубежа, как правило, низко или вовсе неквалифицированную и, соответственно, крайне низкооплачиваемую, которая попадает в условия социально слабой защиты или вовсе социальной незащищённости. Как обоснованно поясняется в Концепции, это связано «с меньшими издержками российских предпринимателей на них по сравнению с использованием труда граждан Российской Федерации». Такой состав ИРС, к сожалению, во многом отвечает снизившемуся в последние годы во многих отраслях технико-технологическому и организационному уровню производства товаров в стране.

Привлечение же зарубежных высококвалифицированных специалистов зачастую представляется российским работодателям чрезмерно зарплатоёмким – дороже труда резидентов и поэтому невыгодным. В этом отношении более приемлемому привлечению иностранных работников высокой квалификации на рынок труда России может поспособствовать запланированное в плане мероприятий Правительства на IV квартал текущего года «Совершенствование законодательства, регулирующего порядок привлечения к трудовой деятельности на территории Российской Федерации иностранных граждан в качестве высококвалифицированных специалистов». Кроме того в этом плане на III квартал 2021г. Предусмотрена «Актуализация перечней профессий (специальностей, должностей) иностранных граждан - квалифицированных специалистов». Значимость такого перечня довольно высока - он даёт право на приём в гражданство РФ в упрощённом порядке. В действующем таком перечне более четверти видов профессий и должностей приходится на работников сферы здравоохранения, более пятой части – на инженеров и специалистов различной направленности и около 40% - на специальности рабочих. Следовательно, именно в этих профессиональных направлениях необходимо увеличить в России подготовку соответствующих профессионалов.

Центрами иммиграции иностранцев стали крупные города европейской России и приграничные земли Дальнего Востока.

В Концепции отмечено, что после 2012 года усовершенствована правовая база и формы регулирования иммиграции. Это относится к сфере труда; условиям переселения в Россию соотечественников; обучения иностранцев; нормам знания ими русского языка, истории и законодательства России; адаптации иностранцев к российским условиям; ответственности за различные нарушения российских миграционных правил как иностранцами, так и гражданами России.

Надо отметить, что среди факторов миграционной политики в Концепции указывается «результативность мер противодействия коррупции при осуществлении государственного контроля и предоставлении государственных услуг в сфере миграции». Уровень коррупции в регулировании миграции - это важное для современной России обстоятельство. В различных людных местах в крупных городах страны ещё совсем недавно не редкостью были объявления об оказании разнообразных государственных услуг в сфере миграции, предоставляемых за плату частными лицами. Связанным с этим и значимым фактором миграционной политики представляется и «степень информированности иностранных и российских граждан о мерах ответственности за нарушение законодательства России».

Однако, вряд ли можно согласиться с приведённой в данном документе трактовкой цели миграционной политики, как миграционной ситуации, способствующей, в частности, «демографическому развитию страны». Как известно, с естественным ростом народонаселения внешняя миграция непосредственно не связана, если речь идёт не о соотечественниках.

Вместе с тем, в Концепции уточняется, что «Основным источником восполнения населения Российской Федерации и обеспечения национальной экономики трудовыми ресурсами должно оставаться его естественное воспроизводство. Миграционная политика является вспомогательным средством для решения демографических проблем ...».

К целям миграционной политики в этом документе вполне обоснованно отнесены и такие, например, ориентиры, как «защита национального рынка труда», «обеспечение безопасности государства» и др.

В целом, в документе констатируется, что результативность миграционной политики зависит от качества жизни, её демократичности, административной чёткости, согласованности законов страны с международными нормами.

Задачами миграционной политики в нём провозглашаются совершенствование механизмов переселения в Россию лиц, способных хорошо интегрироваться в российское общество, а также въезд в страну иностранцев, способных содействовать её социально-экономическому и культурному развитию. В целом в рассматриваемой Концепции к основным путям решения этих задач отнесены простота и прозрачность соответствующих административных процедур, совершенствование механизмов переселения в Россию соотечественников и эффективность регулирования численности ИРС.

В качестве важной задачи зафиксирована также необходимость совершенствования адаптации иностранцев. В этом отношении соответствующими основными направлениями миграционной политики предусмотрены экономическая и социально-культурная адаптация иностранцев, формирование специальных институтов адаптации с учётом их особенностей, а также укладов жизни в регионах России, противодействие маргинализации и сегрегации иностранцев, обеспечение им достаточного уровня доходов и возможностей получения государственных услуг в области миграции.

В этом отношении важно учитывать социальную опасность недостаточной или неверной адаптации иммигрантов, о которой предупреждали и предупреждают эксперты. В частности, о том, что иммигранты из менее развитых и менее обеспеченных стран, как правило, попадают в нижнюю часть социальной пирамиды, они зачастую согласны на более тяжёлые условия труда за относительно низкую его оплату и на относительно неблагоприятные условия проживания. Через некоторое время именно по этим причинам, они могут, ощутив себя дискриминируемой социальной группой, начать консолидироваться на этнической или религиозной основе, что в результате может спровоцировать формирование экстремистских преступных элементов.¹ Поэтому существует мнение, что именно ассимиляция иммигрантов, в отличие от т.н. Политики

¹ Бурда М.А. Миграционная политика: мировая практика и российская действительность. / Современные проблемы науки и образования. – 2014, №3.

мультикультурности, лучше защищает принимающего сообщество от угрозы формирования на его территории этнически-конфессиональных анклавов и соответственно, возможных различных, в том числе, социально-бытовых конфликтов в связи с иммиграцией.

Одной из задач миграционной политики в рассматриваемой Концепции провозглашено содействие свободе перемещения, особенно для тех иностранцев, кто связан с учебно-научной деятельностью. Основные направления решения этой задачи предполагают повышение доступности российского образования для иностранцев, обеспечение удобного въезда в страну, пребывания и учебно-научной деятельности иностранцев, отбор талантливой иностранной молодёжи для обучения в России. Для решения этой задачи, как представляется, сохраняется ещё немало резервов и в указанном выше плане мероприятий Правительства эти резервы могли бы найти более адекватное отражение.

Среди задач миграционной политики, указанных в Концепции числится и оказание помощи иностранцам, ищущим защиту в России, которая уточняется в виде определённых направлений миграционной политики. Она предполагает поддержание существующих стандартов и развитие подобной помощи в соответствии с международными обязательствами и с учетом интересов граждан России. В частности, имеется в виду готовность к размещению иностранцев при их экстренном массовом прибытии в страну; помощь беженцам и лицам, соответствующего иммигрантского статуса, содействие в адаптации с учетом их социально-культурной уязвимости; учет общественно-политической и экономической ситуации в странах, из которых прибывают иностранцы. Для развития подобных мер Правительством запланировано подготовить ряд законопроектов в начале 2020 года.

Весьма актуальной представляется и задача развития предупреждения, выявления и пресечения нарушений законодательства России и коррупции в сфере миграции. Пути решения этой задачи видятся в совершенствовании правовой основы противодействия незаконной миграции, торговле людьми, использованию принудительного труда. В документе признаётся целесообразным и дальше развивать государственный надзор за перемещением через границы страны и пребыванием на её территории иностранцев; соблюдением работодателями, использующими ИПС, трудового законода-

тельства и законодательства о налогах и сборах. Этому должно способствовать развитие электронных форм взаимодействия; использование биометрических технологий для идентификации личности в сфере миграции; развитие государственных информационных систем; разъяснительная работа в целях предупреждения нарушений миграционного законодательства России, обеспечение участия институтов гражданского общества в общественном контроле исполнения этого законодательства.

Однако, большей определённости требует, пожалуй, такая формулировка задачи как «создание условий для снижения диспропорции в размещении населения», которая предполагает, видимо, благоприятствование внутренней, в том числе, трудовой миграции и развитие политики занятости населения. Вопрос этот имеет существенное значение для России, в том числе и в плане процессов урбанизации и, наоборот, рурбанизации, т.е. дезурбанизации (рурализации), нельзя упускать из виду и опасность ложной, т. н. «трусобной урбанизации».

Если же говорить о территориях отдельных регионов страны или крупных территориях внутри регионов, то следует иметь в виду, что они могут существенно различаться по природно-климатическим условиям и характеризоваться различным уровнем экологической уязвимости, а некоторые – и различным уровнем экологической чувствительности к перенаселению. Поэтому вряд ли все они могут быть заселены с равномерной, одинаковой плотностью. Подобные факторы расселения могут быть в большей мере актуальны для северных территорий России и менее значимы для, например, восточных её земель.

Не вполне определённый характер, как представляется, носят и соответствующие пункты плана мероприятий Правительства по осуществлению Концепции в этом отношении. Так, например, один из двух таких пунктов касается полномочий федеральных и региональных органов власти в области формирования перечня наиболее требуемых профессий. Однако, эти полномочия сами по себе вряд ли могут заметно влиять на расселение населения внутри страны. Вторым пунктом запланировано ежегодное проведение во II квартале «мониторинга результатов реализации региональных программ повышения мобильности трудовых ресурсов». Но, во-первых, региональные программы далеко не обязательно предполагают межрегиональную миграцию населения, а во-вторых, миг-

рация населения предопределяется не планами, программами и решениями той или иной власти, а мотивацией (и стимулированием) населения к миграционному движению, созданием и поддержанием на определённых территориях соответствующих (благоприятных или не благоприятных) условий жизни и труда.

В центре внимания государственного воздействия неуклонно должна оставаться миграционная ситуация на Востоке страны. В этой связи представляется весьма актуальным положение предыдущей Концепции о том, чтобы «к 2021 году приостановить миграционный отток населения из районов Сибири и Дальнего Востока» (пункт 30). Думается, что следует настойчиво продолжать меры и по обеспечению выполнения положения предыдущей Концепции о том, чтобы «к 2026 году обеспечить миграционный приток населения в районы Сибири и Дальнего Востока» (пункт 32 предыдущей Концепции).

Определённое внимание в действующей Концепции уделено международному сотрудничеству России в сфере миграции. Имеется в виду выполнение действующих и заключение, при целесообразности, новых международных договоров, участие России в международных организациях, во взаимодействии с иностранными государствами, соответствующий обмен опытом, а также сведениями о мигрантах, мониторинг общественно-политической и экономической ситуации в государствах, гражданам которых в России предоставлена защита.

Так, Правительство России планирует, например, в начале 2020 года проанализировать ход реализации Соглашения с Правительством Республики Узбекистан об организованном наборе и привлечении граждан Республики Узбекистан для осуществления временной трудовой деятельности на территории Российской Федерации. Затем, на этой основе намечено подготовить предложения по аналогичному соглашению и с другими государствами.

Запланированы также регулярные ежегодные оценки Правительством состояния международных связей в области реадмиссии и обмена информацией о лицах, ищущих защиту на территории Российской Федерации.

Концепция описывает также информационно-аналитическое обеспечение миграционной политики, предусматривающее совершенствование языка описания миграционных процессов; увели-

чение числа оцениваемых параметров и использование современных цифровых технологий.

Правительство России в своём плане по реализации данной Концепции наметило на III квартал 2020 года определить параметры миграционной ситуации, отражающие ее влияние на экономические, социальные, культурные, национальные, этноконфессиональные и иные аспекты жизни российского общества. На этой основе запланировано организовать мониторинг миграционной ситуации, позволяющий предоставлять актуальные и объективные данные для управления в сфере миграции.

На это же время планируется «разработка концепции построения единой информационной платформы, содержащей и обрабатывающей информацию об иностранных гражданах и миграционных потоках».

В заключение в Концепции говорится об основных механизмах миграционной политики, предполагающих руководство ею Президентом, соответствующую деятельность на плановой основе Федерального собрания, Правительства, других государственных органов власти РФ с ежегодным предоставлением Президенту доклада Правительства о ходе этой политики. Предусмотрена также профессиональная подготовка должностных лиц, занимающихся ею.

Корректировка Концепции осуществляется по решению Президента Российской Федерации.

Выше было отмечено, что в отличие от предыдущего варианта в данной концепции относительно меньше уделено внимания значению внешней миграции и несколько предметнее оценивается внутренняя миграция.

К другим важным отличиям можно отнести, например, отсутствие показателей демографического прогноза, которые, кстати сказать, будучи приведёнными в первом варианте Концепции, волею обстоятельств были существенно и досрочно перевыполнены.

В отличие от первого варианта Концепции в действующей её редакции отсутствуют превратившиеся в стереотипы, но экономически несостоятельные представления о необходимости привлечения ИРС для развития экономики России. При этом в литературе нередко ссылаются на текущие демографические проблемы.¹

¹ Вишневский А.Г., Щербакова Е.М. Демографические тормоза экономики. / Вопросы экономики. №6, 2018 г.

Конечно, привлечение высококвалифицированных иностранных работников по некоторым приоритетным профессиям, а также управляющих предприятиями (менеджеров) по отдельным отраслям было бы полезным для экономики России. Однако, более или менее массовое привлечение ИРС, безотносительно к её качеству, не является абсолютной необходимостью для экономического продвижения страны. Как показывает историческая практика, она вполне в состоянии прогрессировать и за счёт внутреннего человеческого потенциала, разумеется, при должном управлении им и, соответственно, поступательном развитии его качества и количества. Речь идёт, прежде всего, о целенаправленных, энергичных мерах и настойчивой работе по государственному содействию повышению производительности труда в России.

Поэтому, обоснованным видится отказ и от такого весьма неоднозначного и дискуссионного положения как «создание механизма привлечения иностранных работников на рабочие места, которые невозможно заместить российскими работниками» и т. п. При должной величине и росте оплаты труда российских работников сложно предположить возможность образования подобных рабочих мест.

В рассматриваемом варианте Концепции в отличие от её предыдущего варианта также обоснованно отсутствует постулат о том, что одной из целей миграционной политики является «стабилизация и увеличение численности постоянного населения», который утверждался в предыдущем варианте Концепции.

Вместе с тем, в нынешнем варианте не выделены, как это было ранее, и такие перспективные направления миграционной политики как, например, создание «программ привлечения в страну высококвалифицированных специалистов, а также квалифицированных работников по профессиям, дефицитным и востребованным на российском рынке труда» и т.п.

Думается, что в действующей Концепции ещё большего внимания заслуживают и меры по государственному содействию внутренней миграции. Между тем, в рассматриваемой Концепции учтены не все конструктивные инструменты, которые имели место в предыдущем варианте. Например, развитие дешёвого арендного жилья, «субсидирование пассажирских авиаперевозок между регионами восточной и западной частей страны», развитие пассажирских перевозок внутри регионов страны и др.

Отсутствие в новой Концепции отдельных подходов, содержащихся в прежнем её варианте, во многом объясняется, как можно предположить, более кратким периодом действия – в отличие от первого варианта, рассчитанного с 2012 года по 2025 год, последний вариант рассчитан только лишь на 2019-2025 годы. Кроме того, соответствующие позиции зафиксированы в других тактических и стратегических документах государственного социально-экономического регулирования.

Однако некоторые элементы и положения предыдущего варианта, целесообразно было бы, как отмечалось выше, сохранить, предусмотрев в тексте при возможной корректировке уже действующей новой Концепции государственной миграционной политики России.

Shcherbakov Alexander

Doctor of economics,

Professor of the Department of Labor and Social Policy

Institute of Public Service and Management

Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration

A New Concept of Migration Policy of Russia (Abstract)

This article is a review and general methodological assessment of the importance of the main theses of the new concept of the Russian migration policy, which is prepared for the next six years.

It draws attention to the main differences with the previous version of a similar Concept. The author gives a generalized comparative assessment of these differences, the character of their impact on the migration situation in the country. There are given some specific measures of the Government to implement the provisions of the Concept. This allows us to understand and assume their practical significance for possible migration trends in Russia.

Keyword: The concept of migration policy, foreign labor, compatriots, adaptation of immigrants, internal migration.

Giorgi Meladze

*TSU, Associate Professor,
Vakhushti Bagrationi Institute of Geography*

Problems of Statistical Accounting of External Migration in Georgia

Introduction

It is impossible to analyze the country's demographic situation and determine its future without real demographic and statistical information. The known developments taken place in Georgia in the 1990s resulted in a deep socio-economic crisis and deterioration of demographic situation. The functioning of many state institutions has practically collapsed or significantly deteriorated. The current situation has also been adequately reflected in the work of the statistical services, which has resulted in deterioration of the demographic statistics obtained by them. Particularly unrealistic was the information reflecting the current migration statistics, which was far beyond reality. Specialists were referring to the existing situation. Following the 2002 census, the Department of Statistics of the Ministry of Economic Development of Georgia (hereinafter Geostat) calculated and estimated demographic and statistical data for the period 1992-2001. Despite the taken measures - according to experts, the problem has not been eliminated, as confirmed by the 2014 census. Due to this situation, Geostat has again calculated and estimated demographic statistics for the period 1995-2011. While the newly introduced demographic statistics raise some questions among specialists in some cases, in comparison with existing data they better reflect current trends in Georgia's recent migration processes.

Paradoxes of external migration statistics of the 1990s

Throughout the long history of the formation and development of the Georgian state, the migration processes of different forms and intensities were always been characteristic of the country. However, historically Georgians belonged to less mobile nations, facilitated by historical traditions of farming.

During the Soviet empire, external migration processes were minimal, as the empire was virtually a locked space. In this case, external migration for Georgia should be considered as migration processes with the individual Soviet republics. According to the official statistics since 1960 Georgia has predominantly become a country of emigration. In this specific year the out-migrants exceeded in-migrants by 16.8 thousand people. Until 1990 the largest number of out-migration was recorded in 1975 – 25.5 thousand, while during the period of 1976-1990 an average negative balance comprised 17.6 thousand people annually. However, due to a quite significant natural growth of population Georgia never experienced the population decline before the independence¹.

In the 1990s, Georgia faced an overall socio-economic crisis, with the civil war and ethnic conflicts artificially inspired from outside and political instability as its major determinants. The situation was further aggravated by the fact that the society was unready for the processes having occurred during the given period. The country failed to establish all needed structural systems at that time, which would ensure the operation of the public institutions in the new environment adequately to the ongoing changes. The undermined state control of the country government further aggravated the total situation in the country: a number of branches of the national economy were devastated, the criminogenic situation was badly deteriorated and the general situation reached its critical limit.

After the independence Georgia has undergone the most dramatic and intense decline of economy compared to the other countries of the post-socialist space. The decline was well reflected in the worsening of the major economic indices: from 1990 to 1994 GDP produced in Georgia diminished almost 5-fold. In 1994 the total industrial product declined to the level of 1958 and total agricultural product to the level of 1945. Whereas in 1990 more than 0.5 million people were employed in the industrial sector². 10 years later this number reduced to the tenth

¹ Salukvadze J., Meladze G. Georgia: Migration, a main risk towards sustainable demographic future // Discovering migration between Visegrad countries and Eastern Pretners. Budapest, 2014. P.150.

² Chikava L. Worsening of demographic situation in Georgia and it's Social-Economic Aspects // Strategy of Socioo-Economic Transformation and Tactics in Transitional Period. Proceedings of the International Scientific Symposium. Tbilisi, 13-14 November. P.25 (in Georgian).

which actually means a deindustrialization of the country¹. A significant part of the population remained unemployed. In 1990 an average monthly rate of inflation reached 1.7%, in 1992 - 21.3% and in 1994 - 56.3%². In 1994 the GDP per capita reduced to 500 USD³. It should be noted that gross domestic product (GDP) was closely correlated with the balance of migration evidenced by Pearson correlation coefficient calculated by us, which was 0.833 in 1990-2000.

At the beginning of the 1990s, in Georgia they hoped for the evolutionary development of the economics and its adaptation to the market economy. The modernization of the post-Socialist country initiated in Georgia faced significant challenges. As a result of the grave economic and dramatic political developments, the country's economy was in need of radical changes. Due to the above-mentioned reasons, the economics of the country declined to unreasonable levels. The fall in production in Georgia which lasted for five years - was among the deepest in the republics of the former Soviet Union (Table 1).

In 2000 the real GDP made up only 29% of real GDP in 1990. A significant part of economy has moved to shadow sectors. Poverty reached its peak in 1994 comprising 80%, afterwards it gradually reduced. According to the official data it reached 60% in 1995 and 46% in 1997. In the following years poverty level showed a slight annual increase reaching 52% in 2002.⁴

As a result of the existing situation, an unprecedented scale of immigration emerged from Georgia, reaching its peak by the mid-1990s. Migration processes were not controlled and accounted for by official services. It is worthwhile that as compared to the statistical registration of other demographic events, even in the country with a totalitarian government as the USSR was, despite the strict passportization, domicile registration and work record card control system used to hamper the movement of people and retain the labor at their jobs, the registration of the migration processes was always incomplete. The mechanical movement of people was so strictly controlled by the state that before 1974,

¹ Gachechiladze R. My XX century. Vol. 2. Tbilisi, 2011. P. 26 (in Georgian).

² Archvadze J. The Statistical shoki.<http://www.geworld.ge/View.php?ArtId=4241&Title=statistikuri+Soki&lang=ge>].

³ <http://www.unstats.un.org/unsd/snaama/resCountry.asp>

⁴ The Program of Economic Development and Poverty Eradication. Tbilisi, 2003.

the peasants were not given passports and they were not allowed to leave collective farms. The migrants with the right to move, in case of moving to new places to live, were obliged to unregister from their old domicile and register at the new domicile. This procedure was carried out by passport offices of the militia departments.

Table 1. The transition recession in post-Soviet countries

Country	Consecutive years of output decline (1990-1995)	Cumulative output decline (percent)	Real GDP, 2000 (1990 = 100)
Armenia	4	63	67
Azerbaijan	6	60	55
Belarus	6	35	88
Estonia	5	35	85
Georgia	5	78	29
Kazakhstan	6	41	90
Kirgizstan	6	50	66
Latvia	6	51	61
Lithuania	5	44	67
Moldova	7	63	35
Russia	7	40	64
Tajikistan	7	50	48
Ukraine	10	59	43
Uzbekistan	6	18	95

Source: <http://siteresources.worldbank.org/INTTRANSITION/Newsletters/20561622/JanFeb2002.pdf>

The Soviet institute of migration registration, which survived in Georgia to 1997 by inertia, lost its significance since the 1990s and as a result, the registration of migrants deteriorated even much more¹. It may be said that in terms of a total crisis and new social-economic relations, migration statistics was totally devastated. The abolition of the former mandatory rule of the migrants' domicile registration and introduction of the new system of the migrants' registration has failed to yield a positive outcome so far². The grave situation of the migration registration in

¹ Gachechiladze R. Population Migration in Georgia and it's Socio-Economic Consequences. Tbilisi, 1997. P. 27 (in Georgian).

² Tukhashvili M. Contemporary Migratory Situation and Study Objectives of Population Territorial Movement in Georgia // Migration Processes in Post-Soviet Georgia. Tbilisi, 2002. P.5 (in Georgian).

the 1990s was described by famous scientist V. Jaoshvili as follows: “Today, no one is able to calculate even an approximate number of people having left Georgia, but it can be said for sure that their number reaches several hundreds of thousands¹.”

A number of works by Georgian specialists (Gambashidze T., Tukhashvili M., Tsuladze G., Meladze G., Gachechiladze R., Pirtskhalava G., Gugushvili T.) were dedicated to the above-described problem. The works thoroughly consider the existing situation. The assessment calculations of the specialists were diametrically different from one another on the one hand and from the official data on the other hand what was the result of using different alternative sources and methods by them (Table 2).

Table 2. Net migration in Georgia, according to official and estimated data during 1990-1997, (in thousands)

Year	Geostat	Only with Russia, according to the Migration Service of Russia	Estimate (R.Gachechiladze)	Estimate (T.Gugushvili)	Estimate (G.Tsuladze and G.Meladze)
1990-1995	-206.6	-263.9			-863.3
1990-1996	-218.3	-298.4	-620.0		-1006.3
1996	-11.7	-34.5			-143.0
1997	-0.5				-70.3
1990-1997	-218.8			-820.0	-1076.6

Source: Tsuladze G., Meladze G. Demographic Situation in Georgia 1997. Tbilisi, 1998. P. 53 (in Georgian).

The incomplete registration of the emigration flows in the 1990s by official statistical services is evidenced by the fact that the negative balance of external migration was 218.3 thousand people in Georgia in 1990-1996, while it amounted to 298,4 thousand Georgian citizens to Russia only as per the official data of the migration department of Russia. Naturally, the total negative balance of external migration of Georgia could not be less that of Russia only. Talking about even higher val-

¹ Jaoshvili V. Population of Georgia. Tbilisi, 1996. P. 160 (in Georgian).

ues of negative balance of external migration by the Russian experts is also noteworthy, as due to strict requirements for the migrants' registration in Russia, many migrants avoided registration.

The negative balance of external migration officially fixed in Georgia in 1997 went beyond the reality (it was -500 people) what is clearly caused by the collapsed institute of registration and deficient new system.

It is natural that such great differences between the official and the evaluated data influenced the total number of the country population (See Table 3), giving unreal values during the calculations of demographic coefficients.

Table 3. Number of population of Georgia in 1994-1998 according to the official and estimated data*

Year	Geostat	Estimation	Difference
1994	4867.7	4687.0	180.7
1995	4851.9	4499.5	352.4
1996	4850.2	4342.0	508.2
1997	4857.8	4211.7	646.1
1998	4871.7	4150.0	721.7

* Without population of Abkhazia and Tskhinvali Region.

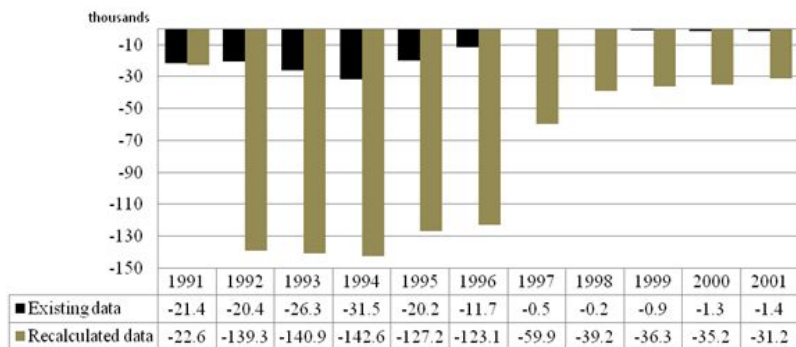
Source: Population of Georgia Statistical abstract. Tbilisi, 1998. P. 4; Meladze G., Tsuladze G. Population of Georgia and demographic processes. Tbilisi, 1997. P.21; Tsuladze G., Meladze G. Demographic Situation in Georgia 1997. Tbilisi, 1998. P.6.

As per the data of the population census of 2002, the population of Georgia was 4371.5 thousand (excluding the population in Tskhinvali and Apkhazeti). This census revealed great demographic losses caused by the emigration processes.

Attempt of Geostat to put the statistics of external migration to order

After analyzing the data of the census of 2002, Geostat faced the problem of calculating major demographic indices (population, gender and age distribution, indices of natural and artificial population movement, etc.) in 1992-2001. The calculations showed a negative balance of -897.5 thousand instead of -135.8 thousand (Figure 1).

Figure 1. Net migration in 1991-2001

Source: Population of Georgia Statistical abstract. Tbilisi, 1998. P.67; Demographic yearbook of Georgia 2001. Tbilisi, 2002. P.153.

It should be noted that as per census of 2002, the total population of Georgia, which accounted for 4371.5 thousand people (excluding the uncontrolled territories of Georgia), was far from reality. Presumably, it must have been 300 to 350 thousand less. Such a difference was the result of the reluctance of the respondents (for various reasons) to give complete information about the immigrants in response to the questions regarding the immigration given to them by census officials visiting their families during the population census. Besides, the census did not cover the houses with their members absent. Consequently, the information regarding demographical statistics re-assessed by Geostat, despite the step forward, was not insured against inaccuracies what showed itself in the following years.

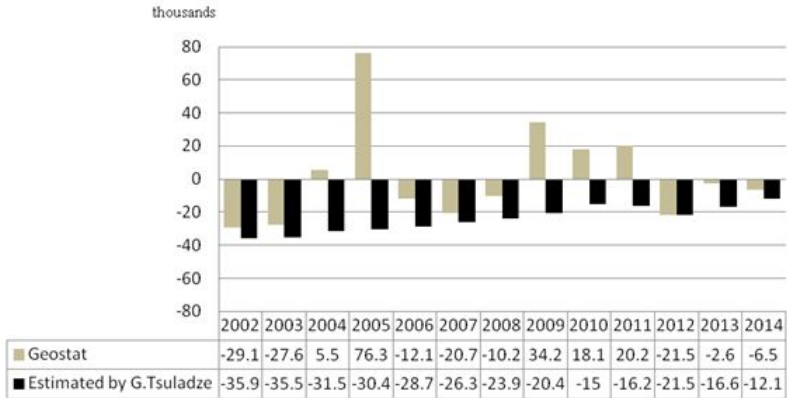
Disparity of the external migration statistics in the period between the censuses of 2002 and 2014

Unfortunately, a single measure taken by Geostat could not remedy the situation and incomplete registration of migration was the case even after 2002 what, again, gave the difference between the official data and the data calculated by the specialists (Figure 2).

As the figure shows, as per the official data of Sakstat, an important turning point in the migration processes occurred in 2004 when for the first time since 1960, the number of visitors to Georgia exceeded the number of migrants by 5.5 thousand. Later, in 2005, the positive balance

of external migration increased by almost 14-fold and made 76.3 thousand.

Figure 2. Net migration according to the Geostat and estimated data in 2002-2014

Source: Geostat; Demographic yearbook of Georgia 2014. Tbilisi, 2015.P.317.

As the figure shows, as per the official data of Sakstat, an important turning point in the migration processes occurred in 2004 when for the first time since 1960, the number of visitors to Georgia exceeded the number of migrants by 5.5 thousand. Later, in 2005, the positive balance of external migration increased by almost 14-fold and made 76.3 thousand.

Such state of affairs may be partially explained by the fact that following the Rose Revolution, many of our compatriots being abroad hoped for the improved social-economic situation and dignified work in the country and returned to their homeland. Unfortunately, this process was short and in 2006-2008, the balance of external migration was negative again. As per the official data, in 2009-2011, the balance of external migration was positive once again, but has been negative since 2012.

Despite the economic growth in the period following 2004, no turning point in respect of economic development was reached, as the economic policy of the government lacked the right order. The government

policy of “modernisation” is not clearly identified, result-oriented or based on steady economic calculations.¹

The major reason for migration from Georgia was unemployment. As per the official statistical data, in 2004-2010, unemployment increased by 2.4 points and amounted to 15.0% in 2012. It should be noted that as per experts’ assessment, unemployment rate in 2012 was much higher and amounted to 32.4%.² Under the influence of the Russian-Georgian war in 2008 and world economic crisis, the country faced a great recession. Following the war, Georgia suffered from a great direct economic loss what was seen in the sharply reduced growth. In 2008, the country GDP growth was only 2.1%, while it was 12.3% in 2007. The war was followed by a great environmental damage and severe social problems. The number of forcedly displaced people increased by 15 912.³

Due to the above-described circumstances the fixation of positive migration balance in years 2004, 2005, 2009-2011 causes certain doubts. These doubts are strengthened by studies of UN experts who report on a negative average of annual external migration balance comprising 30.0 thousand persons in Georgia in the years 2005-2010.⁴ The same source indicates even higher negative average annual migration balance during 2000-2005 counting at 62.0 thousand persons. These average figures obviously are deviated from migration rates in the particular years but they clearly indicate that apparently a balance of external migrations stayed during the whole period.¹

¹ The Economic Transformation of Georgia in it’s 20 years of Independence. Summary of the discussion paper. Tbilisi, 2012. P.10

<http://www.ei-lat.ge/images/doc/the%20economic%20transformation%20of%20georgia%20-%2020%20years%20of%20independence%20-eng.pdf>

² Latsabidze N., Tsartsidza M. Effective employment of Georgia’s rural population // Bioeconomy and sustainable development of agricultura. II International sciebtific-practical conference. Proceedings. Tbilisi, 2013. P.274 (in Georgian).

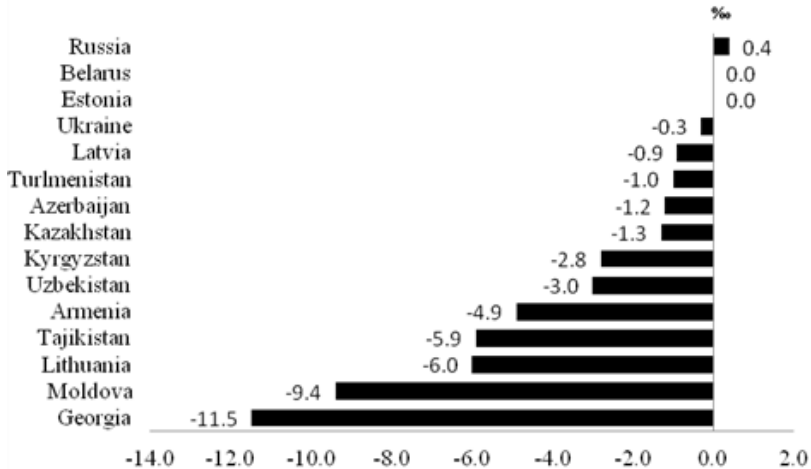
³ Public Defender’s Report about Human rights situation of internally displaced persons and conflict affected individuals in Georgia. Reporting period 2010, I-VII.P.21.

⁴ <http://esa.un.org>

¹ Demographic yearbook of Georgia 2012. Tbilisi, 2013. P. 293.

According to the UN experts in 2002-2010 among all the post-soviet countries Georgia had the highest negative average rate of external migration. It comprised -11.5 per 1000 persons (Figure 3).

Figure 3. Average annual rate of external migration in the ex-Soviet countries in 2005-2010

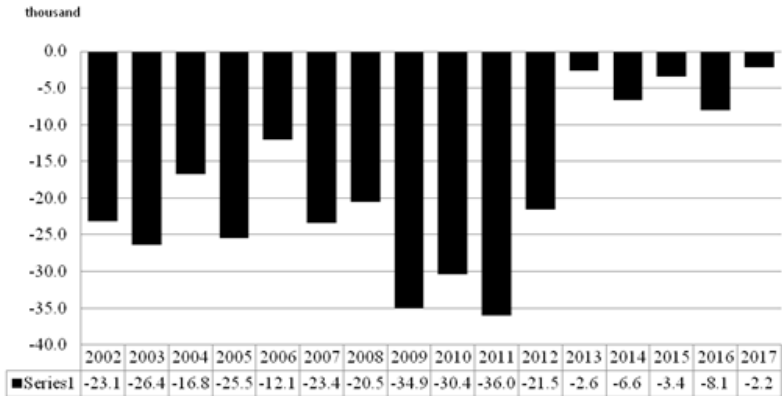

Source: International migration 2009. <http://www.un.org.esa>

As per the population census of 2014, the total number of the country's population (excluding the uncontrolled territories of the country) was 3713.8 thousand people. It is noteworthy that the census was held from November 5 through November 19, while as of January 1 of 2014, as the official data of Sakstat suggest, the total population of the country was 4490.5 thousand. Such a great difference between the two figures (776.7 thousand) was mainly caused by the deficiencies in the registration of external migration. Again, Sakstat not only re-calculated the statistical data of the period between the censuses of 2002 and 2011 (the data of 2012-2017 are based on the data of the border police of the Ministry of Internal Affairs of Georgia, which were considered reliable), but it also re-calculated and re-evaluated the data of 1995-2001, which were calculated earlier.

The new assessment data of the migration balance of Georgia presented by Geostat are as follows (Figure 4).

Figure 4. Net migration according to the recalculated data of Geostat in 2002-2017

Source: Geostat

As one can see, as the new assessment data suggest, the balance of migration was always negative what seems more real following the general situation in the country. In recent years, despite the changes in the balance, its value tends to decrease.

External migration values according to the most recent statistical data

Based on the data recalculated by Geostat, it became possible to calculate a wider spectrum of migration coefficients, what was impossible in the past (Table 4).

Crude immigration coefficient was characterized by the trend of growth of visitor migrants per one thousand resident of Georgia in 2002-2017. In this period, the value of the said coefficient increased by 86.6%. In the same period, crude emigration coefficient also increased (by 28.9%). Despite such facts, the net migration rate was always negative as a result of more people leaving the country in 2002-2012.

It is true that the balance of migration has been negative in recent years, but its value has been decreased. In 2017, the negative balance of migration in the country was 0.6‰. It should be noted that it is the lowest value since 1990.

Table 4. Some indicators of external migration rates in 2002-2017

years	Crude immigration rate (‰)	Crude emigration rate (‰)	Net migration rate (‰)	Index of Migration turnover (‰)	Migration effectiveness rate (%)
2002	12.0	17.8	-5.8	29.8	-19.5
2003	12.2	18.9	-6.7	31.1	-21.4
2004	15.6	19.9	-4.3	35.5	-12.0
2005	14.7	21.3	-6.5	36.0	-18.2
2006	19.3	22.4	-3.1	41.7	-7.5
2007	17.5	23.6	-6.1	41.1	-14.8
2008	19.4	24.7	-5.4	44.1	-12.1
2009	16.7	25.8	-9.2	42.5	-21.5
2010	19.2	27.3	-8.0	46.5	-17.3
2011	19.0	28.5	-9.6	47.5	-20.2
2012	18.5	24.3	-5.8	42.8	-13.5
2013	24.9	25.6	-0.7	50.4	-1.4
2014	22.1	23.8	-1.8	45.9	-3.8
2015	24.8	25.8	-0.9	50.6	-1.8
2016	24.2	26.4	-2.2	50.6	-4.3
2017	22.3	22.9	-0.6	45.2	-1.3

Source: Calculated by the author, based on the Geostat data.

It is true that the balance of migration has been negative in recent years, but its value has been decreased. In 2017, the negative balance of migration in the country was 0.6‰. It should be noted that it is the lowest value since 1990.

The index of migration turnover (the given index shows the number of migrants participating in the migration processes per one thousand residents) shows an increasing trend in the number of migrants meaning that more and more emigrants and immigrants were engaged in the migration processes from the country.

Migration effectiveness rate (this coefficient shows the ratio between the balance of migration and the total number of migrants in terms of percentage) in the analyzed period (2002-2017) was negative.

Unfortunately, we do not have the information about the population leaving and visiting the regions of Georgia and therefore, we are forced to calculate the value of balance of external migration by using an indirect method (Table 5).

Table5. Dynamics of net migration rate in the regions of Georgian 2002-2017, (%)

	Years															
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Tbilisi	-0.7	-3.2	4.7	-3.3	35.2	-1.9	-1.1	-9.6	-7.4	-9.4	-2.0	5.8	8.0	9.9	8.3	8.9
Abkhazia (Kodori gorge)	-8.0	-7.5	10.2	11.6	-6.5	10.6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Adjara	-7.4	-7.4	-7.1	-8.5	-6.1	-8.5	-6.2	-5.9	-5.8	-5.8	-2.8	-2.6	1.4	2.2	1.4	2.0
Guria	-2.3	-6.3	-5.8	-1.4	-0.5	-3.0	-1.9	-1.8	-0.2	-3.4	-2.4	-1.5	-5.3	-5.5	-6.1	-4.9
Imereti	-	10.4	-8.6	12.9	-5.1	10.2	-7.0	11.3	13.9	13.0	10.9	-5.1	13.2	13.5	15.3	12.1
Kakheti	-6.0	-6.5	-6.8	-3.1	-3.9	-3.9	-3.8	-5.4	-5.6	-4.8	-3.9	-1.3	-4.5	-4.1	-5.3	-3.5
Mtskheta-Mtianeti	-4.0	-3.8	2.8	-1.8	161.5	7.9	-9.1	4.5	6.1	4.7	4.6	9.0	0.7	1.7	0.6	1.7
Racha-Lechkhumi and Qvemo Svaneti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Samegrelo-Zemo Svaneti	11.7	-8.2	15.8	12.9	-10.4	11.4	-5.2	11.7	-6.5	12.4	-9.4	-7.3	-5.6	-5.8	-6.6	-5.3
Samexs-Javakheti	11.0	13.0	13.8	11.5	-12.0	14.6	11.1	19.9	17.3	22.4	16.8	-9.5	-9.2	-9.3	10.6	-8.3
Qvemo Kartli	-8.2	-8.9	-9.7	-9.1	-10.0	12.7	12.4	12.4	14.2	14.8	12.5	-9.5	10.3	10.7	11.8	-9.6
Shida Kartli	-6.3	-5.9	-5.6	-5.9	-46.3	-5.8	1.8	-8.2	-5.2	-8.0	-5.6	-0.9	-0.7	0.4	-1.0	0.6
	-3.6	-2.5	-3.5	-2.2	-2.7	-3.1	13.5	-3.5	-0.7	-3.2	-3.0	-0.9	-6.1	-6.1	-6.9	-5.4

Source: Calculated by the author, based on the Geostat data.

As a result of the calculation made by us, the balance of migration in 2002-2017 was always negative in Guria, Imereti, Kakheti, Racha-Lechkhumi and Kvemo Svaneti, Samegrelo-Zemo Svaneti, Samtskhe-Javakheti and Shida Kartli regions. In 2017, the highest positive balance of migration was fixed in Tbilisi. In recent years, a low, but nevertheless positive balance of migration was fixed in Ajara and Mtskheta-Mtianeti regions. The balance of migration was also positive in Kvemo Kartli (0.6‰).

Unnaturally high negative balance of migration fixed in Mtskheta-Mtianeti region in 2006 (-161,5‰) is worth of particular attention. Such a high value was resulted from annexing settlement Zahesi and villages of Agaraki, Gldani, Didgori, Digomi, Tkhinvali, Zurgovana, Dzveli Vedzisi and Telovani to Tbilisi by virtue of Resolution no. 4173 of the Parliament of Georgia of December 27, 2006. Under the same Resolution, the villages of Kvemo Kartli region: Tabakhmela, Shindisi and Tsavkisi were also annexed to Tbilisi resulting in the decrease of the population in the given region, what was correspondingly seen in our calculations.

As the census data of 2014 evidence, over one-third of the population emigrated from Georgia was from Tbilisi. The number of population having left Imereti and Kvemo Kartli was also high (Table 6). The least number of emigrants was fixed from Guria and Racha-Lechkhumi and Kvemo Svaneti regions.

It should be noted that the percentage distribution does not describe the intensity of external migration. Rather, to assess the real situation, it is expedient to use the value of a relativity index obtained by dividing the proportion of the population migrated from the region by the population in the region (in relation to the population of Georgia) (Table 6). The analysis of the given index shows more or less different state of affairs, in particular, the intensity of emigration was the highest from Imereti and Kvemo Kartli regions. In this case, Tbilisi ranked the third. The lowest emigration was fixed in Racha-Lechkhumi and Kvemo Svaneti and Guria regions.

Table 6. Share of emigrants and indexes of relativity in the regions of Georgia according to the census 2014

Region*	Share of emigrants (%)	Region**	Index of relativity
Tbilisi	31.6	Imereti	1.595
Imereti	22.9	Qvemo Qartli	1.098
Qvemo Qartli	12.5	Tbilisi	1.058
Kakheti	8.2	Mtskheta-Mtianeti	0.995
Samegrelo-Zemo Svaneti	7.8	Kakheti	0.957
Shida Qartli	4.6	Samegrelo-Zemo Svaneti	0.875
Adjara	4.5	Samtskhe-Javakheti	0.724
Samtskhe-Javakheti	3.1	Shida Qartli	0.656
Mtskheta-Mtianeti	2.5	Racha-Lechkhumi and Qvemo Svaneti	0.639
Guria	1.6	Guria	0.521
Racha-Lechkhumi and Qvemo Svaneti	0.6	Adjara	0.502

Source: *Geostat,**Calculated by the author, based on the Geostat data.

It should be noted that the percentage distribution does not describe the intensity of external migration. Rather, to assess the real situation, it is expedient to use the value of a relativity index obtained by dividing the proportion of the population migrated from the region by the population in the region (in relation to the population of Georgia) (See Table 6). The analysis of the given index shows more or less different state of affairs, in particular, the intensity of emigration was the highest from Imereti and Kvemo Kartli regions. In this case, Tbilisi ranked the third. The lowest emigration was fixed in Racha-Lechkhumi and Kvemo Svaneti and Guria regions.

Conclusions

Of the demographic statistical data, the data about the external migration of the population of Georgia always tended to be less reliable.

The official statistics of external migration in the 1990s failed to give a real picture of the existing situation.

The data of the external migration in 1991-2001 calculated by Sakstat following the population census of 2002 were more or less relevant to the reality.

The results of the population census of 2014 revealed the non-compliances, which were caused by the deficiencies of the statistical registration of external migration. Sakstat re-calculated the external migration data for the period of 1995-2011 (the statistical data of 2012-2017 are based on the data of the border police of the Ministry of Internal Affairs of Georgia, which were considered reliable). The data re-calculated and re-assessed by Sakstat more or less suit the common trends developed in Georgia in the period in question.

Based on the analysis of the most recent materials of Geostat, it may be noted that a kind of stabilization of external migration takes place in Georgia, but following the instable social-economic situation in the country, it is impossible to accurately identify the future prospects. Presumably, the negative balance of external migration will be maintained at a low level in the near future.

References:

1. Archvadze J. The Statistical Shok.
2. <http://www.geworld.ge/View.php?ArtId=4241&Title=statistikuri+Soki&lang=ge>].
3. Chikava L. Worsening of demographic situation in Georgia and it's Social-Economic Aspects // Strategy of Socio-Economic Transformation and Tactics in Transitional Period. Proceedings of the International Scientific Symposium. Tbilisi, 13-14 November. P. 25 (in Georgian).
4. Demographic yearbook of Georgia 2001. Tbilisi, 2002. P. 153.
5. Demographic yearbook of Georgia 2012. Tbilisi, 2013. P. 293.
6. Demographic yearbook of Georgia 2014. Tbilisi, 2015. P. 317.
7. Gachechiladze R. My XX century. Vol. 2. Tbilisi, 2011. P. 26 (in Georgian).
8. Gachechiladze R. Population Migration in Georgia and it's Socio-Economic Consequences. Tbilisi, 1997. P. 27 (in Georgian).

9. <http://esa.un.org>
10. <http://siteresources.worldbank.org/INTTRANSITION/Newsletters/20561622/JanFeb2002.pdf>
11. <http://www.unstats.un.org/unsd/snaama/resCountry.asp>
12. International migration 2009. <http://www.un.org.esa>
13. Jaoshvili V. Population of Georgia. Tbilisi, 1996. P. 160 (in Georgian).
14. Latsabidze N., Tsartsidze M. Effective employment of Georgia's rural population // Bioeconomy and sustainable development of agriculture. II International scientific-practical conference. Proceedings. Tbilisi, 2013. P. 274 (in Georgian).
15. Meladze G., Tsuladze G. Population of Georgia and demographic processes. Tbilisi, 1997. P.21;
16. Population of Georgia Statistical abstract. Tbilisi, 1998. P. 4; 67.
17. Public Defender's Report about Human rights situation of internally displaced persons and conflict affected individuals in Georgia. Reporting period 2010, I-VII.P. 21.
18. Salukvadze J., Meladze G. Georgia:Migration, a main risk towards sustainable demographic future // Discovering migration between Visegrad countries and Eastern Pretners. Budapest, 2014. P. 150.
19. The Economic Transformation of Georgia in it's 20 years of Independence. Summary of the discussion paper. Tbilisi, 2012. P.10
20. <http://www.eilat.ge/images/doc/the%20economic%20transformation%20of%20georgia%20-%202020%20years%20of%20independence%20eng.pdf>
21. The Program of Economic Development and Poverty Eradication. Tbilisi, 2003.
22. Tsuladze G., Meladze G. Demographic Situation in Georgia 1997. Tbilisi, 1998. P. 6; 53 (in Georgian).
23. Tukhashvili M. Contemporary Migratory Situation and Study Objectives of Population Territorial Movement in Georgia // Migration Processes in Post-Soviet Georgia. Tbilisi, 2002. P.5 (in Georgian).

Giorgi Meladze

*TSU, Associate Professor,
Vakhushti Bagrationi Institute of Geography*

**Problems of Statistical Accounting
of External Migration in Georgia
(Abstract)**

Registration of migration processes for statistical services has always been one of the problematic issues even in the Soviet era.

Due to the well-known developments taken place in Georgia, in the last decade of the last century, the socio-economic situation of the population worsened. As a result of acute socio-economic crises and instable political situation, a significant number of Georgian citizens decided to leave the country forever, temporarily or for uncertain period, in order to secure their livelihood and their families. The Pearson coefficient calculated by us showed high direct correlation dependence (0.833), between GDP and migratory balance.

Because of extremely irregular and unreliable statistics regarding migration flows in the 1990s, data published by the official statistical institution seems to us and to the most of experts, quite unrealistic. Based on the above, specialists were forced to use alternative sources and their own calculations.

After the census of 2002, the “Geostat” re-calculated and re-assessed the demographic data of 1992-2001. Despite this measure, as the specialists have assessed it, the problem could not be solved what was evidenced by the general population census of 2014. Following the established situation, “Geostat” once again re-calculated and re-assessed the statistical demographic data of 1995-2011. Despite the fact that sometimes, the newly presented demographic-statistical data give rise to certain questions among the specialists, they describe the trends of migration processes in the near past of Georgia much better than the existing data.

Based on the latest information, the indices of migration turnover and rates of migration efficiency are calculated along with traditional migration coefficients. Using the indirect method, the migration balance was defined for the regions of Georgia by the period 2002-2014.

Migrant Workers¹ in Georgia

Introduction

The assessment of Georgia's migration management system conducted by IOM Georgia in 2007 - the first of its kind - identified several major directions in which migration management policy needed to be strengthened. Regarding immigration policy, the assessment argued that it was so liberal, that "illegal migration becomes almost a 'non-issue'" (IOM, 2007, p.4.). Moreover, as the report's authors stated, at that time the country did not have "a written migration policy document" at all (IOM, 2007, p.12). By the time of the assessment neither immigration nor emigration was regulated in any way by the state, providing a relaxed regime for all types of migrants, short-term and long-term. The report also highlighted the absence of a governmental agency in charge of migration issues.² There were no specific regulations in relation to

¹ In the paper the term 'migrant worker' is used to denote foreign nationals, who are engaged in remunerated activities in Georgia. The UN Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families defines migrant workers in the following way: "The term "migrant worker" refers to a person who is engaged or has been engaged in a remunerated activity in a State of which he or she is not a national". UN, 1990, <https://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r158.htm>, retrieved November, 9th, 2017. Usage of 'migrant' instead of 'immigrant' is conditioned by the fact that immigrant worker implies that a person arrived in the country to stay permanently, while in case of migrant workers in Georgia, this is not always the case. Thus, a broader term 'migrant worker', that sometimes could be used as a synonym to overseas workers, immigrant workers, foreign workers, employment of aliens, foreigners and foreign nationals, non-national workers (ILO, 2016) and expats, is used to avoid confusion. However, in some cases when paper discusses migrant populations or immigration policies, term immigrant/immigration is also used.

² State Commission on Migration Issues (SCMI), that coordinates work of all governmental agencies involved in migration management was established in 2010.

migrant workers - there was no need to obtain work permits, and no regulations for employers to comply with when hiring foreigners.

Migration management in Georgia remained liberal until September 2014, when a new law on the *Legal Status of Aliens and Stateless Persons*¹ entered into force. The new law attempted to 'regularize' in-flows of migrants and their length of stay in the country. The provisions of the 2014 law were aimed at bringing immigration policy closer to EU standards, as Georgia was on a Visa Liberalization track.² Namely, the law aimed at regularizing the following areas:

Entry to the country: The list of countries of whose citizens were allowed visa-free entry was narrowed down, moreover, the length of stay was cut from almost a year to 90 days within a 180 day period. Issuance of visas at the borders was abolished³ - only diplomatic missions and consular offices abroad were authorized to do so. New types of visas, investor visas, for example, were introduced.

Stay: For those who needed visas, residence permits were linked to the type of entry visa. For instance, a foreigner who entered the country as a tourist would not be eligible for a student/work residence permit unless he or she possessed a student/work visa, and so on. Prior to the 2014 Law, it was enough to provide proof of legal residence in the country to obtain a residence permit. The new law also changed the permanent residency regulations setting a six years of residence in Georgia requirement for applicants wishing to obtain permanent residency.

However, by November 2014 some of the provisions on regularization had been relaxed, with more relaxation in June 2015⁴, due to pronounced criticism from the international diplomatic community and expats in the country⁵. Specifically, criticism was directed at the arbitrary nature of cutting down the number of visa-free countries, termination of

¹ http://www.migration.commission.ge/index.php?article_id=54&clang=1

² Monica Ellena, Georgia's new migration policy: raising barriers or improving regulations, <http://blogs.ft.com/beyond-brics/2015/03/26/georgias-new-migration-policy-raising-barriers-or-improving-regulations/> March, 26, 2015

³ It was allowed to issue visas at the borders only in extraordinary cases.

⁴ For instance, number of visa-free countries increased again, and on-line visa portal introduced.

⁵ Detailed analysis of the new provisions and problematic areas that it caused was provided by Transparency International Georgia. For more details, please, see: <http://www.transparency.ge/en/blog/challenges-new-immigration-policies-georgia>

the process of issuing visas at the border, and the small number of Georgian Diplomatic missions abroad (only 58 at that time) among other issues. Some students, investors and foreigners who entered the country for family reunification reasons also voiced their complaints and concerns regarding the arbitrariness of granting residence permits and about complaint procedures.

Migrant Workers in Georgia: Overview

The relaxed visa regime prior to 2014 failed to collect data on immigrant populations in Georgia – particularly from citizens of the more than 100 countries who did not need visas or residence/work permits to stay in the country for up to one year. After one year period, if a foreigner needed to stay in Georgia for a longer period of time, he or she could leave the country and re-enter within a couple of days and stay for another one-year period, and that process could continue ad infinitum. Hence, work and residence permits were in most cases issued only to citizens of those countries that were not part of the relaxed immigration regime, so the data collected was certainly biased and did not present the full picture. The only data that could be considered reliable from that period is the data on naturalization and permanent residence.

The 2014 Law of Georgia on the Legal Status of Aliens and Stateless Persons might have led to an improvement in immigration statistics, however, due to amendments adopted in November 2014, February 2015, and May 2015, the regulations have again been relaxed. Thus, as of today, existing data on migrants' in-flows and stocks is largely under-representative and unreliable – again, except for on naturalization and permanent residence.

There is thus no systematic data collected on a state level that reliably covers all migrant groups in the country, and, consequently, no understanding of the composition of migrant flows/stocks, their countries of origin, educational or gender characteristics, and no understanding of the needs and goals of the migrant populations. No systematic research on migrants has been conducted in the last 20 years by research institutions. Similarly, no regular academic inquiry has been undertaken to understand the attitudes of the Georgian population towards migrants in general, and migrant workers in particular, and their role in the Georgian labor market. These data are crucial for developing and implementing policies and practices targeting various migrant populations. Thus,

the first step in this direction should be to develop a sound methodology of data collection, and putting it into practice to identify the characteristics of migrant populations, their impact on the Georgian economy and labor market, and their long and short terms needs. Not less important is the research on the level of openness of the Georgian population towards migrants. All these data should inform the development of immigration policy in the future.

One of the state agencies that collects data on foreigners residing in the country is the Public Service Development Agency (PSDA). Analysis, provided below is based on the PSDA 2006-2016 data on residence permits. As the data demonstrate, over this period share of work residence permits was slightly more than 51% out of all residence permits issued by PSDA. To compare, student residence permits constitute only 13% of all issued residence permits, and residence permits issued for family reunification purposes and under the category of former Georgian citizens - around 10% each. Other residence permit categories constitute even smaller shares (Table 1.)

Table 1. Total number of residence permits issued by PSDA (2006-2016)¹

Type of residence permit	N	% ²
Work	48,796	51
Education	12,692	13
Family Reunification	10,037	11
Permanent Investment residence permit ³	363	-
Former Georgian Citizen	11,756	12
Permanent residence permit	9,385	10
Special residence permit ⁴	1,812	2
Total	94,841	99

There are more males applying for residence permits in Georgia than women - 65,613 (70%) vs 29,228 (30%). As it could be speculated, there are

¹ These aggregated numbers of both first time residence permit issuance and residence permit continuations, hence, does not accurately reflect the number of residence permit holders, since the same person might have applied for a residence permit every year.

² Data are rounded and may constitute less or more than 100%.

³ Investment residence permit was introduced by new Law on Aliens, and started to be granted from September 1, 2014

⁴ Special residence permit was introduced by new Law on Aliens, and started to be granted from September 1, 2014

more younger and middle aged residence permit holders than older or minor ones - share of 18-40 years old ones constitutes 70% of the total.

If we look at the overall dynamics of residence permit issuance, there is a clear increase in the issuance of residence permits per year. Issuance of the highest number of residence permits in 2015 and 2016 could be explained by the enforcement of the new Law on Legal Status of Aliens and Stateless persons discussed above, than to a certain extent contributed to improvement of the data collection (Table 2.)

Table 2. Work residence permits per year (2006-2016, numbers)

Year	N of work residence permits issued	Total N of residence permits issued
2006	1,383	1,555
2007	2,775	3,146
2008	2,580	2,929
2010	2,903	6,754
2011	4,539	7,395
2012	5,091	7,772
2013	3,921	6,030
2014	4,665	10,124
2015	9,441	29,325
2016	9,666	16,914
Total	48,796	94,841

When it comes to the issuance of work residence permits they are more often issued to the citizens of following countries (Table 3). Work residence permits issued to citizens of China, India, Iran, Turkey and Ukraine in 2006-2016 constitute slightly less than 75% out of all residence permits issued in the same period. There are certain fluctuations in the dynamics of work residence permit issuance, some of which are hard to explain. For instance, it was logical to expect an increase in the issuance of residence permits in general in 2015 due to the new regulations enforced by the new Law on Aliens, and to presume that the trend would continue in 2016. However, if for instance, in case of almost five-

fold increase from 2014 to 2015 (Ukraine) we could speculate that the reason could be conflict with Russia, which might have prompted more Ukrainians to seek labor in Georgia, it is harder to find explanations for a surge in residence permit issuances from citizens of India or Iran from 2015 to 2016. Turkey and China seem to be the major countries of origin for work residence permit holders in Georgia - this, on the one hand could be explained by several big construction projects undertaken by Turkish and Chinese companies in Georgia, that could contribute to bringing more male workers from the origin countries¹.

Overall, gender composition of work residence permit holders is skewed towards males with females constituting only 18% (8,566) of total 48,796 work residence permits issued in 2006-2016, while in case of all types of issued residence permits the distribution is much less skewed - 30% females and 70% of males. Residence permits issued to females outnumber those issued to males only in case of three categories - family reunification, where slightly more than 60% of residence permits were issued to females who lived in Georgia for the last six years - 56%, and special residence permits - 52%. Thus, gender imbalance among work residence permit holders is the highest in case of work permit issuance, being even more predominant in cases of work residence permit holders from India and Turkey (Table 4.). There could be several reasons leading to the gender imbalance, such as level of gender equality or migration culture in the countries or origin which favor emigration of males for work purposes, or education of work residence permit holders, or the demand for male workers in the Georgian labor market. However, without a further investigation of the subject it is difficult to arrive at the most plausible explanations.

Logically, the majority of work residence permit holders over the period from 2006 and 2016 were of working age - 26-40, constituting almost half of the total (24,125 out of 48,796). Residence permit holders aged 41-65 come next - 16,523, slightly more than a third of all work residence permit workers.

Table 3. Work residence permits by country of citizenship (2006-2016)

¹ For instance, see Hualing Group's web-site: <http://hualing.ge/language/en/hualing-georgia/>. Turkey ranked second after Azerbaijan investing 196 million USD in Georgian economy in the first three quarters of 2016. For more details, please, see: <http://agenda.ge/-news/74711/eng>, <http://agenda.ge/news/71516/eng>

Year	China	Ukraine	Iran	India	Turkey
2006	189	1	31	43	790
2007	642	20	71	179	1,142
2008	552	26	60	152	1,059
2009	281	18	47	225	679
2010	765	38	91	585	736
2011	1,529	51	786	483	977
2012	1,803	63	822	396	806
2013	1,416	71	312	328	736
2014	954	224	211	363	1,363
2015	1,449	1,102	524	600	2,911
2016	1,551	483	1,027	2,669	1,950
Total	11,131	2,097	3,982	6,023	13,149

Table 4. Gender distribution among three work residence permit holders, five major countries of origin (2006-2016).

Country	Female N/%	Male N/%	Total N
Turkey	579 / 4%	12,570 / 96%	13,149
China	2,606 / 23%	8,525 / 77%	11,131
India	470 / 8%	5,553 / 92%	6,023
Iran	716 / 18%	3,266 / 82%	3,982
Ukraine	825 / 39%	1,272 / 61%	2,097

Migrant Worker Framework

Migrant worker policies, to a certain extent, are part of the immigration policy of the receiving country. Therefore, before solely focusing on migrant worker policy, it is important to briefly discuss an immigration policy framework. Immigration policies differ widely by countries, and are often rooted in the history and political economies of the receiving countries, how these countries view themselves, and to what degree they are ‘open’ or ‘closed’ towards immigration. Not surprisingly, even

within the EU, member states' integration policies differ significantly, to say nothing about the differences between countries with more diverse historical, cultural or economic traditions.

Theoretical Framework

Three models of immigrant *integration* policies have been proposed by Castles and Miller (2003):

- differential exclusionary model,
- assimilationist model, and
- multicultural model.

These models represent 'ideal types,' and in reality, policies often have characteristics of multiple models, but they are useful analytical tools to underline the major differences between countries' immigrant integration policies.

The differential exclusionary model, as the name suggests, describes a state policy that is mainly oriented at maintaining boundaries, and not being open to accepting immigrants. Policies are directed not only at making it difficult for immigrants to become members of a society, but also to exclude them from access to vital resources. Typical policies in this case would be barriers to access the labor market, especially to middle and higher paid segments of the labor market, a complicated path to permanent residence and citizenship, or a lack of services aimed at facilitating the successful inclusion of immigrants into society such as language courses, labor retraining or job referral services. To put it differently, differential exclusionary immigration policies demonstrate that immigrants are not welcome, and to succeed they need to work exceptionally hard to overcome barriers created by the state.

The assimilationist approach is, to a certain extent, based on theories of assimilation that consider immigrants 'uprooted,' willing to relinquish their national identities, cultures and traditions, and willing to fully adopt the language and culture of the receiving country. Thus, policies are directed towards extensive national language training, and other educational programs aimed at transforming immigrants into 'natives' through the acquisition of language skills, culture and traditions. Access to the labor market is usually open, although newly arrived immigrants may be constrained into taking on low income, entry level jobs, or informal economy jobs in the first years of arrival. In this case willingness to naturalize is, to a certain extent, considered a sign of full inclusion

and a demonstration of complete allegiance to the new nation. The assimilationist model does not usually welcome dual citizenship.

The third model is built on acknowledging the ethnic and cultural diversity of immigrants, and creating an environment that aids both in retaining original culture and traditions, and acquiring the necessary skills and knowledge to successfully function in the new society. In shaping immigration policies in these countries, which translates to a relatively easy path to permanent residence and citizenship.

As noted above, characteristics of different models often interact. It is also true that countries change their approaches, trying to move from one model to another, and incorporate elements of other models in their approaches to effectively respond to in-flows of migrants and their integration challenges. However, it is clear that without focusing on both the socio-cultural and economic aspects of integration, the process can rarely be successful. While often the focus is on economic integration, putting migrants in an environment where they are unable to establish effective contacts with local on social and cultural levels, and vice versa, could contribute to the marginalization of migrant groups, rather than to their inclusion in the receiving society.

Labor Policy Framework

When it comes to specific regulations related to migrant workers, the ILO identifies several areas to consider:

1. Recruitment and Labor mobility - this includes regulation of recruitment (recruitment agencies be it state or private), provision of services (medical, informational/educational, trainings prior/during/after the recruitment), and regulations preventing unregulated recruitment/-trafficking.

2. Protection of human rights of migrant workers.¹

¹ "These rights include the right to life (Article 9), protection against inhuman or degrading treatment (Article 10), freedom of thought and religion (Article 12(1)), equal access to legal proceedings (Article 18(1)), etc. The UN Convention also refers to the principle of no less favourable treatment of migrant workers with nationals with respect to remuneration; and that States shall take appropriate measures to ensure that migrant workers are not deprived of any of the rights derived from this principle by reason of the irregularity of their stay, etc (Article 25(1) and (3))." ILO, International Labour Conference, 105th Session, 2016. p.104.

3. Equality of opportunity and treatment, including equal access to the labor market, access to social protection and transferability of social benefits, and an anti-discriminatory approach guaranteed on a legislative level, among others.

4. Rights of employment, residence and return that should provide retraining opportunities to migrant workers, and possibilities to find alternative employment in case of losing original jobs, including "rights to residence in case of incapacity to work" (ILO, 2016)

Case of Georgia

There are two major policy documents in Georgia – the Law of Georgia on the Legal Status of Aliens and Stateless Persons (2014), and the Law of Georgia on Labor Migration (2015) – that regulate foreigners' entry, stay, permanent residence, family reunification, access to nationality, and participation in the labor market. Remaining aspects related to the inclusion of migrants in society,¹ such as access to education, health, political participation, and anti-discrimination, are scattered throughout various policy documents.² At the same time, policies in some areas could be considered open and inclusive, but in reality often, there are no practices in place to contribute to their successful implementation.

The Law on the Elimination of All Forms of Discrimination and the Law of Georgia on the Legal Status of Aliens and Stateless Persons both prohibit discriminatory treatment as one of the basic principles regulating major aspects of foreigners' immigrant visa/residence status, travel and stay, and the path to citizenship. This means that a foreigner cannot be discriminated against based on nationality, religion, or gender when making decisions regarding issuing a visa, or granting citizenship or residence permits. Non-discriminatory provisions apply to all Georgian policy documents.

¹ Integration of refugees is not discussed in this paper.

² MIPEX immigrant integration index looks at 8 immigrant integration policies: labor market mobility, Family reunion, education, health, political participation, permanent residence, access to nationality, anti-discrimination. <http://www.mipex.eu/>

Migrant Workers' Policies in Georgia

With an increasing number of migrants coming to Georgia for both short and long-term purposes, it is not surprising that policies regulating not only the legal aspects of entry and stay, but their inclusion in the labor market, are in the nascent stage. There is no unified state vision as to how migrant workers could be beneficial to the country's development, whether the country should attract them, and if so, which professions are most needed, or how migrants' financial and intellectual input could be utilized for the benefit of the country. While anecdotal evidence suggests that migrant workers coming to Georgia tend to be highly skilled, self-employed and entrepreneurial, no one has yet estimated the economic impact of their participation in the labor market on the economy on the macro or micro level.

In 2016, at the ILO International Labor Conference, "The Government of *Georgia* noted the absence of a specific legal basis to regulate migration and employment of migrant workers in Georgia, and for labour migration of Georgian citizens abroad" (ILO, 2016. p.46). This statement is confusing, since by the time of the ILO conference Georgia has already adopted the Law of Georgia on Labor Migration (2015), which largely regulates the labor migration of Georgian citizens abroad, as well as Ordinance 417¹, which regulates the employment of migrant workers in the country. Specifically, Ordinance 417 affirms that migrant workers have a right to equal remuneration, and equal compensation as Georgian citizens in case of health hazards stemming from the jobs they perform or accidental death (Ordinance 417). Order N01-54/n, issued by the Minister of Health, Labor and Social Protection of Georgia on November, 4th, 2015, specifies the procedures for employers on how to submit information on migrant workers, providing them with a special

¹ Ordinance #417 of August 7, 2015 of the Government of Georgia on the Approval of the Procedure for Employment of Migrant Workers (aliens without a permanent residence permit in Georgia) by Local Employers and of the Procedure for Engaging in Paid Work. Importantly, if translated verbatim, instead of Migrant Workers, the Ordinance uses the "labor immigrants" (შრომითი იმიგრანტო), although definition provided in the brackets precisely indicates that this is the population that does not have permanent residenceship in the country. Term "labor immigrant" is consequently, used throughout the document itself, creating a certain terminological confusion.

form that mainly requests socio-demographic and occupational data about migrant workers (Order N01-54/n). However, although the requirement to submit this information is mandatory, few employers do so due to a lack of control and enforcement mechanisms.¹

Challenges:

One of the major challenges identified is the lack of reliable data that could inform policy development on migrant workers. While adherence to evidence-based policy-making remains a nominative priority (Migration Strategy, 2015, Labor Market Strategy, 2014), in practice little is done to improve data collection methodologies. The UMAS² program aiming to fill this gap is still in the test stage producing test analytic reports and adding new data sources. However, it is not clear to what extent data on migrant workers will be included in the UMAS system, and but clearly, with no reliable data on the group itself, it will be hard to measure their impact on the Georgian economy, or the intensity of their participation in the labor market. This is primarily connected with the overall poor state of labor market research in the country, which does not provide up-to-date information on the demand/supply of the labor force. The need to institutionalize labor market surveys was expressed in the Labor Market Development Strategy adopted by the Georgian Government in 2014. However, at this stage, no regular labor market studies are being conducted, and data collection is ad hoc rather than systematic.

Yet another major challenge is that the needs of migrant workers are not acknowledged, including the necessity to acquire Georgian language skills, or earn an additional education. Unwelcoming attitudes towards and social exclusion of migrants in general from rather big shares of Georgian population, including both immigrants and migrant workers, also need to be addressed. To ensure that rights of migrant workers are well protected and that they have the possibility to effectively integrate into society, it is useful to acknowledge that many challenges related to immigrant inclusion and the inclusion of ethnic minorities whose fami-

¹ Interview with the representative of the Ministry of Health, Labor and Social Protection. October, 29th, 2017.

² UMAS - Unified Migration Analytical System, developed by the Georgian Government (Public Service Development Agency) with the EU support. http://migration.commission.ge/files/umas__eng_.pdf

lies have lived in Georgia for centuries are quite similar. A lack of Georgian language proficiency, ethnic exclusion from society, and structural discrimination all affect both groups and stem from the attitudes of the local population.

Yet another challenge is connected with the Ordinance #417. As noted above, there are no restrictions on foreign workers' access to the Georgian labor market. The only requirement that Georgian employers have, according to the Law of Georgia on Labor Migration and the Ordinance #417,¹ is to inform the LEPL Social Service Agency of the Ministry of Labor, Health and Social Affairs of Georgia on the employment of a migrant workers in Georgia. Although this requirement is mandatory, there is no mechanism to sanction those employers who do not provide the data. Thus, since the enactment of the Ordinance, there have been only 7 (2015) and 104 (2016) migrant workers reported to the Ministry of Labor, Health and Social Affairs.² Clearly, these numbers are not reliable nor representative of the profile of foreign workers in the country. Importantly, the law distinguishes between aliens holding permanent residency and aliens without permanent residency, which are not subject to this requirement. Moreover, only foreigners holding permanent residence permits can access services provided by the Ministry of Labor, Health and Social Affairs of Georgia, such as employment facilitation and professional retraining programs.

Due to the lack of enforcement of the mandatory requirement to inform the LEPL Social Service Agency on the employment of a migrant worker, it is difficult to analyze the inclusion of the foreign labor force in the Georgian labor market. Moreover, assuming that a significant number of migrant workers do not hold permanent residence status but may well be employed in the country, the data eventually collected by the LEPL Social Service Agency is even more unreliable.

Recommendations

Following recommendations have been developed based on the challenges identified above:

¹ Ordinance #417 of August 7, 2015 of the Government of Georgia on the Approval of the Procedure for Employment of Migrant Workers (aliens without a permanent residence permit in Georgia) by Local Employers and of the Procedure for Engaging in Paid Work.

² Data provided by the Ministry of Health, Labor and Social Protection.

- Develop a consolidated state vision of the role that migrant workers in the Georgian labor market, and developed corresponding policies. It is important that the policy document is created with the involvement of all relevant stakeholders, be it state or non-state, local or international.
- Use an evidence-based approach while developing migrant workers policies, namely starting with fine-tuning migrant worker related data collection methodology and putting it into practice; undertaking regular labor market and population studies, measuring attitudes of the local population towards migrants in general, and migrant workers in particular, as well as the lives and challenges that migrants encounter in Georgia;
- Put effective migrant integration practices aimed at migrant workers in place, such as accessible language courses, individual migrant mentorship programs, and housing/job assistance, job referral and counseling;
- Create specific programs to establish direct contact between local populations and migrants, since such contact tend to improve attitudes towards immigrants and benefit both parties through mutual cooperation;
- Designate a state institution to be in charge of immigrant integration policies in general, including migrant workers integration policies.
- Develop migrant integration indicators to measure the performance of immigrants in the country. MIPEX index could be used as a starting point¹.
- Develop targeted integration practices aimed at improving attitudes of the Georgian population towards migrants/other minorities. The message that diversity is a solution rather than a problem, that migrants/other minorities may in fact bring positive input to the society, should become a part of the public discourse if the overarching goal is the successful cohabitation of members of all groups present in the country.
- Assess the economic impact of immigration in a broader sense including immigrants, migrant workers, foreign students and entrepreneurs on Georgia to develop a viable strategy on how their potential could be better utilized for the benefit of state development;

¹ www.mipex.eu - Migrant Integration Index, that measures level of integration according to several areas and indicators.

- Develop a roster of jobs in high demand on the local labor market that cannot be filled by local labor force, where an organized foreign labor recruitment could be utilized to fill in the gaps.
- Add enforcement provisions to Ordinance 417, so that the requirement to inform the LEPL Social Service Agency on the employment of a foreigner (including foreigners not holding permanent residence status) is followed by employers, thus improving the quality of the database. This will enable analysis of the sectors of the labor market which mainly attract the foreign labor force, their qualifications, and their socio-demographic characteristics. The procedure should be as simple as possible in order to collect the most reliable data.
- Require employers to perform a labor market test prior to hiring a foreign worker. The test will serve as evidence that it was not possible to find a worker with relevant qualifications within the Georgian labor force.

Concluding Remarks

Georgian immigration policy in general is an example of a mixture of policies that make it difficult to characterize as one of the theoretical models discussed above. Policies specifically aimed at migrant workers could be characterized as open, as they do not create any barriers for foreigners to enter the Georgian labor market. However, a lack of regulation in this regard also makes it impossible to understand in which spheres of the Georgian labor market there is a demand for a migrant labor force, or the profile of migrant workers. A lack of actual integration practices in place (language/culture courses, diversity or employment programs, residence policies) indicate a certain exclusionary climate.

While the present paper does not call for tightening migrant worker policies, the need for better regulation is clear. First, it is necessary to collect data on migrant workers, including their socio-demographic characteristics and countries of origin. Second, employers need to perform labor market research prior to hiring migrant workers - evidence needed to confirm that it was not possible to find an employee to fill the role among the Georgian workforce. Third, although the rights of migrant workers as defined by Ordinance 417 are protected under Georgian law, a general lack of labor regulations in Georgia - for instance,

labor inspection, or labor security as such - makes these provisions formal rather than practical.

The major challenge observed is that the state lacks an overarching vision of migrant worker policy which makes it hard not only to craft a coherent policy that provides not only a policy framework, but to ensure its efficient implementation and enforcement. The specific policy challenges and recommendations outlined above are aimed precisely at ensuring consistency among the existing policies and their implementation, based on evidence and with the inclusion of all members of society.

References:

1. Castles, S., and Mark J. Miller. 2003. *The Age of Migration*. The Guilford Press.
2. ILO. 2016. International Labour Conference, 105th Session.
3. IOM. 2007. "Review of Migration Management in Georgia"
4. http://iom.ge/pdf/Migration_Assessment.pdf, accessed on September, 29, 2011.
5. Innovations and Reforms Center. 2015. *Immigration to Georgia: Current State and Challenges*. Study Report. http://irc.ge/wp-content/uploads/2014/05/Immigration-to-Georgia_ENG.pdf
6. The Migration Observatory. 2011. "UK Public Opinion towards Migration: Determinants and Attitudes" <http://www.migrationobservatory.ox.ac.uk/briefings/uk-public-opinion-toward-migration-determinants-attitudes>
7. Zurabishvili, T. 2009. State of return migration policy and research: case of Georgia. Explanatory Note 12/09. CARIM-EAST

Migrant Workers in Georgia (Abstract)

This paper analyzes migrant workers in Georgia and develops a set of recommendations aimed at improving both policy-development and policy-implementation processes in migration management and labor market regulations. The major challenge identified relates to the lack of labor market regulations specifically targeting migrant workers in the country, which may be partially explained by the lack of a consolidated immigration policy in the country. At the same time, statistics on migrant workers are often a matter of estimation rather than based on reliable data collection that covers all migrant groups, hence migration policy development can be described as lacking evidence.

Major recommendations developed in this policy document target specific policies in the fields of access to education, health, the labor market, and political participation of migrant workers, as well as overall immigration policy. Below is a list of major recommendations:

- Develop a coherent evidence-based migrant worker policy, involving all relevant stakeholders, based on the state's vision and labor market needs;
- Improve immigrant data collection methodologies in general, and specifically for migrant workers;
- Conduct regular studies of the labor market in Georgia, with a specific focus on the gaps and demands that could be filled by migrant workers;
- Based on Georgia's labor market study results develop a roster of labor shortages/demand and regulations, aimed at filling these shortages through recruitment of qualified migrant workers along with fine-tuning of Georgia's educational system to reflect labor market needs;
- Develop an immigrant integration policy in general, and specifically, aimed at retaining high skilled migrant workers;
- Develop targeted diversity initiatives aimed at improving attitudes towards immigrants in general;

- Develop new and improve existing Georgian-language and culture programs for all groups of migrants;
- Assess the economic impact of migrant workers and migrant entrepreneurs on the Georgian economy, and
- Relax resident permit issuance policies for specific groups of migrants, specifically students.

With increasing numbers of immigrants, particularly migrant workers, from diverse backgrounds arriving in the country, this paper argues that there is a need to develop a comprehensive, evidence-based policy in Georgia targeting migrant workers' needs and improving the readiness of Georgian society to accommodate them.

მურმან ცარციძე

*ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი*

ნათელა ლაცაბიძე

*ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
პერსონალის მართვის დეპარტამენტის უფროსი*

ეფექტიანი დასაქმების პრობლემები და მისი გავლენა შრომით მიგრაციაზე საქართველოში

თანამედროვე გლობალიზაციის პირობებში მნიშვნელოვანი ცვლილებები ხდება შრომის შინაარსსა და ხასიათში. ინოვაციური განვითარების პირობებში შრომა კიდევ უფრო რთული, ინტენსიური, მაღალმწარმოებლური, უნიკალური და უნივერსალური ხდება. შესაბამისად აქტიურად მიმდინარეობს დასაქმების, როგორც მნიშვნელოვანი სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენის სისტემური ტრანსფორმაციის პროცესი, რაც პირდაპირ უკავშირდება ამ სფეროში მიმდინარე სტრუქტურულ ცვლილებებს და არსებით გავლენას ახდენს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე. აღნიშნულიდან გამომდინარე, დასაქმების სტრუქტურის ცვლილების ანალიზს ეკონომიკური საქმიანობის სახეების მიხედვით უდიდესი თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს. დასაქმების სტრუქტურისა და მისი ეფექტიანობის, ისევე როგორც ნებისმიერი სხვა სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენის ანალიზისათვის, საჭიროა მისი არა მარტო თვისობრივი, არამედ რაოდენობრივი შეფასებაც, რომელიც შეიძლება განხორციელდეს შესაბამისი მაჩვენებელთა სისტემის საშუალებით. ამ მაჩვენებლების ხასიათი, სიზუსტის ხარისხი, გამოვლენის ფორმები, მონაცემების დამუშავების მეთოდები და სირთულე დამოკიდებულია შესასწავლი ობიექტის სპეციფიკურობაზე. საერთაშორისო სტატისტიკაში ფართოდაა გავრცელებული მოსახლეობის დასაქმების დონის მაჩვენებე-

ლი, რომელიც იანგარიშება როგორც დასაქმებული მოსახლეობის რიცხოვნობის შეფარდება 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობასთან. დასაქმების სფეროში არსებული მდგომარეობის, მისი სტრუქტურის დახასიათებისათვის აუცილებელია ასევე შემდეგი მაჩვენებლების გამოყენება: ეროვნულ მეურნეობაში შრომისუნარიანი მოსახლეობის დასაქმების დონე; დასაქმებულთა განაწილება ინსტიტუციური სექტორების მიხედვით, ქალაქი-სოფელი ქრისის მიხედვით, ეკონომიკური საქმიანობის სახეების მიხედვით; დასაქმებულთა სქესობრივ-ასაკობრივი, რეგიონული, პროფესიულ-კვალიფიკაციური სტრუქტურა; არაფორმალური დასაქმების დონე; შემოსავლებისა და შრომის ანაზღაურების სიდიდე და სხვა.

საყურადღებოა, რომ საქართველოში გასულ, 2018 წელს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ გადაისინჯა ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის, უმუშევრებისა და დასაქმებულების აღრიცხვის მოქმედი სისტემა. კერძოდ, თუ 1996-2016 წლებში შინამეურნეობების ინტეგრირებული გამოკვლევა ყოველკვარტალურად 3400 შინამეურნეობას მოიცავდა, 2018 წლიდან სამუშაო ძალის დამოუკიდებელი კვლევა 6000 შინამეურნეობას აერთიანებს. ასევე, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის სტრუქტურაში, დასაქმების მდგომარეობისა და მისი ეფექტიანობის შეფასების მიზნით, გაჩნდა ახალი დამატებითი მაჩვენებლები: ნამუშევარი საათები სქესის მიხედვით; ნამუშევარი საათები ქალაქი-სოფლის მიხედვით; არაფორმალური დასაქმება; დასაქმებულთა განაწილება სამუშაოზე დაკავებული პოზიციების მიხედვით, რომელიც სრულად შეესაბამება დასაქმების საერთაშორისო სტანდარტულ კლასიფიკატორს (ISCO 88) [<http://www.geostat.ge/>].

დასაქმების სფეროში არსებული მდგომარეობა გავლენას ახდენს არა მარტო მოსახლეობის შემოსავლებსა და მათი ცხოვრების დონეზე, არამედ არსებითად ზემოქმედებს შრომით მიგრაციაზე, ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების საერთო პროცესზე. შესაბამისად ქვეყანაში დასაქმების სტრუქტურის, დონისა და დინამიკის, მასზე მოქმედი ფაქტორების გამოვლენის მიზნით მიზანშე-

წონილია მისი დეტალური ანალიზი, რაც განპირობებულია აღნიშნული პრობლემის მასშტაბურობითა და სიმწვავეთა ქვეყანაში. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით 2000-2018 წლებში დასაქმების დონე ქვეყანაში 58.5%-დან (2000 წელი) 55.8%-მდე მერყეობდა (2018 წელი), ხოლო ყველაზე დაბალი დონე (51.2%) 2009 წელს დაფიქსირდა, როცა ქვეყანაში ეკონომიკური ვარდნის შედეგად (2009 წელს მშპ-ის რეალურმა შემცირებამ წინა წელთან შედარებით 3.7% შეადგინა) უმუშევრობის დონემ მაქსიმალურ მნიშვნელობას 16.9%-ს, ხოლო კორექტირებული მაჩვენებლის მიხედვით 18.3%-ს მიაღწია (ცხრილი 1).

ოფიციალური მონაცემებისაგან განსხვავებით, საექსპერტო შეფასებით, უმუშევრობის დონე საქართველოში 32.0-34.0%-ის ფარგლებშია¹. ვინაიდან 2017 წლიდან საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური სამუშაო ძალის სტატისტიკას აწარმოებს დამოუკიდებელი კვლევის სახით და შერჩევის ზომაც გაიზარდა 3400-დან 6000 შინამეურნეობამდე კვარტალში, შესაბამისად განხორციელდა ძირითადი მაჩვენებლების კორექტირებაც. ასე მაგალითად, 2016 წელს უმუშევრობის დონის მაჩვენებელი კორექტირებულ იქნა 11.8%-დან 14.0%-მდე, შესაბამისად დასაქმების დონე შემცირდა 59.5%-დან 57.1%-მდე. 2017 წელს 2016 წელთან შედარებით დასაქმების დონე 0.4%-ითაა შემცირებული, ხოლო 2018 წელს წინა წელთან შედარებით მისი დონე კიდევ უფრო მეტად - 0.9%-ით შემცირდა. საყურადღებოა, რომ 2018 წელს დასაქმების დონესთან ერთად შემცირების ტენდენციით ხასიათდება ქვეყნის მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობისა და უმუშევრობის დონეც. აღნიშნული პერიოდისათვის მათი დონე შესაბამისად 1.9% და 1.2%-ით შემცირდა.

¹ Tsartsidze M. (2018). The Unemployment and Effective Employment Problems in Georgia under the Modern Globalization Conditions. Institute of Researches and International Symposiums IRIS-ALKONA. Latvia. Journal of International Economic Research. ISSN 2500-9656. Volume 4. No.1. <http://irissymposium.wixsite.com/website>. p.90.

ცხრილი 1. 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის განაწილება ეკონომიკური აქტივობის მიხედვით საქართველოში 2000-2018 წლებში (ათასი კაცი)¹

მაჩვენებლები	2000	2005	2009	2010	2016	2017	2018
15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობა ²	3141,5	3160	3131,1	3028,2	2961,5	-	-
	3141,6	3160,3	3145,8	3114,8	3009,4	3012,3	3034,3
I.სულ აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა)	2049,2	2023,9	1991,8	1944,9	1998,3	-	-
	2049,2	1982,7	1971,8	1970,9	1996,2	1983,1	1939,9
1.1.დასაქმებული	1837,2	1744,6	1656,1	1628,1	1763,3	-	-
	1837,2	1683,0	1611,0	1627,8	1717,3	1706,6	1694,2
1.1-1.დაქირავებული	683,9	600,5	596,0	618,6	745,4	-	-
	683,9	632,2	634,5	668,8	801,5	824,2	860,2
1.1-2.თვითდასაქმებული	1041,2	1143,3	1059,0	1007,1	1010,9	-	-
	1041,2	1050,0	975,2	956,6	909,5	881,6	833,4
1.1-3.გაურკვეველი	112,1	0,8	1,2	2,4	7,0	-	-
	112,1	0,8	1,3	2,5	6,3	0,8	0,6
1.2.უმუშევარი	212,0	279,3	335,6	316,9	235,1	-	-
	212,0	299,7	360,8	343,1	278,9	276,4	245,7
II.მოსახლეობა სამუშაო ძალის გარეშე	1092,3	1136,1	1139,3	1083,3	963,2	-	-
	1092,3	1177,6	1174,0	1143,9	1013,2	1029,2	1094,3
უმუშევრობის დონე (პროცენტებში)	10,3	13,8	16,9	16,3	11,8	-	-
	10,3	15,1	18,3	17,4	14,0	13,9	12,7
აქტიურობის დონე (პროცენტებში)	65,2	64,0	63,6	64,2	67,5	-	-
	65,2	64,0	63,6	64,2	67,5	65,8	63,9
დასაქმების დონე (პროცენტებში)	58,5	55,2	52,9	53,8	59,5	-	-
	58,5	53,3	51,2	52,3	57,1	56,7	55,8

როგორც ვხედავთ, ბოლო სამი წლის განმავლობაში უმუშევრობის დონის შემცირებას დასაქმებულთა რაოდენობისა და დასაქმების დონის მაჩვენებლის ზრდა არ გამოუწვევია. უფრო მეტიც, აღნიშნულ პერიოდში (2016, 2017 და 2018 წლები) შემცირებულია არა მარტო უმუშევრების, არამედ დასაქმებულებისა და ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის (სამუშაო ძალის) საერთო რიცხოვნობა (ცხრილი 2).

¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge;
² ცხრილის თითოეული მაჩვენებლის პირველი სტრიქონის მონაცემები შევსებულია შინამეურნეობების ინტეგრირებული გამოკვლევის საფუძველზე, ხოლო მეორე სტრიქონი-სამუშაო ძალის დამოუკიდებელი გამოკვლევის საფუძველზე;

ცხრილი2. ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის, დასაქმებულებისა და უმუშევრების რიცხოვნობის დინამიკა 2017-2018 წლებში საქართველოში¹

მაჩვენებლები	ზრდის (კლების) ტემპი წინა წელთან შედარებით (%)		
	2016	2017	2018
სულ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა (სამუშაო ძალა), ათასი კაცი	1996,2	1983,1	1939,9
პროცენტული ცვლილება	-1.08%	-0.66%	-2.18%
დასაქმებული, ათასი კაცი	1717,3	1706,6	1694,2
პროცენტული ცვლილება	-0.95%	-0.62%	-0.73
უმუშევარი, ათასი კაცი	278,9	276,4	245,7
პროცენტული ცვლილება	-1.86%	-0.90	-11.11%

სამწუხაროა, რომ ასეთ ვითარებაში გაზრდილია სამუშაო ძალის გარეთ მყოფი 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის წილი, ანუ ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა 2017 და 2018 წელს წინა წელთან შედარებით შესაბამისად 1.58% და 6.33%-ით გაიზარდა. ამიტომ, თუ გავითვალისწინებთ მოსახლეობის ცალკეული ჯგუფების, ნაკადების გადაადგილებას შრომის ბაზარე, აშკარაა, რომ ბოლო სამი წლის განმავლობაში უმუშევრობის დონის შემცირება (0.1%-ით 2016 წელს, 0.1%-ით 2017 წელს და 1.2%-ით 2018 წელს) გამონვეულია მათი გარკვეული ნაწილის სტატუსის ცვლილებით (უმუშევრების დიდი ნაწილის გადასვლით ეკონომიკურად არააქტიური ნაკადის შემადგენლობაში) და არა დასაქმებით, ხოლო ძირითადი ნაწილის ქვეყნის ფარგლებს გარეთ გასვლით, რაც სწორედ საზღვარგარეთ სამუშაოს ძებნასთან, ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებასთან, ანუ შრომით ემიგრაციასთანაა დაკავშირებული. ცხადია, რომ ასეთი სურათი დასაქმების სტრუქტურისა და მისი ეფექტიანობის გაუმჯობესების თვალსაზრისით პოზიტიური დასკვნების გაკეთების საფუძველს არ იძლევა. აღნიშ-

¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

ნულიდან გამომდინარე, დასაქმების სფეროში არსებული მდგომარეობის სრულყოფილად შეფასებისათვის, ძალზე მნიშვნელოვანია მისი ანალიზი სხვადასხვა პარამეტრების, პოზიციების მიხედვით.

2017 წელს ქვეყნის ეკონომიკაში დასაქმებული 1706.6 ათასი კაციდან სახელმწიფო სექტორში დასაქმებული იყო 283.8 ათასი კაცი, ანუ 16.63% (ცხრილი 3). 2007 წელთან შედარებით ამ უკანასკნელთა ხვედრითი წილი 3.73%-ითაა შემცირებული. როგორც ვხედავთ, დასაქმებულთა დიდი წილი (83.37%) კერძო სექტორზე მოდის და იგი ზრდის ტენდენციით ხასიათდება. კერძოდ, ბოლო ათი წლის განმავლობაში აღნიშნულ სექტორში დასაქმებულთა რიცხვონობა 13.27%-ით გაიზარდა და მან 1422.8 ათას კაცს მიაღწია.

ცხრილი 3. დასაქმებულთა განაწილება საკუთრების ფორმების მიხედვით 2007-2017 წლებში საქართველოში (ათასი კაცი)¹

დასახელება	2007	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
სულ	1577.3	1627.8	1659.4	1643.4	1694.4	1733.8	1717.3	1706.6
სახელმწიფო	321.2	302.4	287.0	252.1	258.8	286.6	271.9	283.8
არასახელმწიფო	1256.1	1325.5	1372.4	1391.3	1435.6	1447.2	1445.4	1422.8

საკუთრების ფორმების მიხედვით დასაქმების სტრუქტურული ცვლილებების დინამიკის ანალიზი საშუალებას გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ მთლიანობაში დასაქმების დონის ზრდაზე მნიშვნელოვან გავლენას სწორედ კერძო სექტორი ახდენს. აღნიშნულ მოსაზრებას ადასტურებს ოფიციალური ორგანოების მიერ შრომის ბაზარზე არსებული მდგომარეობის შესწავლის მიზნით წარმოებული კვლევის შედეგებიც, რომლის მიხედვითაც „საქართველოში დასაქმების ზრდის ძირითად წყაროს კერძო სექტორი წარმოადგენს“². ამ უკანასკნელის მზარდი აქტივობა განპირობებულია გარკვეული პოზიტიური ტენდენციებით, რაც უკავშირდება პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ზრდას და სამეწარმეო საქმიანობის გააქტიურებას

¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.
² საქართველოს შრომის ბაზრის ანალიზი 2017. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო. <http://www.lmis.gov.ge/>.

ცალკეულ დარგებში. ასე მაგალითად, ეკონომიკური საქმიანობის სახეების მიხედვით დასაქმების დონისა და სტრუქტურის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ აღნიშნული სფეროების მიხედვით დასაქმებული შრომისუნარიანი მოსახლეობა საკმაოდ არათანაბრადაა გადანაწილებული. კერძოდ, დასაქმების ყველაზე მაღალი წილით (43.16%) და შრომის მწარმოებლურობის დაბალი დონით სოფლის მეურნეობის სექტორი გამოირჩევა, სადაც თავმოყრილია თვითდასაქმებულთა თითქმის ნახევარი (ცხრილი 4).

ცხრილი 4. დასაქმებულთა განაწილება ეკონომიკური საქმიანობის სახეების (Nace rev. 1.1) მიხედვით 2017 წელს საქართველოში (ათასი კაცი) ¹

დასახელება	ათასი კაცი	%
სულ დასაქმებულები	1706.6	100.0
სოფლის მეურნეობა, ნადირობა და მეტყევეობა, თევზჭერა, მეთევზეობა	736.5	43.16
მრეწველობა	137.5	8.06
მშენებლობა	82.0	4.80
ვაჭრობა; ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტი	174.1	10.20
სასტუმროები და რესტორნები	37.4	2.19
ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა	82.6	4.84
საფინანსო საქმიანობა	30.7	1.80
ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომსახურების განევა	40.7	2.38
სახელმწიფო მმართველობა	88.3	5.17
განათლება	151.5	8.88
ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური დახმარება	67.4	3.95
კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების განევა	63.0	3.69
კერძო საოჯახო მეურნეობა დაქირავებული მომსახურებით	14.2	0.83
ექსტერიტორიული ორგანიზაციების საქმიანობა	0.5	0.03
არაიდენტიფიცირებული	0.2	0.01

¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

მრეწველობის სექტორში დასაქმებულთა წილი 8.06%-ს, მშენებლობაში 4.8%-ს შეადგენს, ხოლო მომსახურების სექტორში დასაქმებულთა წილი - 40.0%-ს აჭარბებს. მომსახურების სექტორში გამოირჩევა ვაჭრობისა და განათლების სფეროები, სადაც დასაქმებულთა წილი შესაბამისად 10.2% და 8.88%-ს შეადგენს. რაც შეეხება ბიზნეს სექტორს, აქ დასაქმების დონის მიხედვით ვაჭრობის, მრეწველობისა და მშენებლობის სფეროები გამოირჩევიან. ასე მაგალითად, ვაჭრობაში ბიზნეს სექტორში დასაქმებულია 25.0%, მრეწველობაში 19.0%, ხოლო მშენებლობაში 11.0%¹. ვინაიდან სოფლის მეურნეობისა და განათლების სექტორებში მაღალია თვითდასაქმებულთა წილი, მათ შესაბამისად ბიზნეს სექტორში დასაქმების თვალსაზრისით ყველაზე დაბალი წილი უჭირავთ. მრეწველობის სექტორში დასაქმებულთა ძირითადი ნაწილი (70.0%) დამამუშავებელ მრეწველობაზე მოდის. შესაბამისად, დასაქმების დონე და მასშტაბები ყველაზე მაღალია საკვები პროდუქტების წარმოებასა და მეტალურგიულ მრეწველობაში. საბოლოოდ შეიძლება დავასკვნათ, რომ მრეწველობის სექტორში დასაქმებულთა ძირითადი ნაწილი მცირე და საშუალო ზომის საწარმოებშია დასაქმებული.

ასევე ბოლო პერიოდში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ზრდამ ენერგეტიკის სექტორში ხელი შეუწყო აღნიშნულ დარგში დასაქმების სტრუქტურის ოპტიმიზაციას, მისი ეფექტიანობის ამაღლებასა და შრომის მწარმოებლურობის ზრდას.

2010-2017 წლებში ბიზნეს სექტორში დასაქმების კუთხით ყველაზე მაღალი წილი ვაჭრობის სფეროზე მოდის. თუმცა აღსანიშნავია, რომ ამ სფეროში მთლიანი დასაქმებისა (10.2%) და ბიზნეს სექტორში დასაქმების დონის მაჩვენებელს (25.0%) შორის დიდი სხვაობა (14.8%) აშკარად მიაჩვენებს არაფორმალური დასაქმების მაღალ წილსა და მასშტაბებზე, რომელიც ისედაც მაღალია ქვეყანაში მთელი ეკონომიკის მასშტაბით (ცხრილი 5).

¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

**ცხრილი 5. არაფორმალური დასაქმება საქართველოში 2017 წელს
პროცენტებში¹**

დასახელება	ქალი	მამაკაცი	ქალაქი	სოფელი	სულ
არაფორმალურად დასაქმებულთა წილი არასასოფლო-სამეურნეო სფეროს დასაქმებულებში	29.2	37.9	33.2	35.8	33.9

2017 წლის მონაცემების მიხედვით, რომელიც პირველად დაფიქსირდა სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ, არაფორმალურად დასაქმებულთა წილი არასასოფლო-სამეურნეო სფეროს დასაქმებულებში 33.9%-ს შეადგენდა. სამწუხაროა, რომ ამ უკანასკნელის თაობაზე ოფიციალური ინფორმაცია ცალკეული დარგების მიხედვით არ მოიპოვება, თუმცა თუ ვიმსჯელებთ ცალკეული კვლევებისა და ჩვენს მიერ ჩატარებული ანალიზის შედეგებიდან გამომდინარე, არაფორმალურად დასაქმებულთა წილი საკმაოდ მაღალია მშენებლობასა და მომსახურების სფეროს სხვადასხვა დარგებში (განათლება, ჯანდაცვა, ტრანსპორტი და სხვა).

რაც შეეხება ბიზნეს სექტორს, ვაჭრობის სფეროში დასაქმებულთა თითქმის 2/3 მცირე ზომის საწარმოებზე მოდის. მათი უმრავლესობა საცალო და საბითუმო ვაჭრობის სექტორებშია დასაქმებული, შედარებით მცირე ნაწილი კი ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტის სფეროში ეწევა შრომით საქმიანობას. დასაქმების ასეთი მასშტაბების მიუხედავად, შრომის ანაზღაურების დონე ვაჭრობის სფეროში ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით დაბალია. 2018 წლის მონაცემებით დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალოთვიური ნომინალური ხელფასი სულ ქვეყნის მასშტაბით 1124.1 ლარი იყო, ხოლო საბითუმო და საცალო ვაჭრობის სფეროში დასაქმებულთათვის იგი 1045.2 ლარი, ანუ 7.0%-ით დაბალი იყო (ცხრილი 6). ეს მაშინ, როცა მომსახურების სფეროსა და სავაჭრო

¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

დანესებულებების მომსახურე პერსონალის რიცხოვნობა 167.0 ათას კაცს შეადგენს და მთლიანად დასაქმებულთა საერთო რაოდენობის 9.79%-ია, ხოლო ძირითად სამუშაოზე კვირაში ნამუშევარი ფაქტიური საათების საშუალო რაოდენობა საკმაოდ მაღალია და 47.3 საათს შეადგენს¹ (მათ შორის ქალებისათვის იგი 47.5 საათი, ხოლო მამაკაცებისათვის 47.2 საათია²).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მშენებლობის სექტორში მთლიანად დასაქმებულია 4.8%, ხოლო ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა წილი 11.0%-ს შეადგენს. მათი ყველაზე დიდი ნაწილი მცირე ზომის საწარმოებშია დასაქმებული. ვინაიდან აღნიშნული დარგიც მიმდინარე პერიოდში გამოირჩეოდა პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოდინებით, შესაბამისად შრომის მწარმოებლურობისა და ანაზღაურების დონეც ამ სექტორში შედარებით მაღალია. 2018 წელს მშენებლობის სფეროში დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალოთვიური ნომინალური ხელფასი 1757.2 ლარი იყო, რაც 466.6 ათასი ლარით, ანუ 56.3%-ით აღემატებოდა ქვეყნის მასშტაბით საშუალოთვიური ნომინალური ხელფასის მთლიან მაჩვენებელს (ცხრილი 6). 2020 წლამდე პერიოდში დაგეგმილი ინფრასტრუქტურის პროექტებისა და ახალი სატრანსპორტო ქსელის მშენებლობა სავარაუდოდ ხელს შეუწყობს ამ სფეროში კერძო ინვესტიციების სტიმულირებას, სამუშაო ძალაზე მოთხოვნის ზრდას, მათ ეფექტიან დასაქმებას და შესაბამისად, მომუშავეთა შრომის ანაზღაურების გადიდებას.

¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

² ფაქტიურად ნამუშევარი საათები გულისხმობს გასულ 7 დღეში სამუშაოზე ფაქტიურად დახარჯულ დროს, ნამუშევარი ზეგანაკვეთური საათების ჩათვლით და გაცდენილი სამუშაო საათების გამოკლებით. დასაქმებულები, რომლებსაც გაუცდათ სამუშაო კვირა, არ არის გათვალისწინებული გაანგარიშებაში.

ცხრილი 6. დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალო თვიური ნომინალური ხელფასი საქმიანობის სახეების და სქესის მიხედვით, 2014-2018 წლებში (ლარი)

დასახელება	2015			2018*		
	სულ	მათ შორის:		სულ	მათ შორის:	
		ქალი	კაცი		ქალი	კაცი
სულ	900,4	692,5	1074,3	1124,1	856,2	1360,5
სოფლის, სატყეო და თევზის მეურნეობა	587,7	454,2	626,0	732,4	777,0	718,8
სამთომშობვებითი მრეწველობა და კარიერების დამუშავება	1047,4	956,8	1058,9	1344,0	1189,7	1363,4
დამამუშავებელი მრეწველობა	776,5	563,1	881,1	973,3	692,8	1127,9
ელექტროენერჯის, აირის, ორთქლის და კონდიციონირების მიწოდება	1257,5	1237,4	1262,0	1513,1	1644,7	1485,1
წყალმომარაგება; კანალიზაცია, ნარჩენების მართვა და დაბინძურებისაგან გასუფთავების საქმიანობები	679,7	680,3	679,4	790,5	672,8	838,7
მშენებლობა	1184,6	926,3	1207,8	1757,2	1327,5	1802,4
საბითუმო და საცალო ვაჭრობა; ავტომობილების და მოტოციკლების რემონტი	783,8	592,7	953,6	1045,2	783,9	1271,0
ტრანსპორტირება და დასაწყობება	1152,8	894,2	1222,6	1356,0	1047,5	1451,5
განთავსების საშუალებებით უზრუნველყოფის და საკვების მიწოდების საქმიანობები	563,0	470,4	705,9	885,5	781,1	1038,3
ინფორმაცია და კომუნიკაცია	1332,3	1132,7	1466,4	1759,6	1446,2	1985,8
საფინანსო და სადაზღვეო საქმიანობები	1691,4	1243,0	2379,0	2241,2	1498,7	3461,2
ურთავსებასთან დაკავშირებული საქმიანობები	962,1	776,2	1061,4	1266,6	793,1	1266,6
პროფესიული, სამეცნიერო და ტექნიკური საქმიანობები	1276,8	1207,1	1332,6	1892,5	1421,3	2355,5
ადმინისტრაციული და დამხმარე მომსახურების საქმიანობები	675,2	547,7	769,3	1006,0	1072,8	968,7
საბუნძლო მმართველობა და თავდაცვა; საგაყიდვლო სოციალური დაცვა	1259,3	1252,9	1261,6	1268,3	1178,0	1307,0
განათლება	482,2	452,3	580,5	600,6	581,8	664,8
ჯანდაცვა და სოციალური მომსახურების საქმიანობები	845,7	731,3	1146,3	1000,6	884,9	1313,9
ხელისუფლება, გართობა და დასვენება	750,8	689,6	815,0	999,5	864,8	1134,2
სხვა სახის მომსახურება	881,4	772,1	1062,1	863,2	715,4	1095,5

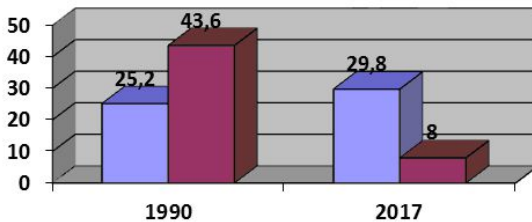
რაც შეეხება სოფლის მეურნეობას, როგორც ქვეყნის ეკონომიკის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნაწყვეტს და ტრადიციულ დარგს, აქ დასაქმებულთა (736.5 ათასი კაცი) წილი ყველაზე მაღალია და იგი დასაქმებულთა საერთო რაოდენობის 43.16%-ს შეადგენს (ცხრილი 4). მათგან მხოლოდ 2.0%-ია ბიზნეს სექტორში დასაქმებული, დანარჩენი კი ძირითადად თვითდასაქმებულთა კატეგორიას განეკუთვნებიან. აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ დასაქმებულთა საერთო რაოდენობაში თვითდასაქმებულთა წილის ზრდა, ხშირ შემთხვევაში ხელოვნურადაც კი, მნიშვნელოვნად ამცირებს რეალური უმუშევრობის დონეს, რაც ადეკვატურ ასახვას პოულობს ქვეყნის მოსახლეობის დასაქმების საერთო დონეზე, ხასიათსა და მასშტაბებზე. ამიტომ დასაქმების ეფექტიანობის შეფასების თვალსაზრისით, ძალზე საინტერესოა მისი შეფასება სტატუსისა და ეკონომიკური საქმიანობის სახეობების მიხედვით. ასე მაგალითად, საქართველოში მოსახლეობის 2014 წლის აღწერის შედეგების მიხედვით, მთლიანად დასაქმებული მოსახლეობის (1614325 კაცი) 46.37%-ი, ანუ 748599 კაცი დაქირავებული მომუშავეა, ხოლო 865726 კაცი, ანუ 53.63% თვითდასაქმებული. თვითდასაქმებული მოსახლეობის 20.3% საქალაქო, ხოლო 79.7% სასოფლო დასახლებაში საქმიანობს. თუ დეტალურად გავანალიზებთ მათ შემადგენლობას და სტრუქტურას, შესამჩნევია რომ საშუალოდ მათი 78.14% საკუთარ გლეხურ (ფერმერულ) მეურნეობაში ინდივიდუალურად მომუშავე პირებია, რაც სასოფლო დასახლებისათვის კიდევ უფრო მაღალია და 87.15%-ს აღწევს, ოჯახის დამხმარე და კოოპერატივის წევრთა წილი კი 5.87%-ია. თვითდასაქმების მაჩვენებლის ასეთი მაღალი დონე განპირობებულია იმითაც, რომ „შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის მეთოდოლოგიის თანახმად, დასაქმებულად ითვლება ნებისმიერი პირი, რომელიც ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას მოგების, შემოსავლის (ფულით ან ნატურით) მიღების მიზნით, მიუხედავად შემოსავლის ოდენობისა, საქმიანობის ტიპისა და ხანგრძლივობისა“¹. ასევე „სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულები, რეპეტიტორები, კერძო ტაქსების მუშატრონები, საცალო ვაჭრობით დაკავებული ფიზიკური პი-

¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge.

რები და ა.შ. თუ გამოკითხვის მომენტის წინა შვიდი დღის განმავლობაში ერთი საათით მაინც მუშაობდნენ შემოსავლის (ხელფასის, ნატურალური შემოსავლის, მოგების და ა.შ.) მიღების მიზნით შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის და შესაბამისად, საქსტატის მეთოდოლოგიის თანახმად დასაქმებულად ითვლებიან¹. ცხადია, რომ ამ კატეგორიის პირების უმრავლესობა რეალურად არაა დასაქმებული, რის შედეგადაც შესაბამისად მცირდება უმუშევრობის დონის მაჩვენებელი. აღნიშნულიდან გამომდინარე, აშკარაა, რომ უმუშევრობა და თვითდასაქმების მაღალი მაჩვენებლები ქვეყნისათვის სერიოზული გამოწვევაა.

ცხრილი 7. მოსახლეობის დასაქმება სოფლის მეურნეობაში და მთლიანი შიდა პროდუქტის (მშპ) წილი 1990-2017 წლებში საქართველოში

წლები	სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული მოსახლეობა (%) მთლიანად დასაქმებულებთან მიმართებაში	სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოება და მისი წილი მთლიან შიდა პროდუქტთან მიმართებაში
1990	25.2%	29.8%
2017	43.6%	8.0%

■ სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული მოსახლეობა (%) მთლიანად დასაქმებულებთან მიმართებაში

¹ **Tsartsidze M. (2018).** The Problems of Labor Market Formation and the Strategic Directions for its Solution in Georgia. Institute of Researches and International Symposiums IRIS-ALKONA. Latvia. ISSN 2414-2344. Journal of International Academic ResearchJIAR. ISSN 2592-8600. VOLUME-1. No.1. <http://irissymposium.wixsite.com/website-71>. P. 34.

უმუშევრობის დონის მაჩვენებლის ხელოვნური შემცირება თვითდასაქმებული მოსახლეობის რაოდენობის მექანიკურად გადიდების ხარჯზე, პირდაპირ აისახება დასაქმების ხარისხობრივ მაჩვენებლებზე და მის ეფექტიანობასთან ერთად მნიშვნელოვნად ამცირებს შრომის მწარმოებლურობას. აღნიშნული ტენდენცია განსაკუთრებით საგრძნობია სწორედ სოფლის მეურნეობაში (ცხრილი 7) და იგი ყველაზე დაბალმწარმოებლურ დარგად ითვლება ქვეყანაში. ასე მაგალითად, 1990 წლის ჩათვლით, საქართველოს სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული იყო 695.0 ათასი კაცი (საერთო დასაქმებულთა 25.2%). დარგი აწარმოებდა მშპ-ის 29.8%-ს, რაც შეადგენდა 4454,0 მლნ მანეთს¹. 2017 წელს კი მთლიანად ეკონომიკაში დასაქმებული 1706,6 ათასი კაციდან სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული იყო 736.5 ათასი კაცი, ანუ 43.6%, რომელმაც აწარმოა მშპ-ის მხოლოდ 8.0%. მაშასადამე, თუ 2017 წელს, 1990 წელთან შედარებით, სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა წილი გაიზარდა 25.2%-დან 43.6%-მდე, მშპ-ის მთლიან მოცულობაში სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წილი 29.8%-დან 8.0%-მდე შემცირდა. დაკავებული პოზიციების მიხედვით დასაქმებულთა სტრუქტურის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ აქაც ყველაზე მაღალი წილით სოფლის მეურნეობისა და მეთევზეობის დარგის კვალიფიციური მომუშავეები გამოირჩევიან. მათი საერთო რიცხოვნობა 715.0 ათას კაცს შეადგენს, რაც დასაქმებულთა საერთო რაოდენობის 41.9%-ია. თუმცა შრომის ანაზღაურება ყველაზე დაბალია განათლების სფეროს შემდეგ. 2018 წელს სოფლის მეურნეობაში დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალოთვიური ნომინალური ხელფასი 732.4 ლარს შეადგენდა, რაც 34.8%-ით დაბალია ქვეყნის საშუალო მაჩვენებელთან (1121.1 ლარი) შედარებით (ცხრილი 6).

¹ ცარციძე მ., ლაცაბიძე ნ. (2017). უმუშევრობა და დასაქმების აქტიური პოლიტიკა შრომის ბაზრის ფორმირების მიმდინარე ეტაპზე საქართველოში. II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“, 2017 წლის 3-4 ნოემბერი, თსუ-ის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი. შრომების კრებული. თბილისი. ISBN 978-3-9941-13-650-4. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/global.pdf. გვ.93.

არაეფექტიანი დასაქმება, შრომის ანაზღაურების დაბალი დონე, ღირსეული შრომისა და ანაზღაურების პირობების უქონლობა პირდაპირ ზეგავლენას ახდენს მოსახლეობის შრომით მიგრაციაზე, განსაკუთრებით კი შრომითი ემიგრაციის მასშტაბებზე. აღნიშნული პრობლემა ჩვენი ქვეყნისათვის ყოველთვის აქტუალური იყო. თუმცა მან მასშტაბური ხასიათი გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან მიიღო, როდესაც ქვეყანაში დაიწყო ადმინისტრაციულიდან საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის გარდამავალი ეტაპი. ასე მაგალითად, „განსხვავებით, საქსტატის ოფიციალური მონაცემისგან, შეფასებითი მონაცემებით, 1960-2000 წლების პერიოდში, გარე მიგრაციის შედეგად, საქართველოს მოსახლეობას დააკლდა 1404 ათასზე მეტი ადამიანი“¹. ეს პროცესი მომდევნო წლებშიც გრძელდება და ქვეყნის გარეთ ემიგრაციაში მყოფი მოსახლეობის რაოდენობა და მიგრაციის სალდოც ერთ მილიონს აღემატება.² მსოფლიო ბანკის ექსპერტების შეფასებით, საქართველოში მიგრაციის დონე ქვეყნის მოსახლეობის რიცხოვნობასთან მიმართებაში საკმაოდ მაღალია და 30.0%-ს აჭარბებს. მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაციის მონაცემებით, ემიგრანტთა დიდი ნაწილი რუსეთზე მოდის, შრომით ემიგრანტთა მთლიანი რაოდენობის 40.0% ქალაია. შრომითი ემიგრაციის მიზეზების შესახებ ძალზე საინტერესო და ობიექტურ დასკვნას აყალიბებს პროფესორი მ.შელია. კერძოდ: „ემიგრაციის ინტენსიურობის ზრდას რომ ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონე განსაზღვრავს, ეს სამეცნიერო ლიტერატურაში აქსიომადაა მიჩნეული. საქართვე-

¹ სულაბერიძე ა. მიგრაციის სტატისტიკური აღრიცხვის მეთოდოლოგიური პრობლემები და მისი შედეგი საქართველოში. ჟურნალი „ემიგრაცია“, N8. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, ISSN 2449-2523. 2017. გვ.71.

² არჩვაძე ი. შრომითი მიგრაციის გავლენა შრომის ბაზრის მდგომარეობის მახასიათებელ ინდიკატორებზე. ჟურნალი „ემიგრაცია“, N6, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, 2013. გვ.104-105.

ლოშიც ქალთა ემიგრაციის განმსაზღვრელი უმთავრესი მიზეზი ცხოვრების დაბალი დონეა. ის კი შეინიშნება, რომ თუ პოსტსაბჭოთა საზოგადოების ტრანსფორმაციის პირველ ათწლეულში ძირითადი მიზეზი უმუშევრობა იყო, ამჟამად ამას დასაქმებული სამუშაო ძალის დაბალი ფასიც, ე.წ. „ღარიბი დასაქმებულების“ არსებობაც დაემატა“¹. აღნიშნულიდან გამომდინარე, გასაკვირი არაა, რომ მოსახლეობის მასობრივი მიგრაციის პრობლემა მისი მნიშვნელობიდან გამომდინარე, არამარტო სპეციალისტების, არამედ საზოგადოების, მთავრობის და ეკლესიის მსჯელობის საგანიც გახდა. სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქმა არაერთხელ გაამახვილა ყურადღება აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით და მოსახლეობის მასობრივი ემიგრაცია არაეფექტიან დასაქმებას, შემოსავლების სიმცირეს და შესაბამისად, ცხოვრების დაბალ დონესა და სიღარიბის არსებობას დაუკავშირა. კერძოდ, იგი ხაზს უსვამს ამ სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენის როგორც დადებით, ისე უარყოფით მხარეს და აღნიშნავს, რომ: „უცხოეთი კარგია, როცა ადამიანი იქ სწავლობს, ცოდნას იძენს, მაგრამ უცხოეთში საცხოვრებლად წასვლა მცირერიცხოვანი ერის გადაგვარებაა! ამიტომ მასობრივი მიგრაცია ძალიან საშიში მოვლენაა ქართველებისათვის!“² შრომითი მიგრაციის პრობლემებისა და მისი გამომწვევი მიზეზების, ასევე მის შედეგებთან დაკავშირებით საყურადღებო დასკვნებია მოცემული შესაბამის სამთავრობო დოკუმენტებში. კერძოდ, „დასაქმების შესაძლებლობების შეზღუდულობა, განვითარებული ქვეყნების ბაზრებთან შედარებით, შრომის ანაზღაურების დაბალი დონე უზიძგებს საქართველოს მოსახლეობის ყველაზე აქტიურ ნაწილს, დატოვონ ქვე-

¹ შელია მ. ქალთა შრომითი ემიგრაცია საქართველოდან. ჟურნალი „მიგრაცია“, N8. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, ISSN 2449-2523.2017. გვ.119.

² ილია II, სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტი, საკვირაო ქადაგება. ჟურნალი „საპატრიარქოს უწყებანი“ N11, 711, 20-26 მარტი, 2014.

ყანა და არსებობის წყარო საზღვარგარეთ ექებონ. სპეციალური კვლევები ადასტურებს, რომ შრომით მიგრანტთა 80-85% ქვეყანას ეკონომიკური მიზეზებით (უმუშევრობა, დაბალი ხელფასი) ტოვებს. შრომითი მიგრანტების უმრავლესობა საზღვარგარეთ არალეგალურად, არასპეციალობით, დაბალკვალიფიციურ და დაბალანაზღაურებად სამუშაოებზე დასაქმებული.

ცხრილი 8. ზოგიერთი მნიშვნელოვანი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლებისა და ფულადი გზავნილების დინამიკა საქართველოში 2010-2018 წლებში¹

მაჩვენებლები	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018
მშპ მიმდინარე ფასებით (მლნ ლარი)	20743.4	26824.9	29187.0	31755.6	33921.6	37846.6	41077.5
მშპ (მლნაშშ დოლარი)	11636.5	16139.9	16507.8	13988.1	14332.8	15086.5	16207.1
მშპ-ის რეალური ზრდა %-ში წინა წელთან შედარებით	106.3	103.4	104.6	102.9	102.7	104.8	104.7
მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე (აშშ დოლარი)	2623.0	3599.6	3676.2	3766.6	3852.5	4046.8	4345.5
სახელმწიფო ბიუჯეტი (მლნლარი)	5865.8	7434.3	8118.9	8963.3	9675.5	10921.1	11822.1
ემიგრანტების ფულადი გზავნილები (მლნ აშშ დოლარი),	1052.28	1476.2	1440.0	1079.9	1151.2	1379.0	1576.5
პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები (მლნ აშშ დოლარი)	814.5	1020.5	1817.7	1665.6	1565.8	1894.5	1232.4
ემიგრანტების ფულადი გზავნილები %-ში მშპ-სთან მიმართებაში	9.04%	9,14%	8.72%	7.72%	8.03%	9.14%	9.73%
ემიგრანტების ფულადი გზავნილები %-ში სახელმწიფო ბიუჯეტთან მიმართებაში	32.0%	33.0%	31.4%	27.4%	28.2%	31.9%	33.8%

¹ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge; საქართველოს ეროვნული ბანკი. www.nbg.ge. გვ.78–79.

ამის მიუხედავად, შრომით მიგრანტთა ფულადი და სხვა სახის გზავნილების გარეშე სიღარიბის მაჩვენებელი ქვეყანაში არსებულზე ბევრად მაღალი იქნებოდა¹. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ცხადია, რომ შრომითი მიგრაცია ცალსახად უარყოფითად არ შეიძლება შეფასდეს, მას გარკვეული დადებითი მხარეებიც აქვს. როგორც პროფესორი მ.ტუხაშვილი აღნიშნავს, „შრომით მიგრაციას - როგორც იმიგრაციის, ისე ემიგრაციის ქვეყნებისათვის ბევრ მისთვის დამახასიათებელ უარყოფით მხარეებთან ერთად, უფრო მეტი დადებითი შედეგი აქვს“.² კერძოდ, ქვეყნის ეკონომიკის გაჯანსაღებისათვის ძალზე მნიშვნელოვანია ემიგრანტთა ფულადი გზავნილები, რომელიც ხელს უწყობს მოსახლეობის მსყიდველუნარიანობის ამაღლებას, მთლიანი შიდა პროდუქტისა და ფულადი მასის ზრდას, დანაზოგებისა და მოხმარების ზომის გადიდებას, ასტიმულირებს ინვესტიციებს და დადებითად ზემოქმედებს საერთო ეკონომიკური განვითარების პროცესზე.

ბოლო პერიოდში შრომით მიგრანტთა ყველაზე მაღალი ნაკადები დაფიქსირდა რუსეთის ფედერაციაში, საბერძნეთში, იტალიაში, აშშ-ში, თურქეთში, ისრაელში, ესპანეთში, გერმანიაში და უკრაინაში. მიგრანტთა დიდი ნაწილი რუსეთის ფედერაციაზე მოდის. „რუსეთში ბევრი ქართველი ცხოვრობს, მათი რიცხვი ერთ მილიონს აღწევს“³. ამიტომ მიმდინარე ეტაპზე სწორედ მიგრანტთა ფულად გზავნილებს შეაქვთ მნიშვნელოვანი წვლილი ქვეყნის ეკონომიკის გაჯანსაღებაში. თავისუფლად შეიძლება ითქვას, რომ ფულადი გზავნილები ოჯახთა შემოსავლების ერთ-ერთ სტაბი-

¹ საქართველოს მთავრობის დადგენილება №199 „საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიისა და საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიის რეალიზაციის 2015-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“, 2013 წლის 2 აგვისტო, ქ. თბილისი.

² ტუხაშვილი მ. საქართველოს შრომითი პოტენციალი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1998, გვ.113.

³ ილია II, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტი, ჟურნალი „საპატრიარქოს უწყებანი“ N37(826), 1-6 დეკემბერი, 2016. გვ.3.

ლურ წყაროდ რჩება. საქართველოში ემიგრანტთა ფულადი გზავნილების ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი 2013 წლის შემდეგ (1476.2 მლნ აშშ დოლარი)¹ 2018 წელს დაფიქსირდა და მისმა ოდენობამ 1576.5 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, რაც აღნიშნულ პერიოდში ქვეყანაში შემოსული უცხოური ინვესტიციების საერთო მოცულობას 27.9%-ით აღემატებოდა (ცხრილი 8). 2018 წელს წინა წელთან შედარებით ფულადი გზავნილების საერთო ოდენობა გაზრდილია 197.5 მლნ აშშ დოლარით, ანუ 14.3%-ით, რაც ძირითადად იტალიიდან, ისრაელიდან, საბერძნეთიდან და აშშ-დან ფულადი გზავნილების ზრდამ განაპირობა (ცხრილი 9).

ცხრილი 9. ემიგრანტების ფულადი გზავნილები ემიგრაციის ქვეყნების მიხედვით, მლნ აშშ დოლარი²

N	ქვეყანა	2016	2017	2018
1	რუსეთის ფედერაცია	394	455	457
2	იტალია	121	143	191
3	აშშ	128	142	159
4	საბერძნეთი	125	141	170
5	ისრაელი	61	119	151
6	თურქეთი	87	109	105
7	ესპანეთი	31	36	42
8	გერმანია	30	34	41
9	უკრაინა	21	26	28
10	გაერთიანებული სამეფო	17	16	16

რაც შეეხება რუსეთის ფედერაციიდან ფულად ნაკადებს, მას საერთო გზავნილებში ყველაზე მაღალი წილი - 29.0% უკავია,

¹ M. Tsartsidze. Poverty and the Economic Development Factors in Georgia. «European Journal of Humanities and Social Sciences», Scientific journal, №1, Vienna 2016. p.66.

² საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. [www.geostat.ge.](http://www.geostat.ge;); საქართველოს ეროვნული ბანკი. [www.nbg.ge.](http://www.nbg.ge;)

თუმცა წინა წელთან შედარებით მისი ოდენობა უმნიშვნელოდ, მხოლოდ 0.44%-ითაა გაზრდილი. ბოლო ორი წლის განმავლობაში (2017-2018 წლები) ემიგრანტების ფულადი გზავნილების წილი მშპ-სთან მიმართებაში საშუალოდ 9.4%-ის ფარგლებში მერყეობდა, ხოლო სახელმწიფო ბიუჯეტთან მიმართებაში მისი წილი საშუალოდ 32.9% იყო.¹

დასკვნა და რეკომენდაციები

როგორც კვლევის შედეგები გვიჩვენებს, საქართველოში ეფექტიანი დასაქმების უზრუნველყოფისა და შრომითი მიგრაციის მასშტაბების რეგულირების უზრუნველყოფის მიმართულებით უამრავი პრობლემა არსებობს. რომელთაგან უნდა გამოვყოთ:

- ✓ შრომის ბაზარის ფორმირებისა და განვითარების მიმდინარე ეტაპზე არ არის უზრუნველყოფილი დასაქმების სფეროში სოციალური სამართლიანობის პრინციპების დაცვა, სამუშაოს მაძიებელთათვის დასაქმების თანაბარი შესაძლებლობების შექმნა, შრომითი უფლებების თანაბარი რეალიზაცია და სხვა. დაბალია მოსახლეობის ხელმისაწვდომობა შრომის ბაზრის სხვადასხვა სახის სერვისსა და ღონისძიებაზე;
- ✓ დღემდე ქვეყანაში არ არსებობს ეფექტიანი დასაქმების პოლიტიკის შემუშავების სრულყოფილი მექანიზმი და მკაფიოდ გამოკვეთილი კონცეპტუალური მიდგომები, როგორც საერთო სახელმწიფო, ასევე რეგიონულ დონეზე;
- ✓ საგრძნობია ეკონომიკური საქმიანობის სახეების მიხედვით დასაქმების სტრუქტურული ცვლილებების კვლევის მეთოდოლოგიური ინსტრუმენტების უკმარისობაც;
- ✓ ეკონომიკური განვითარების არასათანადო ტემპების გამო ვერ ხდება მოთხოვნის ზრდა სამუშაო ძალაზე, შესაბამისად შეზღუდულია დასაქმების შესაძლებლობები და მისი პერსპექტივები;

¹ საქართველოს ეროვნული ბანკი. www.nbg.ge.

- ✓ არ არის განვითარებული სოციალური პარტნიორობის სისტემა-სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების სფეროში;
- ✓ არ არსებობს დასაქმების და სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების რეგულირების მეცნიერულად დასაბუთებული მართვის პრაქტიკა და შესაბამისი საკანმომდებლო ბაზა;
- ✓ დაბალია შრომის ანაზღაურების დონე, არ არსებობს მისი ეფექტიანი ორგანიზაციისა და შრომის სტიმულირების მექანიზმი. „საქართველოსთვის უაღრესად აქტუალურია ე.წ. „ღარიბი დასაქმებულების“ პრობლემა. დასაქმებიდან მიღებული შემოსავლები, მომუშავეთა გარკვეული კატეგორიისათვის საარსებო მინიმუმზე ნაკლებიან¹;
- ✓ არ არსებობს შრომის ბაზრის მოთხოვნაზე ორიენტირებული პროფესიული განათლებისა და კადრების მომზადების სისტემა²;
- ✓ შრომის ბაზრის ინფრასტრუქტურის განვითარებლობა და სხვა;
- ✓ არაეფექტიანი დასაქმება, შრომის ანაზღაურების დაბალი დონე, ღირსეული შრომისა და ანაზღაურების პირობების უქონლობა პირდაპირ ზეგავლენას ახდენს მოსახლეობის შრომით მიგრაციაზე, განსაკუთრებით კი შრომითი ემიგრაციის მასშტაბებზე. სპეციალური კვლევები ადასტურებს, რომ შრომით მიგრანტთა 80-85% ქვეყანას ეკონომიკური მიზეზებით (უმუშევრობა, დაბალი ხელფასი) ტოვებს;
- ✓ შრომით მიგრანტთა ფულადი და სხვა სახის გზავნილები მნიშვნელოვნად ზემოქმედებს ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების საერთო პროცესზე და საგრძნობლად ამცირებს სიღარი-

¹ საქართველოს მთავრობის დადგენილება №199 „საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიისა და საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიის რეალიზაციის 2015-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“, 2013 წლის 2 აგვისტო, ქ.თბილისი. გვ.5.

² Tsartsidze M., Kvirkvelia E. Labor Market Oriented Professional Education System – the Significant Factor for Human Capital Development and the Inclusive Economic Growth in Georgia. Journal of International Economic Research, ISSN 2500-9656. Volume 3 (2017) No.1. p.21-28. <http://iris-symposium.wixsite.com/economics/proceedings>. P.22.

ბის დონის მაჩვენებლებს. შესაბამისად „მიგრაციული პროცესების მართვა მიჩნეულია ქვეყნის ერთ-ერთ პრიორიტეტად, რაც მნიშვნელოვან გავლენას მოახდენს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე, მის უსაფრთხოებასა და სტაბილურობაზე“¹.

ნაშრომში წარმოდგენილი კვლევისა და ანალიზის შედეგებიდან გამომდინარე, ქვეყანაში არსებული რეალური სოციალურ-ეკონომიკური ვითარების გათვალისწინებით, დასაქმების კრიზისისა და შრომითი მიგრაციის სფეროში არსებული პრობლემების დასაძლევად მიზანშეწონილი იქნება დასაქმების აქტიური პოლიტიკის ფარგლებში შემდეგი ძირითადი ამოცანების გადანყვეტა:

1. ქვეყანაში ქრონიკული უმუშევრობის დაძლევისა და დასაქმების ოპტიმალური, რაციონალური სტრუქტურის ფორმირების, ასევე მიგრაციული პროცესების რეგულირებისა და ეფექტიანი მართვის მიზნით, არსებითი მნიშვნელობა ღირსეულ, მაღალმწარმოებლურ, ეფექტიან შრომას, დასაქმებას უნდა მიენიჭოს. შესაბამისად, დასაქმების სტრუქტურული ცვლილებების პროცესში ეფექტიანობის უმთავრესი კრიტერიუმი უნდა გახდეს მისი შესაბამისობა წარმოების ტერიტორიულ, ფუნქციონალურ და ტექნიკურ ორგანიზაციასთან, რომელიც უზრუნველყოფს შრომის მწარმოებლურობის ზრდის მაღალ დონეს, საზოგადოებრივ მოთხოვნილებებთან დაბალანსებულობას. აღნიშნული ამოცანის გადანყვეტა უპირველეს ყოვლისა საჭიროებს ცივილიზებული, თანამედროვე შრომის ბაზრის ადეკვატური სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების ფორმირებას, სოციალური სამართლიანობის, სოციალური პარტნიორობის სისტემის დამკვიდრებას, ადამიანური კაპიტალის განვითარებას, მისი ხარისხის ამაღლებას. სწორედ ეს უკანასკნელი უნდა გახდეს ქვეყნის ეკონომიკური მოდერნიზაციისა და ინოვაციური განვითარების უმთავრესი ამოცანა. ამ უკანას-

¹ ცარციძე მ. შრომის ბაზარი და მიგრაცია საქართველოში. ჟურნალი „მიგრაცია“, N7. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, ISSN 2449-2523. 2016. გვ. 201-221.

კნელის მიღწევის საფუძველი კი ეფექტიანი დასაქმება და დაბალანსებული შრომის ბაზარია;

2. აუცილებელია შრომისა და დასაქმების სფეროში საკანონმდებლო ბაზის დახვეწა დაგაუმჯობესება. საქართველოს მთავრობის მიერ ამ სფეროსთან დაკავშირებული რატიფიცირებული კონვენციების (კონვენცია N88; N122; N181) ძირითადი პრინციპების დაცვა და მოთხოვნების ჯეროვნად შესრულება;

3. შრომის სფეროში კანონმდებლობით განსაზღვრული ყველა უფლების რეალიზაცია, მათ შორის შრომის პირობებისა და შრომითი უფლებების დაცვა;

4. ქვეყნის განათლების ერთიანი სისტემის, განსაკუთრებით პროფესიული განათლების სისტემის განვითარება თანამედროვე მოთხოვნებისა და სტანდარტების შესაბამისად, სწავლების ახალი ფორმებისა და მეთოდების დანერგვა. განსაკუთრებით სამუშაოზე დაფუძნებული სწავლების ფორმის განვითარება, რაც უზრუნველყოფს მაღალკვალიფიციური, კონკურენტუნარიანი კადრების მომზადებას შრომის ბაზრის მოთხოვნებთან შესაბამისობაში. ახალგაზრდების პროფესიულ ორიენტაციაში დახმარების მიზნობრივი პროგრამების შემუშავება, შრომის ბაზარზე არსებული რეალური მდგომარეობის გათვალისწინებით;

5. საქართველოში, თანამედროვე გლობალიზაციისა და ინტეგრაციის პირობებში მიგრაციის პოლიტიკის ეფექტიანი დაგეგმვის, კოორდინაციისა და განხორციელებისათვის აუცილებელია სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების სფეროში რიგი გადაუდებელი ღონისძიების გატარება, პირველ რიგში კი შრომის ბაზრის რეგულირებისა და დასაქმების სახელმწიფო პოლიტიკის კარდინალური ცვლილება. კერძოდ, აუცილებელია შრომის ბაზრის ცივილიზებული ინფრასტრუქტურის ფორმირება და განვითარება, მისი ძირითადი ელემენტების (მინოდება-მოთხოვნის) სისტემური კვლევა და შრომის ბაზრის მოთხოვნაზე ორიენტირებული პროფესიული და უმაღლესი განათლების მქონე კონკურენტუნარიანი კადრების მომზადება¹.

¹ ცარციძე მ. შრომის ბაზარი და მიგრაცია საქართველოში. ჟურნალი „მიგრაცია“, N7. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელ-

6. მიგრაციული პროცესების ეფექტიანი მართვა შეუძლებელი იქნება შრომის ბაზრის ერთიანი საინფორმაციო სისტემის ფორმირებისა და განვითარების გარეშე. მართლაც, „შრომითი მიგრაციის პროცესების ეფექტიანი მართვისათვის, კანონმდებლობის განვითარებასთან ერთად, აუცილებელია ასევე ქვეყანაში შესაბამისი ინფრასტრუქტურის არსებობა. კერძოდ, საჭიროა: შრომის ბაზრის ისეთი საინფორმაციო-ანალიტიკური სისტემის შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფს სამუშაო ძალის მოთხოვნა-მიწოდების ტენდენციების მონიტორინგსა და პროგნოზირებას როგორც ეროვნულ, ასევე საერთაშორისო დონეზე. ამისათვის, საქართველოში უნდა ჩამოყალიბდეს შრომის ბაზრის კვლევის მდგრადი ინსტიტუციური სისტემა და შეიქმნას სანდო საინფორმაციო ბაზა სამუშაო ძალაზე მოთხოვნა-მიწოდების ტენდენციების შესახებ“;¹

7. უცილებელია ეკონომიკურ განვითარებასთან ერთად ქვეყნის სამთავრობო ეკონომიკური პოლიტიკის ფარგლებში განსაკუთრებული ყურადღება მიექცეს სოციალური უსაფრთხოების და სოციალური სამართლიანობის პრინციპების დაცვას, უმუშევრობის შემცირებასა და ღირსეული შრომის პირობებით უზრუნველყოფას, მოსახლეობისათვის ხარისხიანი და ხელმისაწვდომი განათლების, ჯანდაცვისა და საბაზისო სოციალური უზრუნველყოფის სისტემების შექმნას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ილია II, სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტი, საკვირაო ადაგება. ჟურნალი „საპატრიარქოსუნებანი“ N11, 711, 20-26 მარტი, 2014;

მნიფო უნივერსიტეტი, მიგრაციის კვლევის ცენტრი.თბილისი, „უნივერსალი“, ISSN 2449-2523. 2016. გვ.218.

- ¹ ანთაძე ც. შრომითი მიგრაციის სახელმწიფო პოლიტიკა საქართველოში. ჟურნალი „მიგრაცია“ N7, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, ISSN 2449-2523. 2016. გვ.163.

2. **ილია II**, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტი, ჟურნალი „საპატრიარქოს უწყებანი“ N37(826), 1-6 დეკემბერი 2016;
3. **ანთაძე ც.** შრომითი მიგრაციის სახელმწიფო პოლიტიკა საქართველოში. ჟურნალი „მიგრაცია“ N7. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, ISSN 2449-2523. 2016;
4. **არჩვაძე ი.** შრომითი მიგრაციის გავლენა შრომის ბაზრის მდგომარეობის მახასიათებელ ინდიკატორებზე. ჟურნალი „მიგრაცია“, N6, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მიგრაციის კვლევის ცენტრი, თბილისი, „უნივერსალი“, 2013;
5. **ზუბიაშვილი თ., ზუბიაშვილი ნ.** მიგრანტთა განათლების დონე საქართველოში (საბჭოთა კავშირის დაშლის წინა პერიოდი). ჟურნალი „მიგრაცია“ N7. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, ISSN 2449-2523. 2016;
6. **პაპავა ვ.** საქართველოს ეკონომიკა. რეფორმები და ფსევდორეფორმები. გამომცემლობა ინტელექტი. თბილისი, 2015;
7. **სულაბერიძე ა.** მიგრაციის სტატისტიკური აღრიცხვის მეთოდოლოგიური პრობლემები და მისი შედეგი საქართველოში. ჟურნალი „მიგრაცია“ N8. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, ISSN 2449-2523. 2017;
8. საქართველოს შრომის ბაზრის ანალიზი 2017. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო. <http://www.lmis.gov.ge/>;
9. საქართველოს მთავრობის დადგენილება N400 „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის „საქართველო 2020“ დამტკიცებისა და მასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ღონისძიების თაობაზე“, 2014 წლის 17 ივნისი, ქ. თბილისი;
10. საქართველოს მთავრობის დადგენილება №199 „საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიისა და საქართველოს შრომის ბაზრის ფორმირების სახელმწიფო სტრატეგიის რეალიზაციის 2015-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“, 2013 წლის 2 აგვისტო ქ. თბილისი;
11. საქართველოს პრემიერ-მინისტრის ბრძანება N300 „პროფესიული განათლების რეფორმის სტრატეგიის დამტკიცების თაობაზე (2013-2020 წლები)“, 26 დეკემბერი, 2013 წელი;

12. საქართველოს მთავრობის განკარგულება N2181 „საქართველოს მთავრობასა და ევროკავშირის შორის „დასაქმების და პროფესიული განათლებისა და გადამზადების“ საფინანსო შეთანხმების ხელმოწერის თაობაზე, 2013 წლის 26 დეკემბერი;
13. საქართველოს მთავრობის დადგენილება №167 „შრომის ბაზრის აქტიური პოლიტიკის სტრატეგიისა და მისი განხორციელების 2016-2018 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ“. 2016 წლის 4 აპრილი;
14. **ტუხაშვილი მ.** საქართველოს შრომითი პოტენციალი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1998 წელი;
15. **ტუხაშვილი მ., ანანიაშვილი ი., ცარციძე მ., ლაცაბიძე ნ., შელია მ., ჭელიძე ნ.** შრომის ბაზარი და დაბრუნებულ მიგრანტთა რეინტეგრაცია საქართველოში. პუბლიკაცია მომზადებულია ლტოლვილთა დანიის საბჭოს პროექტის „სარეინტეგრაციო საქმიანობა საქართველოში“ მხარდაჭერით. გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2012 წელი;
16. **შელია მ.** ქალთა შრომითი ემიგრაცია საქართველოდან. ჟურნალი „მიგრაცია“, N8. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, ISSN 2449-2523. 2017;
17. **ცარციძე მ.** შრომის ბაზარი და მიგრაცია საქართველოში. ჟურნალი „მიგრაცია“ N7. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, ISSN 2449-2523. 2016;
18. **ცარციძე მ.** უმუშევრობა, როგორც შრომითი მიგრაციის განმსაზღვრელი მთავარი ფაქტორი საქართველოში. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „მიგრაციული პროცესები და იდენტობათა ტრანსლაცია“, თსუ, 15-18 ოქტომბერი 2015. გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2017;
19. **ცარციძე მ., ლაცაბიძე ნ. (2017).** უმუშევრობა და დასაქმების აქტიური პოლიტიკა შრომის ბაზრის ფორმირების მიმდინარე ეტაპზე საქართველოში. II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“, 2017 წლის 3-4 ნოემბერი, თსუ-ის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი. შრომების კრებული. თბილისი. ISBN 978-3-9941-13-650-4. https://www.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/global.pdf;
20. **ჭელიძე ნ.** დაბრუნებულ მიგრანტთა სოციალურ-ეკონომიკური რეინტეგრაცია საქართველოში. ჟურნალი „მიგრაცია“ N7. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მიგრაციის კვლევის ცენტრი. თბილისი, „უნივერსალი“, ISSN 2449-2523. 2016;

21. **ხაღური ნ.** ინკლუზიური ზრდის ფაქტორები და საქართველოს ეკონომიკის წინაშე არსებული გამოწვევები. ჟურნალი „ეკონომისტი“, N1, 2018;
22. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. <http://mof.ge/>;
23. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. www.geostat.ge;
24. საქართველოს ეროვნული ბანკი. www.nbg.ge;
25. **Antadze T., Bunturi G.** International Labour Migration Trends, Outcomes and Perspectives for Georgia. Journal, Migration, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Migration Research Center. “universal”, ISSN 2449-2523. Tbilisi, 2016;
26. **Shelia M.(2018).** Reproductive Behavior of Students in Georgia. Демографія та соціальна економіка, № 2(33);
27. **Tukhashvili Mirian, Tsartsidze Murman, Latsabidze Natela, Lobzhanidze Manana, Shelia Mzia.** Emigration Intentions of Students of Higher Education Institutions of Georgia (Examples From Ivane Javakhishvili Tbilisi State University). European Journal of Humanities and Social Sciences. Scientific journal. Vienna. Premier Publishing. №3 2018. P.132-140. ISSN 2414-2344. <https://ppublishing.org/journals/769/>;
28. **Tukhashvili M (2018).** Georgian Labour Market in the condition of Political and Economic Crisis. In the book: Youth Employment: Challenges and Opportunities. Timisoara. Eurostampa, 2012;
29. **Tsartsidze M.(2016).** Poverty and the Economic Development Factors in Georgia. «European Journal of Humanities and Social Sciences», Scientific journal, №1, Vienna 2016;
30. **Tsartsidze M., Kvirkvelia E.(2017)** Labor Market Oriented Professional Education System – the Significant Factor for Human Capital Development and the Inclusive Economic Growth in Georgia. Journal of International Economic Research, ISSN 2500-9656. Volume 3 (2017) No.1. p.21-28. <http://irissymposium.wixsite.com/economics/proceedings>;
31. **Tsartsidze M. (2018).** The Unemployment and Effective Employment Problems in Georgia under the Modern Globalization Conditions. Institute of Researches and International Symposiums IRIS–ALKONA. Latvia. Journal of International Economic Research. ISSN 2500-9656. Volume 4. No.1. <http://irissymposium.wixsite.com/website>;
32. **Tsartsidze M. (2018).** Problems of Labor Market Formation and Strategic Directions for its Overcoming in Georgia. Institute of Researches and International Symposiums IRIS–ALKONA. Latvia. ISSN 2414-2344. Journal of International Academic Research JIAR. ISSN 2592-8600. Volume-1(2018) No.1. <http://irissymposium.wixsite.com/website-71>;

Murman Tsartsidze

*Doctor of Economic Sciences,
Associate Professor, Faculty of Economics and Business
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University*

Natela Latsabidze

*PhD in Economics,
Chair of the Personnel Management Department
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University*

**The Problems of Effective Employment and its Impact
on Labor Migration in Georgia
(Abstract)**

For the purpose of achieving the economic advancement of the country as well as the improvement of welfare and living standards of the population, the provision of their effective employment assumes the considerable importance. The latter ranks among the socio-economic problems of global nature and constitutes a significant challenge to the country. The above-mentioned is also conditioned by the fact that in Georgia, at the current stage of forming and functioning the labor market the unemployment is acknowledged as the key factor accounting for the poverty, which seriously hinders the development of the country and its socio-economic progress. Along with the other negative points the chronic unemployment and inefficient employment are the crucial factors effecting the labor migration. They greatly stimulate the labor migration and contribute to the considerable growth in its incidence. Accordingly, based on the actual circumstances existing at the labor market the utmost importance should be attached to overcoming the chronic unemployment, the effective employment of the population and the regulation of problems of labor migration.

Depending on the above –mentioned the paper presents the detailed analysis of the existing situation as well as the ongoing field and structural changes in the sector of employment. The research has resulted in highlighting the key factors, which impede the effective employment of

working population in the country and encourage the increase in the incidence of labor emigration.

On the basis of findings of the research, the paper formulates the major conclusions and recommendations whose realization will ensure the development of labor market, the increase in the scale and level of employment of population in the country, the effective regulation of the migration processes, the improvement of the quality of work life and finally, the rise of living standards of the population in the near future

Key words: Labor market, Unemployment, Effective employment, Labor migration, Welfare, Economic advancement.

**ეთნიკური ისტორიის, იდენტიფიკაციისა და
კულტურული მემკვიდრეობის საკითხები
ცენტრალური ლაზეთის პოლიეთნიკურ
საზოგადოებაში¹**

ლაზები ერთ-ერთი ელინიზებული ხალხია თანამედროვე თურქეთში, რომელთა საცხოვრისი ისტორიულად პონტოდ წოდებული ლაზეთია (პონტო ბერძნულია და ნიშნავს ზღვას, პონტო - ზღვისპირა მხარე). იგი მოიცავდა დღევანდელ ქალაქებს: ტრაპიზონს, რიზეს, ორდუსს, სამსუნს, სინოპს. ლაზებმა უდიდესი როლი შეიტანეს მსოფლიო ცივილიზაციის ისტორიაში. ისინი არაერთხელ მოეკვლინენ ისტორიას, როგორც სახელმწიფოს ჩამომყალიბებელ-საფუძველჩამყრელი ეთნოსი.

ლაზეთისა და ლაზების ეტიმოლოგიური წიაღსვლებისათვის საინტერესო ინფორმაციაა დაცული სტრაბონის გეოგრაფიაში. ტრაპეზუნტთან მცხოვრები ქალდეველების საცხოვრისი ალწერისას სტრაბონი ეტიმოლოგიურად ერთმანეთს უკავშირებს სიტყვებს: ქალდებს, ხალიბებს, ალიბებს, ალაზონებს და ამაზონებს. ის ქალდებს ალაზონების//ალიზონების სახელით მოიხსენიებს. მისი აზრით ქალდები იგივე ალიბებია, ალიბები კი ალიზონები//ალაზონები//ამაზონები. სტრაბონი მიიჩნევს, რომ ცნობილი ამაზონი ქალები ქალდების ტომს ეკუთვნოდნენ. ალაზონების ტომის საცხოვრისად იგი საზღვრავს შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროს – სინოპსა და ტრაპეზუნტს შორის მდებარე ტერიტორიას. სტრაბონი ალაზონებს ხალიბების (ხალდების//ქალდეველების) ტომის წინაპრებად მიიჩნევდა, რომლებიც მოგვიანებით ჭანებად იწოდნენ

¹ ნაშრომი შესრულებულია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის საგრანტო პროექტის „ისტორიული ჭანეთის ცენტრალურ ნაწილში დაცული ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლები-ს“ ფარგლებში, საგრანტო პროექტი N217910.

(Страбон, 1994:2-3; Карпов С.П., 2007:32). ძვ.წ. VI-IV საუკუნეები-სათვის სინოპეს რეგიონი დასახლებული ყოფილა მეტალურგი ხალიბებით (გოზალიშვილი გ., 1965:22), რომლებიც მოგვიანებით ლაზებად იწოდებიან. მათი საცხოვრისი მდ. გალისიდან (ჰალისი-დან) ვრცელდებოდა ტრაპეზუნტიკაკენ.

ლაზთა//ჭანთა სამკვიდრო ტერიტორიაზე მითრიდატე პონტოელის ინიციატივით ლაზებმა ჩამოაყალიბეს სამეფო. პონტოს სამეფო ფაქტობრივად იყო ლაზების ქვეყანა, რომელიც ახლო აღმოსავლეთში ჰეგემონობისათვის ბრძოლაში წარმოადგენდა რომის ერთადერთ მონინალმდეგე სახელმწიფოს. ქსენოფონტეს ცნობით ამ ტერიტორიაზე მცხოვრები ქართველური ტომები (ქარდუხები, ტაოხები, ქალდები) არმენიელებისაგან განსხვავებით დაუმორჩილებელნი იყვნენ (Карпов С.П., 2007:32). ლაზები ბოლომდე იბრძოდნენ რომის ექსპანსიის წინააღმდეგ. ევროპულ (განსაკუთრებით, ბერძნულ) სამეცნიერო ლიტერატურაში ლაზების მიერ პონტოს სახელმწიფოს ჩამოყალიბების ისტორიულ ფაქტს, არც თუ ისე იშვიათად, ყურადღების მიღმა ტოვებენ.

ანალოგიური მოსაზრებებია გამოთქმული ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ნ.მარის თქმით „ჭანები თავიანთ თავს უწოდებენ ლაზებს“. მეცნიერს თან ახლდა ლაზი ფეეზი-ბეი, რომელსაც მისთვის უთქვამს: „კონსტანტინოპოლში ლაზებს უწოდებენ შავიზვისპირეთის მცხოვრებთ, სამსუნელებსაც და სინოპელებსაც. სინოპელები ლაზებად მოიხსენიებენ სამსუნელებს, სამსუნელები კი ტრაპეზუნტელებსო“ (გოზალიშვილი გ., 1965:194). ქალდიას „ყველა ქართველი ტომების სამშობლოდ“ მიიჩნევდა ივანე ჯავახიშვილიც (ჯავახიშვილი ი., 1951: 424).

ქართული სახელმწიფოს ძლევამოსილების ეპოქაში თამარ მეფის მხარდაჭერით ლაზებმა მე-13 საუკუნის დასაწყისში ხელახლა შექმნეს ლაზთა სახელმწიფო - ტრაპიზონის იმპერია. წამყვანი როლი ახალი სახელმწიფოს ჩამოყალიბებაში ითამაშა ქართულმა სამეფომ თამარის მეთაურობით, რომელიც თავისი საგარეო-პოლიტიკური აქტიურობით, სელჩუკების წინააღმდეგ წარმოებული წარმატებული ბრძოლებით და პირდაპირი სამხედრო დახმარებით ხელს უწყობდა ტრაპიზონის გარშემო პონტოს მოსახლეობის კონსოლიდაციას

(Карпов С.П., 1981:5). რადგან ქართველებს კონსტანტინოპოლის დაკავება დაასწრეს, თამარის გეგმა შეიცვალა და 1204 წელს საქართველოს სახელმწიფომ შექმნა ტრაპიზონის იმპერია, ანუ ქართველებმა შექმნეს საკუთარი ბერძნულ-ლაზური იმპერია (მახობეშვილი გ., <http://tbilisebi.ge/index.php?newsid=268447214>). ბერძნული არისტოკრატისა და სამხედრო რესურსის დიდმა ნაწილმა კონსტანტინოპოლის სამხრეთ-აღმოსავლეთით გადაინაცვლა და დააარსა ნიკეას იმპერია.

ახალი სახელმწიფოს დაარსება (რომელიც ფაქტობრივად, მე-12-13 სს. მიჯნაზე წარმოადგენდა ნახევრად დამოუკიდებელ ფეოდალურ სამთავროს) იყო ბიზანტიის დეცენტრალიზაციის ხანგრძლივი პროცესის შედეგი. ახალ სახელმწიფოს პირობითად შეიძლება ვუწოდოთ „ლაზეთის იმპერია“, ვინაიდან ეს ტერიტორია ისტორიულად ქართული (ხალღურ-ხალიბურ-ჭანურ-ლაზური) იყო. ტრაპიზონის საკეისროში აბსოლუტური უმრავლესობა (ან დიდი უმრავლესობა მაინც) – ეთნიკურად ქართველი – ლაზები და ჭანები ცხოვრობდნენ, თუმცა ქალაქებში დიდი რაოდენობით სახლობდნენ ბერძნები ან ელინოზებულები ქართველები, სომხები, ებრაელები (მახობეშვილი გ., <http://tbilisebi.ge/index.php?newsid=268447214>). ჯვაროსანთა ლაშქრობების პარალელურად იმპერიაში ძლიერდება სეპარატისტული ტენდენციები ლაზებით, ბერძნებითა და სომხებით დასახლებულ პონტოს (ხალდიის) ტერიტორიაზე (Карпов С.П., 1981:5).

კონსტანტინეპოლი ჯვაროსნებმა საფრთხის წინაშე დააყენეს. სწორედ მაშინ შეიჭრა ქართული სახელმწიფო პონტოს ბიზანტიურ ტერიტორიებზე. ქართულ სამხედრო ძალას დაფუძნებული კომუნოსებისა და ქართველების მომხრე ძალების მოქმედებით შეიქმნა ტრაპიზონის იმპერია (მამისთვალისვილი ე., 2014:88-89). ჯარის ძირითადი კონტინგენტი შედგებოდა ქართველებისაგან. აღნიშნულის შესახებ შთამბეჭდავ ინფორმაციას იძლევა თამარის ისტორიკოსი ბასილი ეზოსმოდვარი: „მოინიეს ოდესმე ჩვეულებისაებრ ქველის-მოქმედებათათჳს ამისა მონაზონნი შავისა მთისა, ანტიოქიით და კუპრისა ჭალაკით, ეგრეთვე მთანმიდით და მრავალთა ადგილთათ. შეინყნარა თამარ ჩვეულებისაებრ ვითარ ან-

გელოზნი, და მრავალ დღე არა გაუშვნა, მერმე მისცნა ყოველთა დიადდი, და აღავსნა ყოვლითა საჭმრითა, უკანასკნელ მათგან უფრო შორიელთა მისცა დიდძალი ოქრო, თვთ მათთვის და ყოველთა მონასტერთა განსაყოფელად. წარვიდეს მონაზონნი იგი და მიინივნეს რა კონსტანტინეპოლედ, ესმა მეფესა ბერძენთასა ალექსის, ანგარსა, რომელმან ძმასა თქსსა ისაკს თუალნი დასწვუნა და მეფობა წარულო... იხილა სიდიდე იგი ოქროსა, რომელი მიეცა თამარს და წარულო მათ მონაზონთა. ცან რა ესე თამარ მეფემან, ნაცვლად სხუა უფროსი წარგზავნა მათ წმიდათა მიმართ, და ამით უმეტეს არცხვინა ეშმაკი. ხოლო განრისხნა მეფესა ზედა ბერძენთასა, წარგზავნა მცირედნი ვინმე ლიხთ-იქითნი, და წარუღეს ლაზია, ტრაპიზონი, ლიმონი, სამისონი, სინოპი, კერასუნდი, კიტორა, ამასტრია, არაკლია და ყოველნი ადგილნი ფებლალონისა და პონტოსანის, და მისცა ნათესავსა თქსსა ალექსის კომნიანოსსა, ანდრონიკეს შვილსა, რომელი იყო მაშინ თვთ წინაშე თამარ მეფისა შემოხუენილნი (ქართლის ცხოვრება, 1959:142-143).

ტრაპიზონის იმპერიის განვითარებაში საკმაოდ დიდი წვლილი მიუძღოდა ბერძნულ-ბიზანტიურ სამხედრო, სავაჭრო, საზღვაო რესურსს, რა თქმა უნდა, ქართველ მოსახლეობასთან ერთად. რქვეყანაში სახელმწიფო ენა ბერძნული იყო, რის გამოც მკვიდრი ლაზები, კულტურითა და შეგნებით, თანდათან უფრო შორდებოდნენ დედასამშობლოს. მათი ელინიზება (გაბერძნება) გრძელდებოდა. ტრაპიზონი პირდაპირ რომ შემოეერთებინათ, სახელმწიფო ენა ქართული იქნებოდა, მეტად გავრცელდებოდა ქართული სალიტერატურო ენა და კულტურა და, რაც მთავარია – ქართული თვითშეგნება. ქართველმა პოლიტიკოსებმა მაინც „საბერძნეთად“ ჩათვალეს ლაზეთი. მომდევნო საუკუნეებში ქართველი მოგზაურები და მწერლები ტრაპიზონს „ბერძენთა მეფის საჯდომად“ მიიჩნევდნენ (მახობეშვილი გ., <http://tbilisebi.ge/index.php?newsid=-268447214>).

ტრაპიზონის იმპერიის დაარსების ისტორია დაწვრილებით შეისწავლა ზურაბ ავალიშვილმა და ისტორიული წყაროების მოშველიებით ამ საქმეში ობიექტურად წარმოაჩინა თამარ მეფისა და ქართველების წვლილი (ზავალიშვილი ზ., 1989:52-98).

რუსულ და თურქულ ინტერნეტსაიტებზე, ცალკეულ პუბლიკაციებში ჩნდება ყალბი ვერსია იმის შესახებ, რომ ტრაპიზონის იმპერია თითქოსდა თურქების აქტიური მონაწილეობითა და მხარდაჭერით შეიქმნა (Лазы... <https://kavkazplus.com/news.php?id=2476#.W3xXJiQzbIU>).

თურქ ისტორიკოსებს შორის შეიძლება დავასახელოთ ანკარის უნივერსიტეტის ან გარდაცვლილი პროფესორი ფაჰრეთინ კირზიოღლუ, რომელიც სტატიაში „შავი ზღვის რეგიონის თურქული ტომების შესახებ, ლაზთა და ჰემშინების მოკლე ისტორია“ – ისტორიული წყაროების უხეში დამახინჯებითა და თურქული იდეოლოგიის დამკვიდრების მიზნით ცდილობს ლაზები თურქული მოდემის ხალხად გამოაცხადოს, ისტორიული წყაროებით დამტკიცებული ჭეშმარიტება კი შეთხზულად (ბანაში ნ., 2015:407). ტრაპიზონის იმპერიასაც ზემოთდასახელებული ავტორი თურქების დამსახურებად მიიჩნევს.

თანამედროვე თურქი მეცნიერები ტერმინ ლაზეთსა და ლაზისტანს გაკვრით ახსენებენ. ლაზისტანის მაცხოვრებლებს ისინი „ყარადენიზელებს“ (შავიზღვისპირელებს) უწოდებენ, რითაც სურთ ნაშალონ ლაზების იქ ცხოვრების კვალი. ზოგი ავტორი იქ მცხოვრებთა შორის, მართალია, ლაზებსაც ასახელებს ჰემშილების, პონტოს ბერძნების, თურქების გვერდით, მაგრამ მათ უმცირესობის სახით წარმოაჩენენ. ჩვენ სარწმუნოდ მიგვაჩნია მეცნიერებაში არსებული შეხედულება იქ მცხოვრები გაბერძნებული და გასომხებული ლაზების არსებობის შესახებ, რომლებიც წარმოადგენენ ლაზისტანის, მათ შორის, ცენტრალური ლაზეთის მოსახლეობის აბსოლუტურ უმრავლესობას. ამდენად, ლაზეთისა და ლაზების ნაცვლად ყარადენიზისა და ყარადენიზელების გამოყენებით ვერ შეიფუთება რეალური ისტორია და საკვლევი რეგიონის ეთნიკური სურათი.

ტრაპიზონის იმპერიის ჩამოყალიბებასთან დაკავშირებით ისტორიოგრაფიაში არის განსხვავებული შეხედულებები. მაგ. გერმანელი მეცნიერი ი. ფალმერაიერი იმპერიის წარმოშობას შინაგან კანონზომიერებებს უკავშირებდა. მისი აზრით, პონტოელები ადრიდანვე ფიქრობდნენ დამოუკიდებელი „სავაჭრო“ რესპუბლიკის

ჩამოყალიბებას. იმპერიის ჩამოყალიბების მოტივად ავტორი თვლის კონსტანტინეპოლელების მიერ პონტოელთა უფლებების ხელყოფას, თურქ-სელჩუკების მძარცველური თავდასხმებისა და „ქართველების პრეტენზიებისაგან“ თავდაცვის აუცილებლობას (Fallmerayer J., 1844:55-56).

ფალმერაიერის გავლენით მცდარ დასკვნებს აკეთებდა ზოგიერთი სხვა მეცნიერიც. მხედველობაში გვაქვს ჯ.ფინლეის გამოკვლევები, რომლებშიც უარყოფილია ქართველების წვლილი ტრაპიზონის იმპერიის დაარსებაში (Finleu G. 1851:317-318).

განსხვავებული მოსაზრება განავითარა აკადემიკოსმა ა.კუნიჩინმა. მისი აზრით თამარის ამოცანა იყო სელჩუკების წინააღმდეგ ჩამოყალიბებინა ქრისტიანული სახელმწიფო ბოსფორსა და მცირე აზიაში. სწორედ მისი ინიციატივითა და აქტიურობით დაარსდა ტრაპიზონის იმპერია (Куник А., 1854:705-733). ბერძნებმა არ გაიზიარეს ეს შეხედულება და ცდილობდნენ დაემტკიცებინათ კონსტანტინეპოლიდან გამოსულების წამყვანი როლი. მათი აზრით ლაზები იყვნენ მხოლოდ დაქირავებული მეომრები (Карпов С., 2007:25-38).

კომპრომისული მოსაზრება განავითარა ინგლისელმა მეცნიერმა უ.მილერმა. იგი იმპერიის დაარსებაში თანაბარ როლს ანიჭებდა როგორც ქართველებს, ისე ადგილობრივ მოსახლეობას (Miller W., 1926:15). ფ.უსპენსკის აზრით კი ბერძნები შეადგენდნენ ტრაპიზონის მოსახლეობის ნახევარზე ნაკლებს. აღმოსავლეთ ნაწილში უმრავლესობა ლაზები იყვნენ, რომლებიც ეწინააღმდეგებოდნენ ელინიზმის ინტერესებს. იმპერიის დაარსებაც ელინიზმის ინტერესებთან მოდიოდა წინააღმდეგობაში. ამავე დროს, თამარ მეფის ინტერესებში შედიოდა შავიზღვისპირეთის ამ რეგიონებში გაბატონება, რაც წარმოადგენდა მისი მამის პოლიტიკის გაგრძელებას, რომლის ჯარებმაც თავის დროზე ერზრუმამდე და ტრაპიზონამდე მიაღწიესო (Успенский Ф., 2007:479-480). ქართველების წამყვან როლს ამ პროცესებში აღიარებენ აგრეთვე ისეთი ცნობილი მეცნიერები, როგორებიც არიან ა.ვასილიევი (Vasiliev A.A. 1936:18-20), ს.კარპოვი (Карпов, С. 2007), მ.ლევჩენკო (Левченко М., 1940:234), ალენი (Allen W., 1932:108), მელიროფი (Карпов С.

2007:89), კ.სალია (Salia K., 1971:181-183), ნ.ბერძენიშვილი, ვ.დუნდუა, მ.დუმბაძე, გ.მელიქიშვილი (ბერძენიშვილი ნ...., 1962:203-204), მ. ლორთქიფანიძე (ლორთქიფანიძე მ., 1974:161) და ა.შ.

ამდენად, დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ ტრაპიზონის იმპერია თამარის დახმარებით შეიქმნა და მასში ჭარბობდა ლაზური (ქართული) ელემენტი. ცხადია, ახლადგამოჩენილ თურქებს აწყობდათ ბიზანტიის წინააღმდეგ ახალი პოლიტიკური ერთეულის ჩამოყალიბება, მაგრამ ტრაპიზონის იმპერიის ჩამოყალიბებაში მათ დამსახურებასა და ტრაპიზონის იმპერიის, როგორც „თურქულ-ქართული“ სახელმწიფოს შესახებ გამოთქმული ვერსიები (მათ შორის ცნობილი ისტორიკოსის უსპენსკის მოსაზრებანი (Успенский Ф., 1948) ჩვენი აზრით ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებს. რაც შეეხება ლაზთა სახელმწიფოს განადგურებას, მე-15 საუკუნის შუა ხანებში, ეს ნამდვილად იყო ოსმალთა „დამსახურება“.

ტრაპიზონის დაცემისას 1461 წლისათვის, რეგიონის მოსახლეობის თითქმის 100% ქრისტიანი (მართლმადიდებელი) იყო (<http://tao-klarjeti.com/portal/en/2013-04-23-14-11-18/machuka>). უფრო მეტი, XIII-XV საუკუნეებშიც კი პონტოს მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი ეთნიკურად ქართველები (ლაზები) იყვნენ. რეგიონის სანაპირო ზოლში მცხოვრებთ ლაზებს უწოდებდნენ, მთიან ზოლში მაცხოვრებლებს კი ჭანებს (Жордания Э., 2002:131-137). ეთნონიმების „ჭანეთი“-ს და „ჭანიკა“-ს გავრცელება შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე ლაზებისა და ჭანების იდენტურობითაა განპირობებული, რაც თავის მხრივ საფუძვლად დაედო იმას, რომ როგორც შუა საუკუნეების, ისე თანამედროვე უცხოელ ავტორთა ნაწერებში ერთი და იგივე მნიშვნელობით გამოიყენებოდა ტერმინები: ლაზი, ჭანი, ლაზიკა, ჭანეთი, ლაზისტანი, ჭანიკა და ა.შ. (Жордания Э., 2002:131-137). თავად ლაზი ავტორები თავიანთ გამოკვლევებში ხაზს უსვამენ ლაზების კავკასიურ წარმომავლობას (Aksoylu K., 2010:23-25), ემიჯნებიან საერთო ქართული წარმომავლობის იდეას, რაც, ჩვენი აზრით, მხოლოდ პოლიტიკური კონიუქტურითაა ნაკარნახევი და თურქე-

თის პოლიტიკური ელიტის იდეოლოგიის გავლენასა თუ შიშს უნდა მიენეროს.

ოსმალთა დაპყრობების შემდეგ იწყება ქრისტიანული მოსახლეობის ისლამიზაციის პროცესი. ოსმალები ატარებდნენ მეტად მზაკვრულ და ცბიერ პოლიტიკას, რომლის მიხედვით მუსლიმებს ქრისტიანულ ქალაქებში ასახლებდნენ და პირიქით, ქრისტიანებს ოტომანთა ისლამურ ნაწილში. ამის შედეგად, 1486 წლის აღწერით, ქალაქის მოსახლეობის უკვე 19% იყო მუსლიმი და 81% - ქრისტიანი (მართლმადიდებელი) (<http://tao-klarjeti.com/portal/en/2013-04-23-14-11-18/machuka>).

რიზეს რეგიონში 1486 წლისათვის იყო 5378 ქრისტიანული ოჯახი. მათი რიცხვი 1520 წლისათვის გაიზარდა 6706-მდე, მაგრამ 34 წლის შემდეგ, 1554 წლის მონაცემებით ქრისტიანი მოსახლეობის რაოდენობა შემცირდა 4860-მდე (გიორგი ანდრიაძე, 2012:9). საკუთრივ ტრაპიზონში, 1486 წლისათვის ცხოვრობდა 2474 მუსულმანური და 59620 ქრისტიანული ოჯახი, ხოლო თორულში ხუთი მუსულმანური და 1087 ქრისტიანული ოჯახი (ანდრიაძე გ., 2012:18). დაახლოებით ასეთივე სურათია 1523 წლისათვის. მე-16 საუკუნის 20-იან წლებში ტრაპიზონის მოსახლეობის 80%-ზე მეტი ქრისტიანია (ანდრიაძე გ., 2012:18). ეს განპირობებული იყო იმით, რომ ოსმალური პოლიტიკის ცბიერების მიუხედავად იწყება შიდა მიგრაციული პროცესები, რომლის მიხედვით ქრისტიანებმა ისევ დაიწყეს ტრაპიზონში დაბრუნება. შესაბამისად, იქ მუსლიმანთა რაოდენობა საგრძნობლად შემცირდა (14%-მდე). მზაკვრულ პოლიტიკას მრავალეთნიკური თურქეთის პოლიტიკური ელიტა ატარებდა და ატარებს თანამედროვე პერიოდშიც. ეს არის ეთნიკური ნიშნების წაშლისა და იძულებითი ასიმილაციის ცბიერი და შორსგამიზნული პოლიტიკა.

მსგავსი სურათია ცენტრალური ლაზეთის სხვა დასახლებულ პუნქტებში. მაგალითად, ჯანჯაში - (კარიე - ი ნეფსი ჯანჯა//დღევანდელი გიუმისხანეს ცენტრი) 1554 წელს მოსახლეობის 78% ქრისტიანია და 22% მუსულმანი (ანდრიაძე გ., 2012:45). ხელისუფლების წინაშე რეალურად დადგა საშიშროება, რომ თორული, ტრაპიზონი თუ სხვა დასახლებული პუნქტები ქრისტიანული აღ-

მსარებლობის მოსახლეობის სამკვიდროდ იქცეოდა. ხელისუფლება მამ გაატარა დეპორტაციის ხელშემწყობი ღონისძიებანი, რის შედეგადაც საგრძნობლად მოიმატა მუსულმანების რიცხვმა. 1553 წლისთვის მუსლიმებისა და ქრისტიანის თანაფარდობამ შეადგინა 47/53%, ხოლო 1583 წლისათვის - 46/54% (ანდრიაძე გ., 2012:45). აღწერის მასალებში ცალკე ჯგუფების სახითაა წარმოდგენილი მუსლიმანები, სომეხი ქრისტიანები და ქრისტიანები. ქრისტიანებში სავარაუდოდ უნდა იგულისხმებოდნენ ბერძნები და ლაზები.

სად წავიდა დანარჩენი ქრისტიანი მოსახლეობა? უნდა ვივარაუდოთ, რომ ნაწილი ამოწყდა, ნაწილმა განიცადა ასიმილაცია, ნაწილი კი გადმოსახლდა საქართველოში.

მოსახლეობის „ნებაყოფილებითი“ ისლამიზაციისათვის ოსმალეთის ხელისუფლება იყენებდა ეკონომიკური იძულების ბერკეტებს, ქრისტიანს გაცილებით მაღალ გადასახადს ახდევინებდა, ამავე დროს ცალკე გადასახადს უწესებდა ღორსა და ვენახზე, მიწას აძლევდა იმას, ვისი შვილიც ასკერში იმსახურებდა, ასკერში კი მხოლოდ მუსულმანს ეძლეოდა სამსახურის შესაძლებლობა. მუსულმან ყმებზე ქრისტიან თავადს ბატონობის უფლება ერთმეოდა. თავადაზნაურობა საკუთარი მამულებიდან აყრა-გადასახლების რისკის ქვეშ დადგა. ამიტომაც იყო, რომ ლაზების გარკვეული ნაწილი საქართველოს შიგა პროვინციებში გადმოსახლდა, დარჩენილები კი გამუსულმანდნენ და თანდათან გათურქდნენ. აბრაიერის თქმით მკვიდრი მოსახლეობის გამუსულმანება დიდ სიძნელებებს წააწყდა (Bryer A., 1988:24). გამუსულმანების მიუხედავად მოსახლეობა ინარჩუნებდა ენას. ნაწილი მოსახლეობისა ფარული ქრისტიანი იყო, ნაწილი კი ღრმად მორწმუნე მუსულმანი გახდა.

აღნიშნული პროცესების შესახებ საინტერესო ინფორმაციებს გვანვდის ჯ.პალგრევევი, რომელიც 1867 წლიდან ტრაპიზონში ბრიტანეთის კონსულის თანამდებობას იკავებს. მისი ინფორმაციით, „ორივე სქესის მცხოვრებთა საერთო რიცხვი 850 000-ს აღწევს; მათ შორის, დაახლოებით 56 ათასი ქრისტიანია. ამ უკანასკნელთა 2/3 თავის თავს ბერძნებს უწოდებენ. დანარჩენები სომხებია“ (აზიის თურქეთისა და ბათუმის ოლქის აღწერის მასალები, 1882:4). პალგრევევის ინფორმაციით, მაჰმადიანი მოსახლეობა ძი-

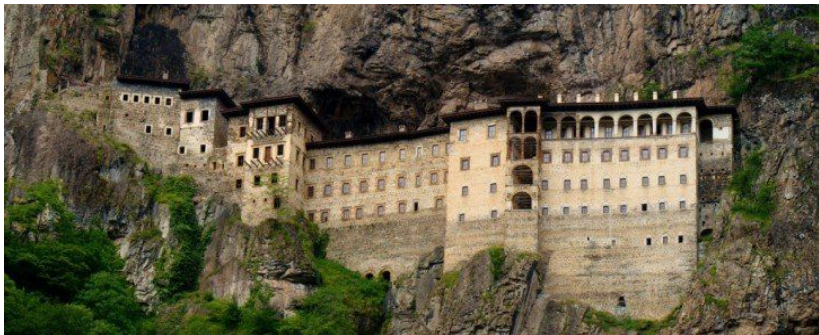
რითადად ლაზებისაგან შედგება. „ეს მშვენიერი რასაა, წერს პალგრევი, ისინი კარგი მხენელ-მთესველები და გამოცდილი მეზღვაურები არიან... შემდეგ თავისი მნიშვნელობით მოდის თურქმენტა ელემენტი. ეს რასა ლაზებთან შედარებით უხეშია როგორც ფიზიკურად, ისე ზნეობრივად... აღმოსავლეთ საზღვარზე ბევრია ქართველი ტომობრივად თავისი ყველა კარგი და ცუდი თვისებით. თურქული წარმოშობის მუსულმანთა ოჯახები კი გაფანტულია მთელ ოლქში. უკანასკნელ წლებში მათ მიემატათ კავკასიიდან გადმოსახლებული ჩერქეზებისა და აფხაზების დიდი ნაწილი (მუჰაჯირები, თ.ფ.), აგრეთვე ცოტა ლეკები, სულ 11 ათასი ოჯახი... ამ რიცხვს უნდა მივაკუთვნოთ აგრეთვე ყირიმელი თათრები და რუსეთიდან გამოქცეული კაზაკების პატარა კოლონია“ (აზიის თურქეთისა და ბათუმის ოლქის აღწერის მასალები, 1882:4-5).

ბრიტანეთის საგარეო უწყებისათვის 1867 წლის 17 აპრილს მომზადებულ სპეციალურ ანგარიშში ჯ.პალგრევი საუბრობს ტრაპიზონის ქურუმლების შესახებ. პალგრევის თქმით ქურუმლები - სოფელ ქურუმლის მცხოვრებნი (მდებარეობს ტრაპიზონსა და ერზრუმს შორის) შეადგენს 2000 კომლს (10 000 სულს). (Bryer A., 1988:65). მისივე ინფორმაციით, 1829 წელს, როდესაც რუსებმა აიღეს თავად ქურუმლიც, მათი დიდი ნაწილი გადასახლდა რუსეთის კავკასიაში, კერძოდ საქართველოში. ქრისტიანებად გამოცხადების შემდეგ მათ შეეძლოთ არა მარტო სამხედრო სამსახურისადმი თავის არიდება, არამედ რუსეთის პროტექტორატის ქვეშ გათავისუფლებულიყვნენ ოტომანთა წინაშე არსებული ნებისმიერი ვალდებულებისაგან. რუსეთის ასეთი გააქტიურება, რომელიც მოგვიანებით ბუმერანგივით ისევ ქურუმლებს შემოუბრუნდათ ტრადიციული რუსული თვითმპყრობლური პოლიტიკის გამო, აღიზიანებდა არა მარტო თურქეთს, არამედ დასავლეთსაც. ცხადი იყო, რომ ქურუმლები გამოვიდნენ „პაიკების“ როლში დასავლეთის, რუსეთისა და ოტომანთა იმპერიის დიდ პოლიტიკურ თამაშში (<http://tao-klarjeti.com/portal/en/2013-04-23-14-11-18/machuka>).

პალგრევი ქურუმლებს ქსენოფონტეს მოლაშქრეთა მემკვიდრეებად მიიჩნევს და კრიპტოქრისტიანებად მოიხსენიებს. ბრაიერის აზრით, კი ისინი არ არიან რომელიმე ერთი კონკრეტული

ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლები. იგი გულისხმობს ბერძნებს, ლაზებს (ქართველი, ლაზი), ჰემშინებს, რომლებიც ზამთრის ველებზე იყვნენ ფარული ქრისტიანები, ზაფხულის მაღალმთიან საძოვრებზე მცხოვრებნი კი - ქრისტიანები (<http://tao-klarjeti.com/portal/en/2013-04-23-14-11-18/machuka>).

ცხადია, მთაში მოსახლეობა უფრო თავისუფალი იყო. მათ შეეძლოთ თავიდან აეცილებინათ გადასახადები და ქრისტიანებიც მთებში აფარებდნენ თავს. ცენტრალური ლაზეთის ქრისტიანთა ცენტრი იყო სუმელას (ლაზურად „სამეზა“) მონასტერი, სადაც 1900-იან წლებშიც კი კრიპტოქრისტიანები მიდიოდნენ აღმსარებლობისათვის.

სუმელას მონასტერი

რუსეთ-თურქეთის 1853-1856 წლების ომის შემდეგ, კრიპტოქრისტიანების ნაწილი რუსეთის იმპერიაში (საქართველოში) გადმოსახლდნენ. რუსეთის მხარდაჭერით მათი გადმოსახლება არაერთხელ განხორციელდა. რუსეთ-ოსმალეთის 1828-1829 წლების ომის დროს პონტოელებმა თავის გადარჩენის მიზნით დაიწყეს თავშესაფრის ძებნა. ადრიანოპოლის საზავო ხელშეკრულებით რუსეთს იმპერიაში (თბილისის გუბერნიაში, ქვემო ქართლში, თრიალეთში) უნდა გადაესახლებინა პონტოელი ბერძნები (Понтийские греки... www.pravda.ru/world/formerussr/georgia/12-07-2012-/1121807-pontis_greeks-0/), თუმცა ბერძენთა გარკვეული ნაწილი მანამდეც (1813 წ.) ჩასახლდა წალკაში. ერთ-ერთი ნაკადი 1916 წელს

შემოვიდა. ზოგიერთი ავტორი მათ ქალდეველებად მოიხსენიებს (<http://tao-klarjeti.com/portal/en/2013-04-23-14-11-18/machuka>). ნიშანდობლივია, რომ წალკიდან წასულ ბერძნებს დღეს საბერძნეთსა და კვიპროსში „პონტიელი ქართველების“ სახელით მოიხსენიებენ.

პალგრევეის ცნობით ფარული ქრისტიანები ცხოვრობდნენ შემდეგ დასახლებულ პუნქტებში: ქურუმლი, იაგილდერე, სტარვი ზიგანითურთ, სანტა, ქალდია (გუმიშხანე), თორული, მაჭკის ველი, ანუ ვაზელონის ეპარქია, სუმელას ეპარქია, გალიანას ხეობა, ანუ პერისტერეოტას ეპარქია, ლერის (ლორის) ველი, კელკიტი, ჭერიანა, ჭანჭრაკი, ბულანჩაკი, ანუ დასავლეთ გირესუნი, საკუთარივ ტრაპიზონი (Bryer. A., 1988:32).

ცენტრალური ლაზეთის პროვინციებიდან ფარული ქრისტიანებით გამორჩეული იყო თანამედროვე მაჩკა, რომელიც მაჭუკის სახელით მოიხსენიება. ლაზთა ისტორიის ეს მონაკვეთი შეიძლება სწორედ მაჩკის მაგალითზე განვიხილოთ. მაჩკელების ცენტრი იყო ვაზელონის მონასტერი. ბრაიერის აზრით, ყველაზე მეტად სწორედ მათ შეინარჩუნეს ქრისტიანობა. 1857 წლისათვის აქ მოსახლეობის 89% ქრისტიანია (<http://tao-klarjeti.com/portal/en/2013-04-23-14-11-18/machuka>).

ა.ბრაიერის აზრით, მაჭკის სამხრეთ და აღმოსავლეთ საზღვრებზე, 1000 მეტრის სიმაღლეზე ზემოთ, ბერძნული დასახლებების გამოჩენამდე - XVII საუკუნეში პონტოს სოფლის დასახლებები მონყობილი იყო კავკასიურ ყაიდაზე (გვაროვნული კლანები, თემური მონყობა და ხვეისბერის ინსტიტუტი), რაც სრულიად უცხოა ბიზანტიური კულტურისათვის. მისი აზრით, ამ ადგილებისა (ტრიკომია, მაჭკა, გემორა თუ სურმანა) და ადამიანთა სახელები ძალიან ჰგავს ქართული დასახლებების სახელებს (<http://tao-klarjeti.com/portal/en/2013-04-23-14-11-18/machuka>).

ბრაიერი მოიხსენიებს ტოპონიმებს: **ჭანიჭა-ჭანიჭათი**-არგიროპოლის-გიუმიშხანე ანუ „ვერცხლის ქალაქი“; **ჭოითურა**, **ჭერიანი-ჭერიანა**-ულუშირან, **ჭითე**-ბუიუკჩით, **ჭითა**-დირლიკ; ე.წ. „პონტოს კარიბჭე“ – „პარჭარია“; **ჭიმპიკა**-ზუმბიკა; **იმერა** თავისი ცნობილი საძოვრებით **„ვაჟას“** მთაზე; დორილა-თორული; მოგ-

ვიანებით ისლამური ფუნდამენტალიზმისადმი ერთგულებით გამოჩენილი **ოფლისი-ოფი**, **ჩაიკარა**, **თორნიკე**, **დოუბერა-ლივერა-იაზლიკ** და მრავალი სხვა, თუმცა ამ ტოპონიმების კავკასიურ (ქართულ) წარმომავლობაზე ავტორი არაფერს ამბობს (<http://tao-klarjeti.com/portal/en/2013-04-23-14-11-18/machuka>).

თანამედროვე საქართველოში მრავლადაა ლაზურ-ჭანური ტოპონიმია: **ჭანიეთი**, **ჭანიეთური**- სოფლები გურიაში (ოზურგეთი); **რჭანისწყალი**- მდინარე სამეგრელოში (ნალენჯისის, ჩხორონწყუსა და ხობის რაიონებში) (ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. 1987:382); **ჭანიშვილი**- გვარი გურიაში და ა.შ. ქვემო მაჭკის ძირითადი საქმიანობა იყორმევენახეობა-მელვინეობარდა ნაკლებად, ზეთის ხილის წარმოება. რღვინო განთქმული იყო მთელი შავი ზღვის სანაპიროზე XIII-XVII საუკუნეებში, რის შესახებაც დღემდე შემორჩა ზეპირი ისტორიები, რომლის შესახებაც მინიმუმებით საუბრობდა ზოგიერთი რესპონდენტი. მაჭუტელების მმართველი იყო **ჭანიჭითას** საგვარეულო, რომელსაც ი.ჯავახიშვილი **ჭინჭაძეებთან** აიგივებს (ჯავახიშვილი ი., 1982:147-148). თურქი ავტორის მ.გოლოღლუს მტკიცებით, ეს საგვარეულო ამჟამად პროქართული იყო (Gologlu M., 1973:186-188). შუა საუკუნეებში ქართული გვარების ერთი ნაწილი „თი“ სუფიქსით ბოლოვდებოდა, რის თვალსაჩინო დასტურია „ტბეთის სულთა მატიანეში“ დაფიქსირებული ათეულობით გვარი („ტბეთის სულთა მატიანე“, 1977:162-63; 157).

ისმება კითხვა: ვინ არიან მაჩკელები? მართალც განეკუთვნებიან თუ არა ისინი ისეთ სუბეთნიკურ ჯგუფს, როგორებიც არიან გურულები, ოფელები და ჰემმინლები, რომელთა საზოგადოებები უკვე იშლებოდა XIV საუკუნეში? ამ შემთხვევაში რა გარე ფაქტორებმა ითამაშა როლი მათი საზოგადოების შეცვლაში? ბრაიერის აზრით მაჭკების საგვარეულოს კლანური მოდელი უთუოდ ახლოს არის კავკასიურ გვაროვნულ მოდელებთან. იმ დროის ყველა მოგზაური ადასტურებს ლაზური ენის ქართულ წარმოშობას. ავტორი ყურადღებას ამახვილებს პატრონცმობის ინსტიტუტზე, რომელიც ქართული სინამდვილისათვის იყო დამახასიათებელი (Bryer A., 1988:79). მიუხედავად ამისა იგი დ.უინ-

ფილდთან ერთად, მის მიერვე გამოთქმული მოსაზრებების საწინააღმდეგოდ მაჭკელებს ალბანელების შთამომავლებად მიიჩნევს, რაც, რა თქმა უნდა, საეჭვოა და დამატებით კვლევებს საჭიროებს.

ისლამიზაციის სასტიკი და ცბიერი პოლიტიკის გატარების მიუხედავად ცენტრალურ ლაზეთში მე-20 საუკუნის 20-იან წლებამდე უმცირესობის სახით, მაგრამ მაინც შემორჩა ქრისტიანული მოსახლეობა, ზემო მაჩკაში კი ქრისტიანები იმ დროისათვის საკმაოდ მრავლად იყვნენ შემორჩენილნი. ასიმილაციურულმა პოლიტიკამ განსაკუთრებული სისასტიკით იჩინა თავი 1930-1940-იან წლებში. 1938 წელს კანონით ეროვნულ უმცირესობებს აეკრძალათ გაერთიანებების შექმნა. იგულისხმებოდა რელიგიური გაერთიანებაც. ეროვნული უმცირესობების მოაზროვნე ნაწილს ძალად აწერიებდნენ განცხადებას, რომ ისინი იყვნენ თურქები, სკოლებში იკრძალებოდა არათურქული სახელმძღვანელოების გამოყენება, ვინც არ საუბრობდა თურქულად, მინისტრთა საბჭოს მიერ მიღებული კანონის ძალით შესაძლებელი იყო მათი გადასახლება თურქულ დასახლებულ პუნქტებში, ფართოდ იყენებდნენ რეპრესიულ მეთოდებს (დაპატიმრება, ყაღბი ბრალდებები სახელმწიფო ღალატისა თუ ხელისუფლების წარმომადგენელთა მიმართ ტერორის განხორციელების მცდელობა) და ა.შ. (Новейшая история, 1955:243-245). არც თუ იშვიათი იყო ეროვნულ ნიადაგზე ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენლებს შორის დაპირისპირებათა ინსპირირება. ამის მიუხედავად თურქეთის ხელისუფლებამ ბოლომდე ვერ მოახერხა ლაზების ასიმილაცია. მაჩკაში მცხოვრები ერთ-ერთი რესპონდენტი, რომელიც თავს ლაზად მიიჩნევს, ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ლაზები „ასიმილირდნენ“, მეორე რესპონდენტი კი მართალია თავს თურქად მიიჩნევს, მაგრამ აღიარებს, რომ „დედეს დედეს დედე იყო ლაზი“.

სოფელ ჰამსიქოში (დელრი მენდერეს ხეობა) (ჰამსი ხუთს ნიშნავს. იგი 5 სოფელს აერთიანებს: ზავერი//დიქქოი, ფარკნალი//გიუხელ იაილა, მელანლი, ჩიჰარლი და ჰამსოქოი) მცხოვრები 82 წლის რესპონდენტის ნური ერდოღანის ინფორმაციით, მისი წინაპრები ლაზები იყვნენ და ტრაპიზონის სოფელ ტონიიდან

ავიდნენ. მთხრობელი ლაზისტანის საზღვრებსაც აზუსტებს. „ლაზისტანი იწყებოდა სამსუნიდან ხოფამდე და ზღვისპირეთიდან თორულამდე. თორულში, მაჩკაში, ტონიაში, ალასარსა და ჩებილში სულ ლაზები არიანო“, ამბობს იგი.

მსგავსი შეხედულებებია ქარაბანას ხეობის სოფლების: დუზქოის, ქალკიას, ჰამენიას, ჰალქოის, ესკილარის, ჰოროვის, მუჩურას მოსახლეობაშიც. დუზქოის მცხოვრები ჰამით ალთინ დაში (79 წლის) ადასტურებს სოფელში ბერძნების ცხოვრების კვალს, ხოლო ამჟამად იქ მაცხოვრებელ თურქებს შუა აზიიდან მისულად მიიჩნევს. მთხრობელი არ გამორიცხავს წარსულში ლაზების მკვიდრობას: „იტყვიან, ზღვისპირეთი ლაზებისაო. ყველა შავიზრვისპირელს ლაზს ეძახიან, მაგრამ დღეს არ არიან, შესაძლოა ასიმილირდნენო“. იგივე აზრისაა სუმელას ხეობის სოფელ კირატაში მცხოვრები რესპონდენტი. მისი თქმით, იქ კი ცხოვრობდნენ ბერძნები, მაგრამ „ათათურქმა გარეკა და ეხლა ყაიბოლდიო“ (ალარ არიანო, თ.ფ.).

თანამედროვე თურქეთის პოლიტიკური ელიტა დღესაც ცდილობს თურქული ცნობიერების ჩამოყალიბება-გამნტიკიცებას ეროვნული უმცირესობების წარმომადგენლებში, ასახლებს მათ თურქებით დასახლებულ პროვინციებში, ცვლის ანთროპონიმებს (გეოგრაფიული სახელები, ადამიანთა სახელები) და ა.შ., რასაც სამწუხაროდ მოაქვს გარკვეული შედეგები პანთურქიზმის იდეოლოგიის სასარგებლოდ.

დღეისათვის თურქეთში მცხოვრებ ლაზთა აბსოლუტური უმრავლესობა მუსულმანია. ცენტრალური ლაზეთის დიდ ნაწილში თითქმის ნაშლილია მეხსიერება ლაზთა იქ ცხოვრების შესახებ. ზენაიერის მაცხოვრებლები ადასტურებენ იქ ჩერქეზების ცხოვრების კვალს, თუმცა ლაზების მკვიდრობას უარყოფენ. „აქ ადრე რუმები იყვნენ, ჩვენი წინაპრები კი დიარბეიერში ცხოვრობდნენ, საიდანაც გადმოსახლდნენ აქ ელიფოლლებისაგან ნაყიდ მიწაზეო“. კითხვაზე, თუ სად წავიდნენ „რუმები“, პასუხობენ, რომ „ომის დროს თურქებმა განდევნესო“. ასეთივე შეხედულებისანი არიან ხარშიტის ხეობის სოფელ გიოზელერის, ჩამლიჯას, იმერას, ჰასქოის მაცხოვრებლები. მთხრობელ სეიფერ დედეს თქმით აქ

იერლი ადრე ბერძნები იყვნენ, თურქები მათ ნასახლარზე ამოვიდნენო. საინტერესოა რესპონდენტის მიერ გაჟღერებული წინადადება: „ერზრუმელები ჩვენ ლაზს გვეძახიან, მაგრამ არ ვართ ლაზიო“. შესაძლოა წარმოშობით მართალც არ იყვნენ ისინი ლაზები, ან იყვნენ ჯერ ელინიზებული, შემდეგ კი გათურქებული ლაზები, მაგრამ რესპონდენტთა ინფორმაციები ნათელი დადასტურებაა იმ ასიმილაციორული პოლიტიკისა, რომელსაც ატარებდნენ და ატარებენ ოსმალთა თუ თურქი პოლიტიკური ხელმძღვანელები.

მკვლევრები იქაურთა ყოფაში სუსტად, მაგრამ მაინც ხედავენ კავკასიურ ელემენტებს. რესპონდენტები დღესაც აღნიშნავენ, რომ მაჩკაში ისევე, როგორც საქართველოში იყო 365 ეკლესია (წელიწადის თითოეულ დღეზე. საქართველოში წმ. გიორგის სახელობის). ზოგიერთი ავტორი მაჩკას მაჭახელსაც უკავშირებს, რადგან ფუძე „მაჭას“ მატარებელი უამრავი ტოპონიმი თანამედროვე საქართველოში: მაჭახელი, მაჭარა, მაჭარულა, მაჭახლისწყალი, მაჭახლისპირი, მაჭარწყალი და ა.შ.

ამდენად, მაჩკა ქანური ტოპონიმი და ქანების სამკვიდრო. ბრაიერი ჰემინების ნაწილსაც გასომხებულ ქანებს მიიჩნევს (თუმცა ქანებს ალბანელების მემკვიდრეებად განიხილავს?!).

კავკასიური ელემენტები თვალშისაცემია აღმოსავლეთ ლაზეთში. ცალკეულ რეგიონებსა და დასახლებულ პუნქტებში აღინიშნება ქრისტეშობა, მარიამობა, „სტაროშინა“ (ჯვრის თვე)-ამაღლების დღესასწაული, მიტრა-ლიტროპის კულტი (აღინიშნება ზაფხულის ბუნიობისას ზღვაში ბანაობით), სამზარეულოში გამოიყენებენ ღვინის ძმარს, სვამენ მაჭარს, ამზადებენ ფელამუშს, ზოგიერთი მიერთმევს გარეული ღორის ხორცს, პურის ცხობისას ასვამენ ჯვარს, ორნამენტში წამყვანია ვაზის კულტი, მუსლიმანობის მიუხედავად მიუღებელია მათთვის მრავალცოლიანობა, თურქებისაგან განსხვავებით ატარებდნენ გვარებს და ა.შ. (ბანაში წ., 2015:422-423). თანამედროვე თურქულ ფოლკლორში ლაზებს დასცინიან, ამასხარავენ, რაც იმის მანიშნებელია, რომ თურქები მათ არ მიიჩნევენ ნამდვილ თურქებად.

ცენტრალური ლაზეთის მოსახლეობის უმრავლესობა თავს თურქად მიიჩნევს, თუმცა იქ ცხოვრობენ ძველი, აბორიგენული მოსახლეობის (ბერძნების, ლაზების) ნაწილი. ზოგადად უნდა ითქვას, რომ თურქეთში მცხოვრებ ჭანებს თავიანთ წარმომავლობაზე ბუნდოვანი წარმოდგენა აქვთ: ბევრს თავი შუა აზიიდან მოსული თურქი ჰგონია; ნაწილის აზრით, ცალკე ეროვნებაა, არც თურქი და არც ქართველი; და მხოლოდ მცირე ნაწილი აღიარებს ქართულ წარმომავლობას (კრავეიშვილი გ., გაზ. „კვირის პალიტრა“, 18 აგვისტო, 2018).

ისტორიულ წარსულში, ოსმალთა მოსვლამდე ლაზეთში არ დასტურდება თურქულენოვანი მოსახლეობის კვალი გარდა ოღუზების შთამომავლებისა, რომლებმაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთის ისტორიაში. მათი შთამომავლები ამჟამად შალპაზარიში (ტრაპიზონის პროვინცია) ცხოვრობენ (Bernt Brendemoen, 2002:18). უნდა ვივარაუდოთ, რომ მანამდე იქ უკვე ნაწილობრივ ელინიზებული კავკასიური ტომების სამოსახლო იყო (Michael M., 1971:318–345). ამითაა განპირობებული ის კულტურული მსგავსება შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროსა და კავკასიას შორის, რომლის შესახებაც საუბრობენ მკვლევარები. ეს გამოიხატება სოფლის სტრუქტურაში, სახლების ტიპში, დასახლების ფორმებში და ა.შ. (Karl Koch, 1836:378; W.E.D. Allen, A., 1932; Özhan Öztürk, 2005:35, 757–768; Bernt Brendemoen, 1990, Proceedings from 32nd meeting of the Permanent International Altaistic Conference). ლაზების ეროვნული ჩასაცემელი პონტოელი ბერძნებისაგან არ განირჩევა. რაც შეეხება ყოფას, მასში შერწყმულია ისლამური, ბერძნული და კავკასიური ელემენტები.

სხვადასხვა შეფასებით თურქეთში 700 000-მდე მუსულმანი ბერძენია (Арман Акопян, http://www.noravank.am/rus/issues/detail.php?ELEMENT_ID=2812). თურქების ექსპანსიის შედეგად მათ განიცადეს ასიმილაცია. შესაბამისად თანდათან გაბატონდა თურქული თვითშეგნება, თუმცა გვხვდება სოფლები, სადაც დღემდე დამახინჯებულ ბერძნულ ენაზე საუბრობენ. მაგალითად, შავი ზღვის სანაპიროზე არსებობს იზოლირებული სოფელი 5000 მაცხოვრებლით, რომელთა დიალექტიც ძალიან ახლოსაა ანტიკურ,

ძველ ბერძნულ ენასთან. ლინგვისტების აზრით, მათი დიალექტი შეიძლება ჩაითვალოს ენად, რომელზეც საუბრობდნენ სოკრატე და პლატონი (სოფელი თურქეთში, სადაც ბერძნულ ენაზე მეტყველებენ (<http://georgians.gr/sofeli-turqetshi-sadac-berdznul-enaze/>)).

ამ დიალექტს ენათმეცნიერები „რომეიკას“ უწოდებენ. მასზე მოსაუბრე ხალხი ძველი ბერძნების პირდაპირი შთამომავლები არიან, რომლებიც ქრისტეშობამდე მე-7-მე-6 საუკუნეებში შავი ზღვის სანაპიროზე ცხოვრობდნენ. ეს ტეროტორია პირველად სწორედ მაშინ დასახლდა. მაგრამ ამავე დროს არსებობს მეორე ვარაუდი, რომლის მიხედვითაც შესაძლოა, რომ ესენი არიან ტომები, რომლებიც აიძულეს ესაუბრათ საკუთარ, ძველ ბერძნულ ენაზე (სოფელი თურქეთში, სადაც ბერძნულ ენაზე მეტყველებენ (<http://georgians.gr/sofeli-turqetshi-sadac-berdznul-enaze/>)). ამ რეგიონის მოსახლეობა მუსლიმია, ამიტომაც მათ ჰქონდათ თურქეთში ცხოვრების უფლება ლოზანას ხელშეკრულების დადების შემდეგ (სოფელი თურქეთში, სადაც ბერძნულ ენაზე მეტყველებენ (<http://georgians.gr/sofeli-turqetshi-sadac-berdznul-enaze/>)). მთხრობელთა გადმოცემით ძველბერძნულად ლაპარაკობენ აგრეთვე სუმელას ხეობის სოფელ აქაცუში (ძვ. ლარჰანი) მცხოვრებნი.

ბერძნული კვალი აშკარადაა გამოხატული არაერთ დასახლებულ პუნქტში, მათ შორის, სოფელ გურგენაჯალში (დელი მენდერეს ხეობა, ტრაპიზონის პროვინცია). ჯ.პალგრევეის თქმით, „დეირდმენდ-დერე ანუ ნისქვილის მდინარე ტრაპეზუნტიდან აღმოსავლეთით; ეს არის ფართო და მქუხარე მდინარე, გამოსადეგი ნისქვილებისათვის, საიდანაც წარმოდგება მისი სახელი“ (აზიის თურქეთისა და ბათუმის ოლქის აღწერის მასალები, 1882:3). რესპონდენტის თქმით, იქ ადრე ბერძნებს უცხოვრიათ, სოფლის მიკროტოპონიმების ნაწილი ბერძნულია, თუმცა აქაურები თავს თურქებად თვლიანო. მთხრობელმა აგვიხსნა, რომ მათი „ლექსიმილერები ბერძნულის მსგავსია, საკრავი ქამანჩა ბერძნებისაა და სხვებმა იგი ჩვენგან წაიღესო“. რესპონდენტმა ჩვენს წინაშე ბერძნულადაც იმლერა. მისი ინფორმაციით, 1975 წელს სოფლის სკოლის 41 მოსწავლიდან მხოლოდ ხუთი ლაპარაკობდა თურქულად, დანარჩენები ბერძნულად საუბრობდნენ. ახ-

ლა კი ეს თანაფარდობა თურქულის სასარგებლოდ შეიცვალაო. მთხრობელი ასიმილაციის პროცესის დაჩქარებას ისლამს უკავშირებს. მისივე თქმით, სოფელში ცხოვრობენ იერლიც და მოსულეებიც. ტრაპიზონის სამეფოს შექმნას რესპონდენტი თამარ მეფეს უკავშირებს: „თამარა ჭკვიანი ქალი იყო, ყიფნალები ჩამოსახლა და კომუნოსებს სახელმწიფო შეუქმნა. ტრაპიზონი 250 წელი დედაქალაქი იყო. აქ ლაზები არ იყვნენ, ბერძნები არიანონ (სავარაუდებელია, რომ ლაზებმა განიცადეს ელინიზაცია, ოსმალთა მძლავრობის ხანაში კი გათურქდნენ).

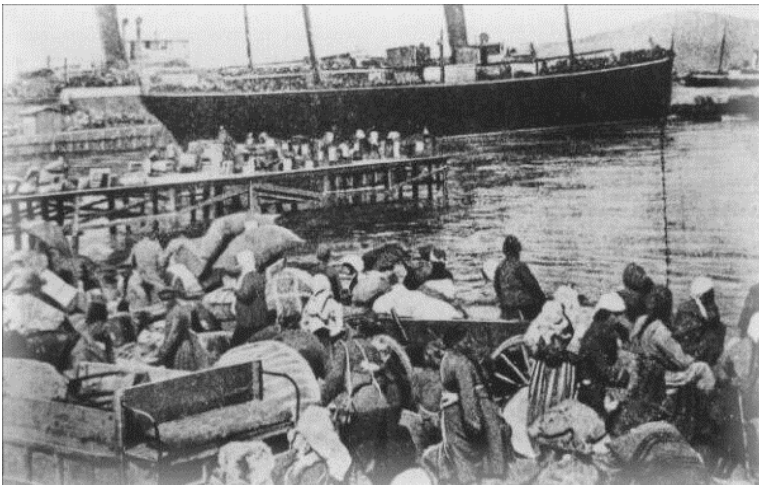
საინტერესოა რესპონდენტის მონათხრობი ძველი ლაზეთის ტერიტორიაზე ხაზარების ცხოვრების შესახებ. მისი აზრით, ხაზართა სახელმწიფოს დაშლის შემდეგ ისინი ანატოლიაშიც მოვიდნენო. ამ მოსაზრების დასასაბუთებლად დაასახელა სოფელ ზავერა, რომელშიც ამჟამად ხაზართა შთამომავლები ცხოვრობენო.

აღნიშნული ინფორმაცია მრავალმხრივ არის საინტერესო. ერთი მხრივ, იგი აღიარებს თამარ მეფის მიერ ტრაპიზონის იმპერიის დაარსების ისტორიულ ფაქტს (პირდაპირ თუ ირიბად ლაზეთის კვალსაც), ამავე დროს ბერძნების მკვიდრობასაც და იმას, რომ თურქები მოსულეები არიან, თუმცა მათი დიდი ნაწილი თავს მაინც თურქად მიიჩნევს. კითხვაზე, თუ სად წავიდნენ ბერძნები, პასუხობენ, რომ ქრისტიანობის გამო ისინი გაასახლეს ლოზანას ხელშეკრულების შესაბამისადო.

მართლაც, მოსახლეობის გაცვლა ლოზანის ხელშეკრულების ძალით განხორციელდა. იგი გაფორმდა 1923 წლის 24 ივლისს ერთი მხრივ, ბრიტანეთს, საფრანგეთს, იტალიას, იაპონიას, საბერძნეთს, რუმინეთსა და სერბია-ხორვატია-სლოვენიას, მეორე მხრივ, კი თურქეთს შორის. ფაქტობრივად მან შეცვალა სევრის 1920 წლის ხელშეკრულება და განსაზღვრა თანამედროვე თურქეთის საზღვრები(თურქეთმა შეინარჩუნა აღმოსავლეთითრაკია, იზმირი და სხვა ტერიტორიები, რომლებიც დაკარგა სევრის ხელშეკრულების შედეგად. ამავდროულად თურქეთმა უარი თქვა არაბეთზე, ეგვიპტეზე, სუდანზე და ა.შ.). მოლაპარაკების ფარგლებში ცალკე მოენერა ხელირხელშეკრულებას საბერძნეთსა და თურქეთს შორის, რომელიც ითვალისწინებდა ისტორიაში ერთ-ერთ

ყველაზე დიდ ადგილმონაცვლებას - მოსახლეობის იძულებით გაცვლას. საინტერესოა, რომ რეგიონის მოსახლეობა საკმაოდ კარგადაა ინფორმირებული ლოზანის ხელშეკრულების შესახებ. საბერძნეთსა და თურქეთს შორის მოსახლეობის გაცვლა ხორციელდებოდა არა ეთნიკური, არამედ რელიგიური ნიშნის მიხედვით. ბერძენულენოვანი, მაგრამ მუსულმანი ბერძნები იძულებული გახადეს დაეტოვებინათ საბერძნეთი. ბალკანეთიდან გაასახლეს თურქებთან ერთად მუსულმანი ბულგარელები და მაკედონელები//პომაკები, ულახები//მუსულმანი რუმინელები, მუსულმანი ალბანელები - დაახლოებით 500 ათასი კაცი (Лозаннский мирный договор, <http://riataza.com/2017/12/09/lozanskiy-mirnyiy-dogovor/>).

თურქეთიდან (ანატოლიიდან) გაასახლეს ქრისტიანები, რომელთა შორის აღმოჩნდნენ ქრისტიანი თურქი-კარამანცები. გასახლებულთა საერთო რაოდენობა იყო დაახლოებით 1,2 მილიონი კაცი (Лозаннский мирный договор, <http://riataza.com/2017/12/09/lozanskiy-mirnyiy-dogovor/>).

ბულგარეთსა და თურქეთს შორის მოსახლეობის იძულებით გაცვლას ადგილი არ ჰქონია. ყველა მართლმადიდებელმა ბულგარელმა დატოვა თურქეთი, მაშინ როცა ბულგარეთში განაგრძობ-

დნენ ცხოვრებას თურქულენოვანი მუსულმანები. ხელშეკრულება უშვებდა გამონაკლისს, რომლის მიხედვით კონსტანტინეპოლიდან და ზოგიერთი სხვა დასახლებიდან არ ითვალისწინებდა ქრისტიანების გადასახლებას.

ამდენად, თანამედროვე ცენტრალური ლაზეთის ტერიტორიაზე მრავლად უნდა იყვნენ როგორც ელინიზებული და შემდეგ გათურქებული ლაზეთის შთამომავლები, ასევე გათურქებული ბერძნების მემკვიდრეები. ა.აკოპიანი იმონებს ბერძნული წარმოშობის ერთ-ერთი თურქი ჟურნალისტისა და პუბლიცისტის მონაცემებს, რომლის მიხედვითაც თანამედროვე ტრაპიზონის მოსახლეობის 70% ისლამიზირებული ბერძენია. (Арман А., http://www.noravank.am/rus/issues/detail.php?ELEMENT_ID=2812), სამწუხაროდ იგი ბერძნებთან ერთად ასახელებს სომხებს და არაფერს ამბობს ლაზეთის შესახებ.

თანამედროვე მსოფლიოში ბოლო პერიოდში განვითარებული მოვლენების ფონზე სომეხი ნაციონალისტების წრეში გაჩნდა მოსაზრებები სამხრეთ კავკასიაში სახელმწიფო საზღვრების ცვლილებების მიზნით 1921 წლის მოსკოვისა და ყარსის ხელშეკრულებების

ბების გაუქმების შესახებ. სხვათა შორის ისინი აღიარებენ ამ ხელშეკრულებათა უსამართლობას საქართველოს მიმართაც, თუმცა მათ არ სურთ გაიხსენონ სევრის 1920 წლის ხელშეკრულება, რომელიც გარკვეულწილად მხარდაჭერილი იყო ამერიკის მიერ. ე.წ. „ვილსონისეული (აშშ-ს პრეზიდენტი) სომხეთის სხვა არაფერი იყო, თუ არა „დიდი სომხეთის შექმნის არარეალური გეგმა, რომელიც თავის საზღვრებში გულისხმობდა საქართველოს ტერიტორიის მნიშვნელოვან ნაწილსაც. ეს პროექტი კერ კიდევ პეტრე დიდისა და ეკატერინეს მმართველობის დროს იქნა შემუშავებული რუსეთის იმპერიაში.

სევრის ხელშეკრულებით ოსმალეთი ვალდებული იყო ქურთებისა და სომხებისათვის გამოეყო ტერიტორიები. ეს ხელშეკრულება მიუღებელი აღმოჩნდა ქემალისტებისათვის. ქემალ ათათურქის ინიციატივით თურქეთმა არ ცნო დამამცირებელი ზავის პირობები, ომი გამოუცხადა ანტანტის ქვეყნებს და მოიგო კიდევ.

სევრის ხელშეკრულებით მხარდაჭერილი ვილსონის სომხეთი თავის თავში აერთიანებდა აღმოსავლეთში ქრისტიანობის ფორპოსტს - (Карпов С.П., 1981:168, 169) - ტრაპიზონის პროვინციასაც, რომლის მიხედვითაც იქედან უნდა გაესახლებინათ მკვიდრი ლაზური მოსახლეობა (Лазы..., KavkazPlus). ლაზისტანი მათი წარმოდგენით უნდა გადაქცეულიყო დიდი სომხეთისათვის დერეფნად შავ ზღვაზე გასასვლელისათვის. ამ მოსაზრებას ემხრობოდა აშშ-ს პრეზიდენტი ვილსონი. მოკავშირეების მისამართით ვილსონის მიერ გაგზავნილ წერილში პირდაპირ იყო ნათქვამი, რომ უნდა დაკმაყოფილებულიყო სომეხი ნაციონალისტების მოთხოვნები, რათა სომხებს ჰქონოდათ გასასვლელი შავ ზღვაზე. არავის უკითხავს ლაზებისათვის, მისაღები იყო თუ არა ეს წინადადება. თავად სომხები კი დასავლურ სამყაროს უმტკიცებდნენ, რომ იქ ცხოვრობენ ველური ხალხი, რომლებიც ვალდებული არიან ცივილიზებულ სომხეთს დაუთმონ საკუთარი მიწები (Лазы..., KavkazPlus).

აღნიშნული გეგმის რეალიზაცია გულისხმობდა საქართველოსათვის სამცხე-ჯავახეთისა და ბათუმის პორტის დაკარგვასაც, რასაც სავარაუდოდ ადგილობრივი არასომეხი, განსაკუთრებით

კი მუსულმანური აღმსარებლობის მოსახლეობის აყრა-გადასახლება ან გენოციდი მოყვებოდა შედეგად. ამერიკის, საფრანგეთის, ინგლისის მმართველი წრეების მიერ მხარდაჭერილი სევრის ხელშეკრულება ფაქტობრივად იყო ქართველი ხალხის ამ შესანიშნავი ეთნოგრაფიული ჯგუფისა და სრულიად საქართველოსათვის სასიკვდილო განაჩენი. სხვათა შორის, სომხებს იმ პერიოდში თურქების წინააღმდეგ აჯანყებისათვის აქეზებდა რუსეთიც, სანაცვლოდ დიდი სომხეთის შექმნას პირდებოდა.

სომეხმა ნაციონალისტებმა ისარგებლეს პირველი მსოფლიო ომის დაწყებით და ნამდვილი გენოციდი მოუწყეს მუსულმანურ (ქურთები, თურქები) მოსახლეობას, მათ შორის ლაზებს და აჭარლებს, იმერხეველებს, შავშებს.

არსებობდა ლაზებისა და აჭარლების წინააღმდეგ სომხების მიერ ჩადენილი მხეცობების ამსახველი დოკუმენტები, რომლებიც განადგურდა საბჭოთა ხელისუფლების მიერ, თუმცა ალექსი ტოლსტოის ამის შესახებ აქვს მინიშნებები და ირიბი მტკიცებულებანი. საბჭოთა პერიოდში დაწერილ ერთ-ერთ ნაწარმოებში იგი იხსენებს გენერალ იუდენიჩს, რომელმაც სომხების მონაწილეობით გაანადგურა რამდენიმე აჭარული სოფელი (Лазы..., KavkazPlus), თუმცა სომხებისავე ჩაგონებით ტოლსტოიც ფიქრობდა, რომ აჭარაში არსებული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლები, თალიანი ხიდები სხვა „კულტურული ხალხის“ მიერაა აშენებული. სომხების სისასტიკეზე საუბრობს ნ.ნოვიკოვი თავის წიგნში „Операции на Черном море и совместные действия армии и флота на побережье Лазистана“, უფრო კონკრეტულად კი წიგნის ქვეთავში „ტრაპიზონის დაცემა“.

სომეხთა სულნასულობამ გადაარჩინა ლაზები სრულ განადგურებას. სომეხი ბოევიკები არ დაელოდნენ ამერიკისა და დასავლეთის ქვეყნების ჯარის შემოსვლას. დაშნაკებმა თავიანთი ბანდები დაძრეს „ვილსონისეული სომხეთის“ გეგმის განსახორციელებლად, თუმცა თურქებმა ისინი შეაჩერეს, შემდეგ კი მთლიანად გაანადგურეს ისინი. დამარცხებულმა სომხებმა იკადრეს ეთხოვათ ქართველებისათვის დაეკავებინათ ლორე, რათა დაშნაკებს იქ შეეფარებინათ თავი. სანაცვლოდ, კი სამი თვის შემდეგ სომხებმა

ლორესა და შულავერში მოაწყეს აჯანყება და გზა გაუხსნეს საბჭოთა ოკუპაციას.

ლაზეთისა და ლაზების რთულმა ისტორიულმა ვითარებამ, რომელშიც მოუწიათ მათ ცხოვრება, სერიოზული დაღი დაასვა მათ ეთნიკურ ცნობიერებას. ლაზთა დიდი ნაწილი თავს არ მიიჩნევს ქართული ეთნოსის ნაწილად. მათი აზრით, ლაზები ცალკე ეთნიკური ჯგუფია. მეორე ნაწილი კი თავს თურქად მიიჩნევს. ძალზე მცირეა ქართული ორიენტაციისა და ცნობიერების მქონე ლაზთა რაოდენობა. ეს არცაა გასაკვირი. საუკუნეების განმავლობაში ოსმალეთის ხელისუფლება ატარებდა ეთნიკური უმცირესობების ასიმილაციის პოლიტიკას. თვით საბჭოთა კავშირშიც იყო ლაზების ანტიქართველებად გამოცხადების მცდელობანი. 1920-იანი წლების ბოლოს აფხაზეთში გამოდიოდა გაზეთი „წითელი ლაზეთი“ („მჭითა ლაზისტანი“). იგი თურქეთის ლაზეთშიც ვრცელდებოდა. მისი დამაარსებელი იყო ვინმე ისკენდერ ციტაში. იგი ასრულებდა სოხუმის ლაზური სკოლების ინსპექტორის მოვალეობას და პროპაგანდას უწევდა ლაზების არაქართველობას (კრავეიშვილი გ., 2018, ასევე, გაზეთი „კვირის პალიტრა“, 18 აგვისტო, 2018).

მსგავს რეციდივებს ადგილი ჰქონდა სხვა დროსა და სხვა რეგიონებშიც. ლაზთა არაქართველებად გამოცხადების ანტიქართული იდეოლოგია დღემდე გრძელდება. ქართულმა სახელმწიფომ პრიორიტეტების განსაზღვრისას უმთავრესი პრობლემად ისტორიულ საქართველოში მცხოვრებთა ეთნიკური ცნობიერების განმტკიცებისათვის ხელშეწყობა უნდა გაიხადოს. უნდა დაფინანსდეს კომპლექსური სამეცნიერო ექსპედიციები, გამოიცეს ორენოვანი წიგნები საქართველოს ისტორიის საკითხებზე, ითარგმნოს ქართული მხატვრული ლიტერატურა თურქულ ენაზე, ხელი შეუწყოს ქართული კულტურის (მუსიკალური კულტურა, თეატრი, კინო...) პოპულარიზაციას, უფასოდ მოამარაგოს სახელმძღვანელო ლიტერატურით. გასათვალისწინებელია, რომ ისტორიულ საქართველოში არიან პროქართული ორიენტაციის ქართველები//ლაზები. საზღვრების გახსნის შემდეგ არაერთ ლაზს განუმტკიცდა ეროვნული თვითშეგნება. ლაზებისა და მეგრელების

კავშირებმა, ენის ერთობამ არაერთი ლაზი დააფიქრა თავის წარსულზე, თუმცა ქართველობის მოსურნე არაერთი ქართველი//ლაზი ლიად ვერ ქართველობს (ერიდება დამატებით პრობლემებს). ერთმა ქართველმა გვითხრა კიდეც: „აქამდინ თავს ჩაქუჩით გვიჭეჭყავდენ და მევტანეთ ქართველობა. ქართულ სახელებ რომ არ გვარქმევიებდენ, რომ არ დეგვეკარქა, ძროხას დავარქვით. ახლა თქვენზეაო“. შთამბეჭდავი განაცხადია. ეს არის ნაპერწკალი, რომელიც უნდა გაღვივდეს. ამისთვის აუცილებელია აღნიშნული პრობლემის სახელმწიფოებრივი ინტერესების არეალში მოქცევა. ხელისუფლებამ უნდა უზრუნველყოს პროქართველი ლაზებისათვის მოქალაქეობის მინიჭება, პრესამ, ტელევიზიამ, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებმა განსაკუთრებული ყურადღება უნდა გაამახვილონ ლაზური ფოლკლორის, მუსიკალური კულტურის, ტრადიციული ყოფის პოპულარიზაციაზე, რომლებსაც არაფერი საერთო არ აქვს ბერძნულთან, მით უმეტეს თურქულთან, თუმცა აშკარაა თურქულის გავლენა. პრობლემის მოგვარებას სასიკეთოდ წაადგება აგრეთვე ქართულ სკოლებში სპეციალური საგნის შემოღება, რომელიც მიაწვდის მოსწავლეებს ზოგად ცოდნას ლაზური, მეგრული და სვანური ენების შესახებ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ავალიშვილი ზ., 1989 - ჯვაროსანთა დროიდან. ოთხი საისტორიო ნარკვევი, თბილისი;
2. ანდრიაძე გ., 2012 - უცნობი ისტორიული საქართველო, თბილისი;
3. აზიის თურქეთისა, 1982 - აზიის თურქეთისა და ბათუმის ოქჩის აღწერის მასალები, ანგარიშები ჯიფორდ პალგრევისა ანატოლიის პროვინციის შესახებ (1867-1868, 1869 და 1872 წლებში), რუსეთის საიმპერატორო გეოგრაფიული საზოგადოების კავკასიის განყოფილების უწყების მე-7 ტომის დანართი, თბილისი;
4. ბანაში ნ., 2015 - ლაზთა ეთნოგენეზისი, ლაზეთი და ლაზები თურქულ გამოცემებში, თბილისი;
5. ბერძენიშვილი, 1962 - ნ.ბერძენიშვილი, ვ.დუნდუა, მ.დუმბაძე, გ.მელიქიშვილი, საქართველოს ისტორია, ტ. 1, თბილისი;
6. გოზალიშვილი გ., 1965 - მითრიდატე პონტოელი, თბილისი;

7. ინგოროყვა პ., 1954 - „გიორგი მერჩულე“. თბილისი;
8. კრავეიშვილი გ., 2018 - თურქეთის ლაზები და ეროვნული აღ-
თქმის პრობლემა, ჟურნალი „ისტორიანი, N91, გაზეთი „კვირის
პალიტრა, 18 აგვისტო, 2018;
9. ლორთქიფანიძე მ., 1974 - საქართველოს ისტორია XI-XII საუ-
კუნეების მიჯნაზე, თბილისი;
10. ლორთქიფანიძე ო., 1953 - ტრაპიზონის სამეფოს აღმოცენების
საკითხისათვის, თბილისი;
11. ლაზები, 2015 - ლაზები და ლაზეთი თურქეთის გამოცემებში,
თბილისი;
12. მამისთვალაშვილი ე., 2013-2014 - ბასილი ეზოსმოძღვარი ტრაპი-
ზონის იმპერიის დაარსების შესახებ, ქართული წყაროთმცოდ-
ნეობა, ტ. XV-XVI;
13. „ტბეთის სულთა მატიანე“, 1977 – ენუქიძე თ., თბილისი;
14. ქსენოფონტი, 2010 - კიროსის ანაბასისი, ანტიკური კავკასია,
ენციკლოპედია I;
15. ქართლის ცხოვრება, 1959 - ს.ყაუხჩიშვილის რედაქციით, ტ.2,
თბილისი;
16. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, 1987 - ტ.11. თბილისი;
17. ჯავახიშვილი ი., 1951 - ქართველი ერის ისტორია, ტ.1, თბილისი;
18. ჯავახიშვილი ი., 1950 - საქართველოს, კავკასიისა და ახლო
აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობლემები, თბი-
ლისი;
19. ჯავახიშვილი ი., 1982 - ქართველი ერის ისტორია. ტ. III. თბილისი;
20. Allen, 1932 - W.E.D. Allen, A History of the Georgian People, London;
21. Allen, 1963 - W.E.D. Allen, A history of Georgian People, Georgetown,
London;
22. Aksoylu, 2010 - K., Laz Kulturu (Tarih, dil, Gelenek ve Toplumsal yapim
2-bashi, Istanbul;
23. Bryer, 1988 - Bryer. A. The Crypto-Christians of the Pontos and....
London;
24. Bryer, 1985 - Bryer A. The Byzantine Monuments and Topography of the
Pontos. Vol 1– 2; Washington;
25. Bryer, 1960 - Bryer A. Trebizond: the Last Byzantine Empire // History
Today. T. 10;
26. Bryer, 2002 - Bryer A, with David Winfield. "The Post-Byzantine Monu-
ments of the Pontos". Ashgate;
27. Brendemoen, 2002 - Bernt Brendemoen, The Turkish dialects of Trab-
zon, Oslo;
28. Brendemoen 1990 - Bernt Brendemoen, Laz influence on the Black Sea
Turkish Dialects - 1990 Proceedings from 32nd meeting of the Permanent
International Altaistic Conference;

29. Gologlu, 1973 - Gologlu M., "Anadolu'nun Devleti Pontos", Ankara;
30. Vasiliev, 1936 - Vasiliev A.A. The Foundation of the Empire of Trebizond (1204–1222) // Speculum.. Vol II;
31. Koch, 1836 - Karl Koch, Reise durch Russland nach dem Kaukasus nach dem Isthmus in den Jahren.. Vol.1;
32. Karagöz, 1998 - Karagöz İ., "Tarihsel Süreçte Trabzon Halkı", Trabzon;
33. Meeker, 1971 - Michael Meeker, The Black Sea Turks: some aspects of their ethnic and cultural background, International Journal of Middle Eastern Studies;
34. Miller, 1926 - Miller W., Trapezond The last Greek Empire, London;
35. Salia, 1971 - Salia K., Quelques pages de l'histoire de Georgie // Bedi Kartlisa, T. 28. Paris;
36. Fallmerayer, 1844 - Fallmerayer J., ph. Original Fragmente, inschriften und andere Materialien zur Geschichte des Kaiserthums Trapezunt // Abhandlungen der Historischen Klasse der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Bd.4;
37. Finley 1851 - Finley G., The History of Greece from its conquest by the crusaders to its conquest by the Turks and of the empire of Trebizond 1204-1461. London;
38. Öztürk 2005 - Özhan Öztürk, Karadeniz;
39. Карпов, 2007 - С. П. История Трапезундской Империи, Санкт-Петербург;
40. Карпов, 1981 - Карпов С.П. Трапезундская Империя и Западноевропейские Государства в XIII-XIV в. Москва;
41. Карпов, 2001 - Карпов С.П. Образование Трапезундской империи (1204 - 1215 гг.) // ВВ. Москва;
42. Карпов, 1982 - Карпов С.П. От фемы Халдия к империи Великих Комнинов // Византия и ее провинции. Свердловск,;
43. Куник, 1854 - Куник А.А. Основание Трапезундской империи в 1204 г. // УЗ имп. АН. По I и III отд.. Т.2;
44. Левченко, 1940 - Левченко М., История Византии, краткий очерк, т. 15, Москва-Ленинград;
45. Новейшая история, 1955 - Новейшая история, Москва;
46. Новиков, 1927 - Новиков Н, „Операции на Черном море и совместные действия армии и флота на побережье Лазистана”, Ленинград;
47. Страбон, 1994 – Страбон, География в 17 кн., Кн. XII. Москва;
48. Успенский, 1948 - Ф.Успенский, История Византийской Империи, т.3, М-Л;
49. Успенский, 1929 - Успенский Ф.И. Очерки из истории Трапезундской империи, Ленинград;
50. Жордания, 2002 - Жордания Эрекле, Картвельское население Понта в XIII-XV вв, Москва;

ინტერნეტრესურსები:

1. გიორგი მახობეშვილი, რატომ აღმოჩნდა ქართველების მიერ ტრაპიზონის იმპერიის დაარსება შეცდომა.
<http://tbilisebi.ge/index.php?newsid=268447214>);
2. Лазы – незаслуженно замалчиваемый историками «евроцентристами» выдающийся народ-государственник.
<https://kavkazplus.com/news.php?id=2476#.W3xXJiQzbIU>;
3. Machuka. <http://tao-klarjeti.com/portal/en/2013-04-23-14-11-18/machuka>;
4. Понтийские греки: думаем вернуться в Грузиюю www.pravda.ru/world/formerussr/georgia/12-07-2012/1121807-pontis_greeks-0/);
5. Арман Акопян, ИСЛАМИЗИРОВАННЫЕ ГРЕКИ ТУРЦИИ,
6. http://www.noravank.am/rus/issues/detail.php?ELEMENT_ID=2812);
7. <http://georgians.gr/sofeli-turqetshi-sadac-berdznul-enaze/>);
8. Лозаннский мирный договор, <http://riataza.com/2017/12/09/lozanskiy-mirnyiy-dogovor/>);
9. Лазы: Севрский договор как смертный приговор для народа, Московский и Карский договора – как спасение. KavkazPlus.

Tamaz Putkaradze

Batumi University, Professor

Some Issues of Ethnic History, Identification and Cultural Memory in Polyethnic Society of Central Lazeti (Abstract)

Lazians are one of the elite people in modern Turkey, whose housing is Lazeti, historically called pontto. It included today's cities: Trabzon, Rize, Ordu, Samsun, Synopsis. Lazians has played a major role in the history of civilization. They have repeatedly come up with history as a formation of the state-based ethnos. The present article discusses the history of Lazeti, issues of Ethnogenesis and Ethnography.

მირიან ტუხაშვილი

პროფესორი, თსუ

მზია შელია

მკვლევარი,

*ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი*

ქიზიყის მოსახლეობა: დინამიკა, სტრუქტურა, განსახლება

ქიზიყი კახეთის მხარის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში მდებარე ეთნოგრაფიული კუთხეა, რომელიც ხასიათდება მკვეთრად გამოხატული რეგიონული თავისებურებებით, მნიშვნელოვანი აგრარული რესურსებით, ისტორიულად ფორმირებული სოციალური და დემოგრაფიული განვითარების სპეციფიკით.

ქიზიყის დემოგრაფიული განვითარება, ზოგადად, მთელი საქართველოს ანალოგიურად მიმდინარეობს, ამჟამად განიცდის ღრმა დემოგრაფიულ კრიზისს და მოითხოვს ამ კრიზისიდან გამოსვლის გზების ძიებას, ამ რეგიონისათვის დემოგრაფიული ოპტიმუმის განსაზღვრას, დემოპოლიტიკის გააზრებას.

ბოლო ორი ასწლეულის მანძილზე ქიზიყის მოსახლეობამ გაიარა დემოგრაფიული გადასვლების საერთო ქართული გზა, რაც სპეციფიკურად გამოვლინდა მოსახლეობის ზრდის ტემპსა და განსახლების სისტემის ტრანსფორმაციაში.

ამჟამინდელი ქიზიყი მოიცავს ორ, სიღნაღისა და დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტებს, ეს არის ყოფილი სიღნაღის მაზრის ნაწილი, ქვემო მაჩხაანისა და შირაქის საპოლიციო უბნების ტერიტორია. მე-19 საუკუნეში ქიზიყში იყო მხოლოდ ერთი ქალაქი - სიღნაღი. საკომლო სიების მიხედვით, 1886 წელს აქ 10604 კაცი ცხოვრობდა. მცხოვრებთა რიცხოვნობით სიღნაღი მეექვსე ადგილზე იყო თბილისის (78.4 ათასი), ქუთაისის (22.6 ათასი), ახალციხის (16 ათასი), ბათუმის (14,8 ათასი) და თელავის (11,2 ათასი) შემდეგ.¹ 1908 წელს ქალაქ სიღნაღის მოსახლეობა 15.5 ათას კა-

¹ Кавказский календарь на 1886. Тифлиси, 1895

ცამდე იყო გაზრდილი, 1910 წელს აღირიცხა 16685 მცხოვრები¹, ხოლო 1914 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით -17.7 ათასი.² სამწუხაროა, რომ ერთი საუკუნის შემდგომ, 2014 წლის აღწერით, ქ. სილნალს 1485 მცხოვრებილა შემორჩა.

1886 წლის საკომლო სიების მიხედვით ქიზიყის სოფლებში 6735 კომლი და 35525 მცხოვრებია აღრიცხული³. ერთ კომლში საშუალოდ 5,3 სულია, ქ. სილნალში -5 კაცი.

1910 წელს ქიზიყის 27 სოფელში 60036 კაცი ცხოვრობდა. დიდი სოფლები იყო: ანაგა (4440 მცხოვრები), ბოდბისხევი (4366 მცხოვრები), ვაქირი (4126 მცხოვრები), ზემო მაჩხაანი (4298) და ა.შ⁴. ქიზიყის მთელი მოსახლეობა კი ამ დროისათვის 70 ათასს აჭარბებდა და 1886 წელთან შედარებით ორჯერ იყო გაზრდილი.

ქიზიყის მოსახლეობის ზრდის ტემპზე უარყოფითი გავლენა მოახდინა პირველი მსოფლიო ომისა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დროს სოციალური და ეკონომიკური ვითარების მკვეთრმა გაუარესებამ. შემცირდა ქ. სილნალის მოსახლეობის რიცხოვნობაც, თუმცა 1920-იანი წლების მეორე ნახევრიდან მოსახლეობის ზრდის ტემპი გაიზარდა. 1926 წლისათვის ქიზიყის მოსახლეობამ 70 ათასს მიაღწია (ცხრილი1). მოსახლეობის 72.2% დღევანდელი სილნალის მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე ცხოვრობდა. პოსტსაბჭოთა პერიოდამდე მოსახლეობის დინამიკას შედარებით სტაბილური განვითარება განსაზღვრავდა.

გასული საუკუნის პირველ ნახევარში შედარებით სწრაფად გაიზარდა დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტის მოსახლეობა. სწრაფ ბუნებრივ მატებასთან ერთად ეს განაპირობა სხვადასხვა რეგიონიდან ინტენსიურმა ჩასახლებებმაც. როგორც ადრეულ ეპოქებში, ისე ბოლო ორი საუკუნის განმავლობაში ქიზიყის მოსახლეობის ფორმირებაში დიდი როლი ითამაშა იმიგრაციულმა პროცესებმა, როგორც საქართველოს გარედან, ისე შიგა რეგიონებიდან, სხვა ფაქტორებთან ერთად ამას განაპირობებდა ქიზი-

¹ Кавказский календарь на 1910. Часть 1. Тифлиς, 1909

² Кавказский календарь на 1914. Тифлиς, 1913

³ Кавказский календарь на 1886. Тифлиς, 1895.с.21

⁴ Кавказский календарь на 1910. Часть 1. Тифлиς, 1909.с.242

ყის დიდი დემოგრაფიული ტევადობა, საქართველოს სხვა რეგიონებთან შედარებით მიწის რესურსებით უზრუნველყოფის ბევრად მაღალი დონე. ბოლო ხანს საგრძნობლად შემცირებული სასოფლო-სამეურნეო რესურსების მიუხედავად, 2014 წლის სასოფლო-სამეურნეო აღწერის მიხედვით, დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტში 139448 ჰა სავარგულია, სიღნაღის მუნიციპალიტეტში კი - 93375 ჰა. ანუ, შესაბამისად, ერთ მცხოვრებზე 6,5 ჰექტარი და 3 ჰექტარზე მეტი მოდის. დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტში მარტო სახნავი 47 ათასი ჰექტარია. შრომატევადი დარგების განვითარების და რიგი სტრუქტურული გარდაქმნების გათვალისწინებით, ქიზიყის დემოგრაფიული ტევადობის ზრდის რეზერვი დიდია. აქ არის მთელ საქართველოში სარგებლობაში არსებული მიწების (842.3 ათასი ჰა) 17.5%¹.

ცხრილი 1. ქიზიყის მოსახლეობის რიცხოვნობის დინამიკა 1926-2014 წწ. (ათასი კაცი)

მუნიციპალიტეტი	წელი							
	1926	1939	1959	1970	1979	1989	2002	2014
სიღნაღის მუნიციპალიტეტი	50,0	54,4	51,9	52,0	50,1	49,1	43,6	29,9
დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტი	19,5	29,5	36,3	37,3	35,4	36,3	30,8	21,2
სულ ქიზიყი	69,5	83,9	88,2	89,3	85,5	85,4	74,4	51,1

წყარო: შესაბამისი წლის საქართველოს მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის მასალები. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. Geostat.ge

სტრატეგიული თვალსაზრისით, საჭიროდ მივიჩნით ქიზიყის აღმოსავლეთით მოსაზღვრე აზერბაიჯანის ისტორიული საინგი-

¹ სასოფლო-სამეურნეო აღწერა. 2014 წელი. Geostat.ge

ლოს დემოგრაფიული ტევადობის ზოგიერთი მაჩვენებლის მოტანა. აზერბაიჯანის ეს რეგიონი ზუსტად ქიზიყის ტერიტორიის ოდენაა. მოსახლეობის რიცხოვნობა მზარდია და მაღალი სიმჭიდროვით გამოირჩევა. თუ ქიზიყში ერთ კვადრატულ კილომეტრზე 13 კაცი მოდის, მის მოსაზღვრე ბელაქნის რაიონში ანალოგიური მაჩვენებელი 99 კაცია, ზაქათალას რაიონში- 94 კაცი, კახის რაიონში – 38 კაცი. აზერბაიჯანის ამ რეგიონში მოსახლეობის სიმჭიდროვე 5,5-ჯერ მეტია¹ და კვლავაც განუწყვეტლად იზრდება. ამ მხრიდან ე.წ. „დემოგრაფიული დანოლა“ აშკარაა და მომავალში ქვეყნებს შორის მიმოსვლის ლიბერალიზაციის პირობებში სავსებით შესაძლებელია „დემოგრაფიული ზიარჭურჭლის კანონის“ ამოქმედება.

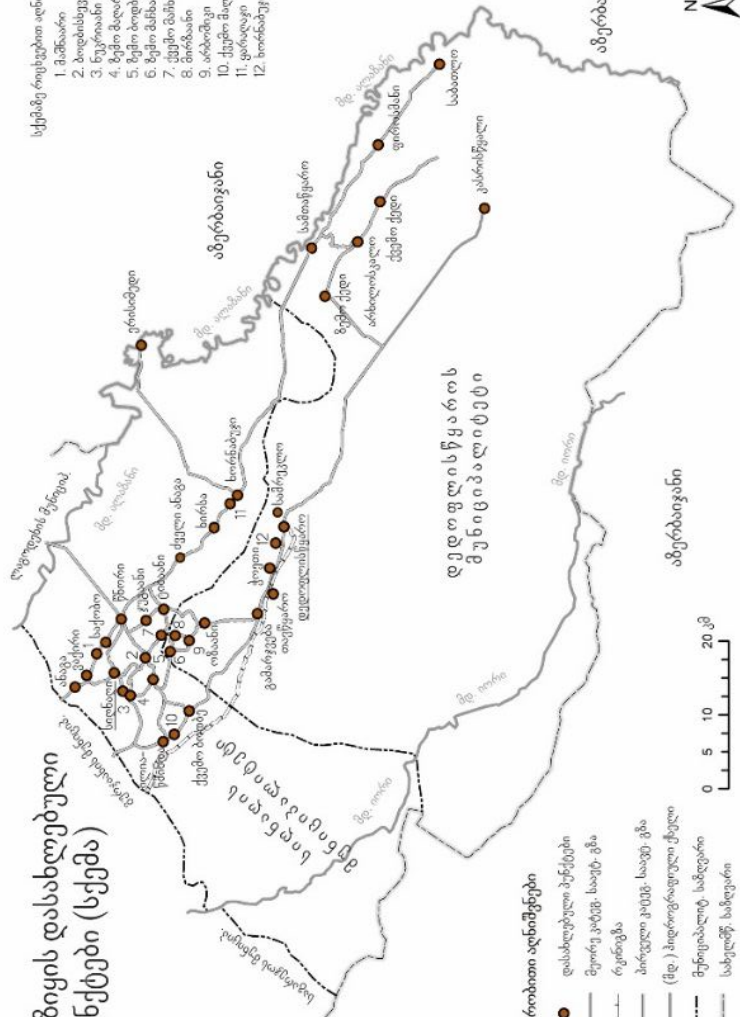
კავკასიაში დიდი ეთნოპოლიტიკური კონფლიქტების და ეთნობალანსის ცვლილებათა პერსპექტივის გათვალისწინებით, ქიზიყის დემოგრაფიული განვითარების ოპტიმიზაციას უდიდესი სტრატეგიული მნიშვნელობა აქვს. ჩვენი წინაპრების მიერ ხშირად ასეთი ხედვით იყო განხორციელებული მიგრაციული პოლიტიკა, რამაც ქიზიყის განსახლების სისტემისა და მოსახლეობის რაოდენობრივ-სტრუქტურულ მახასიათებლებზე დადებითი გავლენა იქონია.

ქიზიყის მოსახლეობის ფორმირებაში დიდი როლი შეასრულა როგორც აღმოსავლეთ მთიანეთიდან და აჭარის მთიანეთიდან ჩამოსახლებებმა, ისე საქართველოს გარედან მიგრაციებმა. გარე მიგრაციიდან აღსანიშნავია მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში დღევანდელ დედოფლისწყაროსა და ილიანმინდაში (ნოვო ალექსანდროვკა) რუსი სექტანტების (მოლოკნები) ჩამოსახლება.

¹ გაანგარიშებულია: Административно-территориальное деление Азербайджана. [http://files.preslib.az/project/azzerbaijan\(rus\)/g12.pdf](http://files.preslib.az/project/azzerbaijan(rus)/g12.pdf)

ქიზიყის დასახლებული პუნქტები (სეცმა)

- სქემაზე რუკებზე აღნიშნულია:
1. მ. შანაი
 2. ბოდბისძე
 3. ნუკრაიანი
 4. ზემო ლიბე
 5. ზემო ბოდბე
 6. ზემო მამხანი
 7. ქვემო მამხანი
 8. მარბანი
 9. არბიში
 10. ქვემო მარაი
 11. ფარაღი
 12. ხორნაბუცი

პირობითი აღნიშვნები

- დასახლებული პუნქტები
 - მუნიციპალიტეტის საზღვარი
 - რეგიონის საზღვარი
 - პირველი კაიხენ-საბუჯა
 - (მდ.) პოლიტიკური ტერიტორია
 - მუნიციპალიტეტის საზღვარი
 - სახელმწიფო საზღვარი
- სრულად მუნიციპალიტეტის ადმინისტრაციული საზღვარი

ცვლილებები გამოიწვია, აგრეთვე, რუსული სამხედრო ნაწილების განლაგებამ დედოფლისწყაროს მიდამოებში. მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარშივე სამსახურგავლილ ჯარისკაცებს უფლება მისცეს, იქვე დასახლებულიყვნენ, შეექმნათ ოჯახი¹. რუსთა რაოდენობა კიდევ უფრო გაიზარდა საქართველოში და, მათ შორის, ქიზიყშიც რუსეთ-უკრაინის ცნობილი „გოლოდომორის“ და მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში რუსთა ჩამოსახლებით.

პოლიტიკური ფაქტორებით იყო განპირობებული ქიზიყის უკიდურეს აღმოსავლეთ ნაწილში 1914 წელს ალაზანგალმა დარბეულ სომეხთა ქიზიყში თავშესაფრის მონახვა. სოფელ საბათლოში 2014 წლის აღწერით, 391 მცხოვრები აღირიცხა.

ითვალისწინებდა რა, ერთი მხრივ, ქართული დასახლებების შექმნის სტრატეგიულ მნიშვნელობას, მეორე მხრივ, მთიულეთისა და ფშავის სწრაფი დემოგრაფიული ზრდის გამო შექმნილ სილატაკეს, ვაჟა-ფშაველა მე-20 საუკუნის დასაწყისში სათავეში ჩაუდგა შირაქის ნოყიერ მიწებზე მთიდან ჩამოსახლების პროცესს. დიდი წინააღმდეგობისა და მრავალგვარი დავების მიუხედავად, იმდროინდელ ბიუროკრატიასთან და ამ ტერიტორიით მოსარგებლე მოსახლეობასთან გამართულმა ვაჟას შეუპოვარმა მოლაპარაკებებმა თავისი ნაყოფი გამოიღო და საქართველოსთვის უაღრესად სტრატეგიული ამოცანა წარმატებით გადააჭრევინა. 1908 წლისათვის ქიზიყში უკვე 3259 სული იყო ჩამოსახლებული.² აქ მთიულთა ჩამოსახლების პროცესი შემდგომაც პერიოდულად მიმდინარეობდა. 1989 წელს ზემო ქედში არხილოსკალოსა და ქვემო ქედში 8991 კაცი ცხოვრობდა. მეტად სამწუხაროა, რომ ამჟამად ამ სოფლებში მხოლოდ 4 ათას კაცამდეა შემორჩენილი, ძირითადად, მთიულთა, ფშაველთა და ხევსურთა შთამომავალი.

¹ პ.გუგუშვილი. საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება მე-19-20 სს., 1949. ტ.1.გვ.613-615.

² მ.ტუხაშვილი. ქიზიყის მოსახლეობა 120 წლის მანძილზე. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სილნალის ფილიალის სამეცნიერო შრომათა კრებული. სილნალი, 2006. გვ.61

საქართველოს მთიელთა ჩამოსახლება ქიზიყის ტერიტორიაზე მთელი მე-20 საუკუნის განმავლობაში გრძელდებოდა. მეტად მნიშვნელოვანი იყო სოფელ გამარჯვებაში ხევსურეთში მცხოვრებთა ჩამოსახლება. ასევე მეორე მსოფლიო ომის დროს ქლუხორის რაიონში ჩასახლებული რაჭის მოსახლეობის გადმოსახლება იქიდან დეპორტირებულ ყარაჩაელთა დაბრუნების გამო. რაჭველთა მსხვილი კონტინგენტი მოსახლეობით შეთხელებულ სოფელ მირზაანში დამკვიდრდა.¹ მნიშვნელოვანწილად, ორგანიზებულ ჩასახლებათა გამოა, რომ 1926-1959 წლებში დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტის მოსახლეობის რიცხოვნობა გაორმაგებულია.

ცალკე უნდა აღინიშნოს 1980-იან წლებში ქიზიყში აჭარელთა ჩამოსახლება. იმ დროს აჭარის მთიანეთის დემოგრაფიული ზრდისა და რეგიონის დემოგრაფიული ტევადობის შეზღუდულობის გამო იქაური მოსახლეობის გადასახლება შრომითი რესურსებით უკმარ რეგიონებში დიდად ეფექტიანი იყო. ამას ემატებოდა საზღვრისპირა რეგიონების ე.წ. ეთნიკური ათვისების არადეკლარირებული მიზანიც. აჭარელთა მიგრაციაზე ბევრი დაინერა². ამ ორგანიზებულმა ჩასახლებებმა უდიდესი როლი ითამაშა ჩვენი ქვეყნის განსახლების სისტემის ოპტიმიზაციაში. 1980-იანი წლებში მაშინდელ დედოფლისწყაროს რაიონში გაშენდა მსხვილი დასახლებები: ჯერ სამთაწყარო და ცოტა მოგვიანებით, ფიროსმანი. ამას მდიდარი მიწის ფონდის მქონე რეგიონისთვის სამეურნეო ათვისებასთან ერთად უდიდესი სტრატეგიული მნიშვნელობაც ჰქონდა. ბოლო დროინდელი დემოგრაფიული კლების მიუხედავად, აჭარელებით დასახლებული ეს სოფლები წარმოადგენს საქართველოს უკიდურესი აღმოსავლეთის საზღვრისპირა რეგიონის მნიშვნელოვან საყრდენს.

¹ მ. ლობჯანიძე., დ. ლობჯანიძე. ყარაჩაელთა დეპორტაცია და რაჭველთა და სვანთა ჩასახლება ჩრდილოეთ კავკასიაში მეორე მსოფლიო ომის დროს. ყ. მიგრაცია N7. თბილისი, 2016. გვ.233-243

² თ. ფუტყარაძე. აჭარის მოსახლეობის მიგრაცია და ეთნოდემოგრაფიული პრობლემები პოლიეთნიკურ რეგიონებში. ბათუმი, 2005.

არანაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა ქიზიყში, ალაზანგალმა საქართველოს ტერიტორიაზე აჭარელთა სოფლის - ერისიმედის გაშენებას. იგი, ძირითადად, სიღნაღის რაიონის სახსრებით მოხდა, მონაწილეობდა სიღნაღის რაიონის ყველა სოფელი.

მთელი მე-20 საუკუნის განმავლობაში ქიზიყის განსახლების ტრანსფორმაციაში შეიმჩნეოდა ოპტიმიზაციის სხვა დადებითი ტენდენციებიც. მნიშვნელოვანია დასახლებული პუნქტების მიახლოება სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებთან, იქ ახალი სასოფლო დასახლებული პუნქტების შექმნა, მჭიდროდ დასახლებული სოფლების მოსახლეობის შიგარეგონული გადანაწილება. მათგან მნიშვნელოვანია სოფელ სამრეკლოში ზემო მაჩხაანიდან და მირზაანიდან დიდი კონტინგენტის ჩასახლება. ასევე ქვემო ბოდბესა და ქვემო მალაროში ზემო ბოდბიდან და ზემო მალაროდან ჩასახლება, ქედლელთა, ფანიანელთა, ქვემო მაჩხაანელთა, ტიბაანელთა და სხვა სოფლელთა ჩასახლება ძველ ანაგაში, ყარალაჯში, ხირსაში, 1980-იან წლებში შექმნილ ხორნაბუჯში და ა.შ. ეს გადასახლებანი გამოხატავდა განსახლების სისტემის აშკარა პროგრესს. არანაკლებ მნიშვნელოვანი იყო ერთი და იმავე სოფლის ფარგლებში ბარისაკენ მასობრივი გადანაცვლება და სავარგულებთან მიახლოება, საკარმიდამოთა გაფართოება.

პოსტსაბჭოთა პერიოდის სოციალურ და ეკონომიკურ კატაკლიზმებს როგორც მთელი საქართველოს, ისე ქიზიყის დემოგრაფიულ განვითარებაში მკვეთრად გამოკვეთილი უარყოფითი შედეგი მოჰყვა. სსრკ დაშლის შემდგომი პირველი წლების პოლიტიკურმა ქაოსმა გამოიწვია სოფლის მეურნეობის ნგრევა, ვენახის და სხვა მრავალწლიანი შრომატევადი კულტურების განადგურება; ტექნიკის უქონლობის გამო დამუშავებული ფართობების შემცირება, მეცხოველეობის მსხვილი ობიექტების განადგურება(მარტო წნორის მეცხოველეობის კომპლექსს 21 ათასი სული საქონელი ჰყავდა), სამუშაო ადგილების კატასტროფული შემცირება, შემოსავლების კრიტიკული კლება და ცხოვრების დონის დაცემა. ამის გამო მყისიერად გაიზარდა რეგიონს გარეთ მიგრაციის ინტენსიურობა, რამაც 1989-2014 წწ. პერიოდში ქიზიყის მოსახლეობის რიცხოვნობა 85.4 ათსიდან 51.1 ათსამდე შეამცირა. რეგიონში

დარჩა საბჭოთამდელი მოსახლეობის 59.8%. დარჩენილთა ნაწილიც სარჩოს მოსაპოვებლად საზღვარგარეთ შრომით ემიგრაციაშია წასული.

მეტად დაბალი შობადობისა და მაღალი მოკვდაობის გამო ქიზიყის მოსახლეობისათვის დამახასიათებელია ბუნებრივი კლების რეჟიმი. 2018 წლის მონაცემებით, მოსახლეობის ბუნებრივმა კლებამ 278 კაცი შეადგინა, ანუ ბუნებრივი კლების კოეფიციენტი -5,5 პრომილეა, მაშინ, როცა მთელი კახეთის მხარეში იგი არის - (-1,17). მაღალ მოკვდაობას მოსახლეობის დაბერების მეტად მაღალი დონეც განაპირობებს (ცხრილი 2).

ცხრილი 2. ქიზიყის მოსახლეობის დაბერების დინამიკა(1959-2014წწ.)

	60 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის წილი მთელ მოსახლეობაში(%)					
	1959	1970	1979	1989	2002	2014
საქართველო	11.0	11.8	12.5	14.4	18.2	20,0
კახეთის მხარე	12,2	13,9	15,0	17,7	22,0	23,8
ქიზიყი	13,0	15,5	17,8	20,8	26,2	29,1
დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტი	11,3	13,8	15,8	22,7	25,1	27,4
სიღნაღის მუნიციპალიტეტი	14,2	17,2	19,8	19,0	27,0	30,1

წყარო: M.Shelia. *Ageing of Population in a Transitional Society: Case of Georgia. European Journal of Social and Human Sciences, 2017, 4(2) p.88-94. შესაბამისი წლის მოსახლეობის აღწერის მასალები. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. <https://www.geostat.ge>*

მოსახლეობის სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის მკვეთრი დეფორმაცია და, შესაბამისად, მოსახლეობის დაბერების ინტენსიური პროცესი შობადობის მეტად დაბალმა დონემაც განაპირობებს.

ბა. მეორე მსოფლიო ომამდე ქიზიყში ბუნებრივი მატების მაღალი დონე განსაზღვრავდა მოსახლეობის ზრდის დინამიკას. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ კი შვილიანობა მკვეთრად შემცირდა. კერძოდ, საქართველოს სხვა რეგიონებთან, მათ შორის, კახეთის სხვა მუნიციპალიტეტებთან შედარებით, მცირეშვილიან ოჯახზე გადასვლა ბევრად ადრე დაიწყო (ცხრილი 3). შესაბამისად, უკვე 1980-იანი წლების დასაწყისში ქიზიყის მოსახლეობა სიბერის „ძლიერ განვითარებულ დონეს აღწევს“. დაბერების ტემპი მაღალია. ქიზიყის მოსახლეობის სიბერის მაჩვენებელი ერთნახევარჯერ ჭარბობს საქართველოს საშუალო დონეს, ასევე მნიშვნელოვნად აღემატება კახეთის საშუალო დონეს.

ცხრილი 3. შობადობის ზოგადი კოეფიციენტები ქიზიყის მუნიციპალიტეტებში 1980-2018 წწ. (%)

	1980	1985	1990	1995	2000	2018
სიღნაღი	14,2	15,6	13,9	10,1	6,8	11,0
დედოფლისწყარო	16,4	15,5	16,9	8,8	7,4	12,0
კახეთი	17,5	19,1	17,6	10,8	8,3	13,2
საქართველო	17,7	18,7	17,0	11,9	9,1	13,7

წყარო: მოსახლეობა. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. <https://www.geostat.ge>

ამკარად იკვეთება, რომ ქიზიყის მოსახლეობა „დემოგრაფიულად მომაკვდავია“, რაც ამ რეგიონში მეტად აქტიური დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარებას გარდაუვალს ხდის.

ქიზიყის დასახლებული პუნქტების მოსახლეობის დინამიკის ანალიზიდან კარგად ჩანს, რომ მოსახლეობის კლების მაღალი ტემპი უკლებლივ, ყველა სოფლისა და ქალაქის უმწვავესი პრობლემაა. 1989-2014 წლებში განსაკუთრებით დიდია მიგრაციული კლება სტრატეგიული მდებარეობის სოფლებში, ახალშენებში. მაგალითად, ზემო და ქვემო ქედსა და არხილოსკალოში, პოსტსაბჭოთა პერიოდში (1989-2014წწ) მოსახლეობის რიცხოვნობა 56%-ითაა შემცირებული, სამთაწყაროში - 48.1%-ით. სწრაფად კლებულობს 1980-იან წლებში ჩასახლებული ფიროსმანისა და ხორ-

ნაბუჯის (სიღნაღის მუნიციპალიტეტი) მოსახლეობაც. მეტად სავალალო მდგომარეობაა შექმნილი რეგიონის ქალაქებშიც. 1989 წლის შემდეგ ქ.სიღნაღმა დაკარგა მოსახლეობის ნახევარზე მეტი. ქ.წნორში ბევრი მნიშვნელოვანი დაწესებულების მართებული გადატანის გამო სიღნაღის სამეურნეო-ადმინისტრაციული ფუნქცია კრიტიკულად შესუსტდა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საუკუნის განმავლობაში (1914-2014წწ) ქ. სიღნაღის მოსახლეობა 12-ჯერ შემცირდა.

პოსტსაბჭოთა პერიოდში ძლიერ დაქვეითდა წნორის სატრანსპორტო-სამრეწველო ფუნქციებიც. რკინიგზის გაუქმებამ, რითაც, სხვასთან ერთად, ჩრდილო-დასავლეთ აზერბაიჯანისათვის განკუთვნილი ტვირთიც შემოდიოდა და სამრეწველო წარმოების რადიკალურმა შეკვეცამ მნიშვნელოვნად შეამცირა სამუშაო ადგილთა რაოდენობა და მოსახლეობის ზრდას ეკონომიკური საფუძველი გამოაცალა. მიუხედავად რიგი სოფლების (ასანური, კვენაკელი) მიერთებისა, ქალაქის მოსახლეობამ მნიშვნელოვანი კლება განიცადა. 2002 წლის შემდგომ ქ.წნორის მოსახლეობა მუხუთედით შემცირდა.

დიდი მიგრაციული კლება მოხდა ქ.დედოფლისწყაროშიც. პოსტსაბჭოთა პერიოდში ქალაქის მოსახლეობა 41%-ითაა შემცირებული. საბოლოოდ კი, პოსტსაბჭოთა პერიოდში, ქიზიყის ქალაქის მოსახლეობის რიცხოვნობა სოფლების ადმინისტრაციული მიერთების მიუხედავად, მეოთხედითაა შემცირებული.

ვერ ვიტყვით, რომ ქიზიყის ურბანიზებულიობის დონე შემცირებულია. ურბანიზაცია მარტო მთელ მოსახლეობაში ქალაქის წილით არ განისაზღვრება. იგი მხოლოდ ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ინდიკატორია. ქიზიყის სასოფლო დასახლებები საკმაოდ მსხვილ სოფლებს წარმოადგენს. დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტის სოფლებში საშუალოდ 1000 კაცი ცხოვრობს, სიღნაღის მუნიციპალიტეტის სოფლებში - 1250. ბოლო ხანს მიმდინარეობს მუშაობა სოციალური ინფრასტრუქტურის აღდგენისა და განვითარებისათვის. „ძველი ქიზიყის“ მჭიდროდ დასახლებული ურთიერთგადაბმული სოფლების დიდი კონცენტრაცია (15 სოფელი და 2 ქალაქი), სადაც ცხოვრობს ქიზიყის მოსახლეობის 53.5%, მომსახურების მაღალი დონის შექმნის საფუძველს იძლევა. თუმცა ამ-

ყამად ახალგაზრდობის კატასტროფული სიმცირე სოციალური ინფრასტრუქტურის განვითარების ეფექტიანობას დიდად ამცირებს. პრობლემები გაჩნდა საშუალო სკოლების მოსწავლეებითა და საბავშვო ბაგა-ბალების ბავშვებით დაკომპლექტებაში, კულტურულ-გასართობი ინფრასტრუქტურის განვითარებაში.

ცხრილი 4. ქიზიყის დასახლებული პუნქტების მოსახლეობის რიცხოვნობის ცვლილება 1989-2014 წწ. (კაცი)

დასახლებული პუნქტები	1989	2002	2014	2014 წელი 1989 წელთან შედარებით (%)
ქ. სიღნაღი	3147	2146	1485	47,2
ქ. წნორი	2911	6066	4815	1,65
ანაგა	3728	3222	2002	53,7
ბოდბისხევი	4028	3841	2665	66,1
ერისიმედი		340	317	
ვაქირი	3266	2937	1950	59,7
ზემო ბოდბე	800	739	424	53,1
ილიანმინდა	1360	637	560	41,2
მაშნაარი	1019	729	483	47,1
ქვემო მაღარო	2822	2737	1747	56,6
ზემო მაღარო	264	224		
ნუკრიანი	3029	2847	1935	63,9
საქობო	4165	4072	2662	64,0
ტიბანანი	2539	2466	1786	70,3
ქვემო ბოდბე	3907	3534	2287	58,5
ქვემო მაჩხაანი	2130	1128	609	28,6
ყარალაჯი	294	148	155	52,7
ხორნაბუჯი		226	135	
ხირსა		573	359	
ძველი ანაგა	2275	2216	1465	64,4
ჯუგანი	3164	2759	2107	66,6
ქ.დედოფლისწყარო	10110	7724	5940	58,8
არბოშიკი	2146	1851	1138	53,0
არხილოსკალო	1582	2378	980	63,0
გამარჯვება	1689	1578	1010	59,8
ზემო მაჩხაანი	3304	2794	1826	55,3
ზემო ქედი	4851	2958	1826	37,6
თავწყარო(ოზანის თემი)		146	80	

მირზაანი	760	672	433	57,0
ოზაანი	1393	1104	833	59,8
საბათლო	587	508	391	66,6
სამრეკლო	2394	2443	1786	74,6
სამთანყარო	1997	1466	1037	51,9
ფიროსმანი		759	569	
ქვემო ქედი	2558	1915	1153	45,1
ჭოეთი (ყოფილი ლენინოვკა)	138	191	124	89,9
ხორნაბუჯი (ყოფილი სოფ. წითელწყარო)	2820	2324	2095	74,3
კასრისწყალი (ახმეტის მუნიციპალიტეტი)	656	352	214	32,6

წყარო: შესაბამისი წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის მასალები. <https://www.geostat.ge>

მე-18 საუკუნის მეორე ნახევრამდე ქიზიყის მოსახლეობა მთლიანად ეთნიკური ქართველებისგან შედგებოდა. სიღნაღის და-არსებისა და ერეკლე მეორის მიერ ყარაბაღიდან მტრისგან შევიწროებულ სომეხთა ჩამოსახლებას ქალაქური სავაჭრო-სახელოსნო ცხოვრების აღმავლობა მოჰყვა. იყო დრო, როცა ქ. სიღნაღის მოსახლეობის უმეტესობას სომხობა წარმოადგენდა. შემდგომ ქალაქიდან სომეხთა ინტენსიური ემიგრაციისა და, ნაწილობრივ, ქართულ ეთნოსში ინტეგრაციის გამო მათი რიცხოვნობა მინიმუმამდე შემცირდა. ამჟამად ქიზიყში სომხები კომპაქტურად არიან დასახლებული მხოლოდ დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტის სოფელ საბათლოში, საქართველოს უკიდურეს აღმოსავლეთ მდებარე დასახლებულ პუნქტში. ეს კონტინგენტი პირველი მსოფლიო ომის დროს აზერბაიჯანული რეგიონებიდანაა დევნილი და საქართველოში შემოფარებულა. მოსახლეობის 2014 წლის აღწერით, ქიზიყში აღირიცხა 1133 სომეხი, მთელი მოსახლეობის 2,2%. 1989-2014 წწ. პერიოდში სომეხთა რიცხოვნობა ორჯერაა შემცირებული (ცხრილი 5).

**ცხრილი 5. ქიზიყის მოსახლეობის ეროვნული სტრუქტურის
ეკოლუსტია 1959-2014წწ. %**

ეროვნება	სიღნაღის მუნიციპალიტეტი					
	1959	1970	1979	1989	2002	2014
ქართველი	87,8	89,0	90,1	92,5	96,9	97,4
ოსი	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
რუსი	7,1	6,5	5,4	4,3	1,2	0,7
უკრაინელი	0,3	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0
აზერბაიჯანელი	0,3	0,3	0,6	0,5	0,3	0,3
სომეხი	3,4	2,6	2,7	1,5	1,0	0,7
ბერძენი	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
ქურთი	0,3	0,4	0,3	0,4	0,1	0,3
სხვა	0,6					0,5
მთელი მოსახლეობა	100	100	100	100	100	100
	დედოფლისყაროს მუნიციპალიტეტი					
ქართველი	71,7	75,5	77,9	78,4	89,1	91,5
ოსი	0,1	0,4	0,7	0,7	0,3	0,2
რუსი	15,3	11,8	10,3	9,3	2,3	1,8
უკრაინელი	0,9	1,0	1,3	1,5	0,1	0,1
ბელორუსი	-	0,1	1,3	1,5	0,1	0,1
აზერბაიჯანელი	3,2	1,7	0,6	0,6	3,3	1,4
სომეხი	5,3	6,2	6,1	5,9	4,2	4,3
ბერძენი	1,8	2,3	2,4	2,5	0,0	0,0
მთელი მოსახლეობა	100	100	100	100	100	100

წყარო: საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა, სტატისტიკური კრებული. თბილისი, 1991, გვ.33,49. საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები. ტ.1. თბილისი, 2003. გვ.114; მოსახლეობის განაწილება მუნიციპალიტეტებისა და ეროვნებების მიხედვით. 2014 წლის ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები. geostat.ge.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მე-19 საუკუნესა და მე-20 საუკუნის პირველ ნახევარში საკმაოდ ინტენსიური იყო ქიზიყში რუსების ჩამოსახლება (ნოვო ალექსანდროვკა, სეჩენოვკა, „ცარსკიე კოლოდცი“). როგორც მთელ საქართველოში, ქიზიყშიც დიდი ტალღები შემოვიდა 1930-იანი წლების ცნობილი „გოლოდომორისა“ და მეორე მსოფლიო ომის დროს (წნორის რუსული უბანი). მნიშვნელოვანი სამხედრო ნაწილების არსებობა და სამხედ-

როთა ოჯახები ეთნიკური რუსების რიცხოვნობას ზრდიდა. 1960-იანი წლებიდან, როგორც მთელი საქართველოდან, ქიზიყიდანაც დაიწყო რუსი ეროვნების მოსახლეობის გასვლის ნელი პროცესი. იგი დაჩქარდა პოსტსაბჭოთა პერიოდში. დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტიდან წავიდნენ იქ განლაგებული სამხედრო მოსამსახურეები თავიანთი ოჯახებითურთ. 1991 წელს საქართველოდან გავიდა დიდ შირაქში განლაგებული 36-ე გამანადგურებელ-ბომბდამშენი საავიაციო დივიზია. 1989-2014 წწ. აღწერათშორის პერიოდში ქიზიყში რუსების რიცხოვნობა თითქმის ათჯერ შემცირდა. დარჩენილი რუსი მოსახლეობა უალრესად დაბერებულია და დემოგრაფიული ზრდის პერსპექტივა არა აქვს.

2014 წლის მოსახლეობის აღწერის მიხედვით, ქართველთა წილი ქიზიყის მოსახლეობაში 95%-ია, სომხებისა - 2.2%, რუსებისა - 1.1%, აზერბაიჯანელებისა - 0,8%. ამ უკანასკნელთ ქიზიყში დემოგრაფიული ზრდის მეტი პერსპექტივა აქვთ. 2014 წლის მოსახლეობის აღწერისას ვერ აღირიცხა ე.წ. „სახეზე მყოფი მოსახლეობა“. ამიტომ აღრიცხვაში ვერ მოხვდა მეცხოველეობის მსხვილ მეურნეობებში დასაქმებული დიდი კონტინგენტი, რომელიც ქიზიყის გარედან არის სამუშაოდ შემოსული. მათში აზერბაიჯანელი მოსახლეობის წილი დიდია და მუდმივ მოსახლეობაში დამკვიდრების დიდი პერსპექტივა აქვს. მითუმეტეს თუ გავითვალისწინებთ, რომ ქიზიყის ტერიტორია სამი მხრიდან აზერბაიჯანელი ეთნოსით მჭიდროდ დასახლებულ აზერბაიჯანისა და საქართველოს რეგიონებს ესაზღვრება, საიდანაც ე.წ. „დემოგრაფიული დანოლა“ დიდია.

დასკვნა

ამრიგად, დიდი დემოგრაფიული ტევადობის მიუხედავად, ქიზიყის დემოგრაფიულ განვითარებაში მიმდინარე პროცესები მკვეთრად გამოხატული უარყოფითი ხასიათისაა. აქაური მოსახლეობა პოსტსაბჭოთა პერიოდში 40%-ითაა შემცირებული. მიმდინარეობს ბუნებრივი და ინტენსიური მიგრაციული კლე-

ბა, მოსახლეობის დემოგრაფიული დაბერება, შეწყვეტილია რეგიონისათვის ტრადიციული ორგანიზებული ჩასახლების პროცესი. კატასტროფული სამეურნეო ნგრევის გამო, რასაც ცხოვრების დონის დაცემა მოჰყვა, სასოფლო სამეურნეო სავარგულებით ყველაზე უზრუნველყოფილი რეგიონიდან მოსახლეობის მიგრაციამ კრიტიკულ ინტენსიურობას მიაღწია. ამას დაემატა მოსახლეობის შრომითი ემიგრაცია საზღვარგარეთ თავისი მრავალი უარყოფითი სოციალური შედეგით. საქართველოში პოსტსაბჭოთა პერიოდში ფორმირებული საყოველთაო დემოგრაფიული კრიზისის ფონზეც კი ქიზიყში შექმნილი დემოგრაფიული ვითარება უმძიმესია და, შესაბამისად, განსაკუთრებული მიდგომით უნდა შეფასდეს.

რეგიონის ეკონომიკის მთავარმა დარგმა, სოფლის მეურნეობამ, დაკარგა შედარებით კომპლექსური ხასიათი და ის დიდი პერსპექტივა, რასაც საბჭოთა პერიოდში ირიგაციის რადიკალური განვითარების თითქმის განხორციელებული პროექტი (ზემო ალაზნის სარწყავი სისტემა) იძლეოდა. ამას დაემატა სასმელი წყლით მომარაგების ქიზიყში მოქმედი უმნიშვნელოვანესი სისტემის ვანდალური განადგურება, რამაც აქ სოციალური ყოფა დაამძიმა და რეგიონიდან ემიგრაციის ინტენსიურობა გაზარდა. ყოველივე ამის გამო ქიზიყის დემოგრაფიული გადარჩენისათვის აუცილებელ მიმართულებად უნდა მივიჩნიოთ სასმელი და სარწყავი წყლით უზრუნველყოფის მსხვილი პროექტების განხორციელება, მათ შორის, კავკასიონისპირა რეგიონიდან (ლაგოდეხის მუნიციპალიტეტი) სასმელი წყლის ადრინდელი რაოდენობით მიწოდების აღდგენა, ამით ინვესტორთა დაინტერესება.

აღნიშნული პროექტების რეაბილიტაცია სტრატეგიული ხასიათისაა. მას შეუძლია არსებითად შეცვალოს განსახლების ჩამოყალიბებული არაეფექტური სისტემა, დასახლებული პუნქტები მიუახლოვდეს სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებს, გაზარდოს ტერიტორიის ინტენსიური ათვისების დონე და შრო-

მატევადი კულტურებით გაჯერებულ, დივერსიფიცირებულ აგრარულ რეგიონად გადააქციოს.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში უკვე აღარაა ე.წ. „დემოგრაფიული დონორი“ რეგიონი, ქიზიყში მოსახლეობის ორგანიზებული ჩასახლება მომავალშიც მწვავე აუცილებლობაა. მას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ექნება არა მარტო რეგიონის დემოგრაფიული უსაფრთხოების, არამედ მთელი საქართველოს დემოგრაფიული გადარჩენისა და ერის იდენტობის შენარჩუნებისათვის.

მეტად დიდი მნიშვნელობა ექნება ივრისპირეთში საბჭოთა პერიოდში წამოწყებული, მაგრამ შემდგომ ვერდამთავრებული სოფელ ილიანმინდის ხელახლა გაშენებას (სიღნაღის მუნიციპალიტეტი). იგი სრულყოფს რეგიონის განსახლების კარკასს და აუცილებლად სჭირდება ამ მხარეში შექმნილ სამეურნეო და დემოგრაფიულ ვითარებას.

დროულ გადაჭრას მოითხოვს სოფელ კასრისწყალის ადმინისტრაციული დაქვემდებარების საკითხიც. ახმეტის მუნიციპალიტეტიდან იგი უნდა გადავიდეს დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტის დაქვემდებარებაში. ამჟამად სოფლის სრულყოფილი სოციალური განვითარება შეფერხებულია და ამოვარდნილია დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტის ტერიტორიულ-სოციალური განვითარების ერთიანი სივრციდან.

მოსახლეობის ბუნებრივი მატების მისაღწევად აქტიურ დემოპოლიტიკის ქმედით ღონისძიებებთან ერთად განსაკუთრებულ ზემოქმედებას საჭიროებს რეგიონიდან მიგრაცია. აუცილებელია მისი ინტენსიურობის მინიმუმამდე კლება. იგი მიიღწევა სოციალური ინფრასტრუქტურის დარგების დაჩქარებული განვითარებით, ეკონომიკის კომპლექსურობით, დასაქმების დივერსიფიკაციით.

ჩვენი აზრით, ინტენსიური ათვისების საქართველოს რეგიონებში, პირველ რიგში კი დემოგრაფიულად მიღევადი რეჟიმის მქონე ქიზიყში, გაბედულად უნდა გადმოვიღოთ სასოფლო

დასახლებათა განვითარების უცხოური გამოცდილება. მაგალითად, შესასწავლია ბელორუსის აგროქალაქების სოციალური ინფრასტრუქტურის განვითარების პრაქტიკა. მსგავსი სრულყოფილი სოციალურ კულტურული ობიექტები, პირველ რიგში, უნდა შეიქმნას სტრატეგიული სასოფლო დასახლებულ პუნქტების აგლომერაციებში (ზემო ქედი, არხილოსკალო, ქვემო ქედი, სამთაწყარო).

ქიზიყის სოციალურ-დემოგრაფიულ განვითარებას ორიგინალური მიდგომა სჭირდება. პირველ რიგში კი, უნდა დაინყოს ამ მიმართულებით ინტენსიური, შედეგზე გათვლილი სამეცნიერო კვლევა, რაც საფუძვლად დაედება ქიზიყის დემოგრაფიული გადარჩენის პროგრამებს.

ციტირებული ლიტერატურა:

1. გუგუშვილი პ., საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება მე-19-20 სს. 1949. ტ.1. გვ.613-615.
2. ლობჯანიძე მ., ლობჯანიძე დ., ყარაჩაელთა დეპორტაცია და რაჭველთა და სვანთა ჩამოსახლება ჩრდილოეთ კავკასიაში მეორე მსოფლიო ომის დროს. ჟურნალი „მიგრაცია“ N7. თბილისი, 2016. გვ.233-243
3. მოსახლეობის განაწილება მუნიციპალიტეტებისა და ეროვნებების მიხედვით. 2014 წლის ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები. Geostat.ge
4. მოსახლეობის განაწილება მუნიციპალიტეტებისა და ეროვნებების მიხედვით. 2014 წლის ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები. Geostat.ge
5. საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა, სტატისტიკური კრებული. თბილისი, 1991
6. საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები. ტ.1. თბილისი, 2003.
7. სასოფლო სამეურნეო აღწერა. 2014 წელი. Geostat.ge
8. საქართველოს მოსახლეობის 1926,1939,1959,1970,1979,1989 წლების საყოველთაო აღწერის შედეგები. Geostat.ge
9. ტუხაშვილი მ. ქიზიყის მოსახლეობა 120 წლის მანძილზე. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო

უნივერსიტეტის სიღნაღის ფილიალის სამეცნიერო შრომათა კრებული. სიღნაღი, 2006.

10. ფუტყარაძე თ. აჭარის მოსახლეობის მიგრაცია და ეთნოდემოგრაფიული პრობლემები პოლიეთნიკურ რეგიონებში. ბათუმი, 2005.
11. Shelia, M. Ageing of Population in a Transitional Society: Case of Georgia. *European Journal of Social and Human Sciences*, 2017, 4(2) p.88-94.
12. Административно-териториальное деление Азербайджана. [http://files.preslib.az /project/ azerbaijan\(rus\)/g12.pdf](http://files.preslib.az/project/azerbaijan(rus)/g12.pdf)
13. Кавказский календарь на 1886. Тифлиς, 1895
14. Кавказский календарь на 1910. Часть 1. Тифлиς, 1909
15. Кавказский календарь на 1914. Тифлиς, 1913

MirianTukhashvili

TSU, Professor

Mzia Shelia

*PhD in Economics,
Institute of Demography and Sociology*

Khizikhi Population: Dynamics, Structure, Settlement (Abstract)

Despite the large demographic capacity, the processes going on in the demographic development of Khizikhi are strongly negative. The population size was reduced by 40% in the post-Soviet period. There is a process of natural and intense migratory decline, demographic aging of population, the traditional organized settlement process for the region has ceased. After the disintegration of the USSR, due to the economic downturn, which led to a decline in living standards, population migration from the region most secured by agricultural lands has reached critical intensity. This was added by labor emigration of population abroad with its many negative social consequences. Even in the wake of the general demographic crisis in Georgia in the post-Soviet period, the demographic situation in Khizikhi is the most difficult and therefore must be assessed with a particular approach.

The demographic survival of Khizikhi requires accelerated rehabilitation of large-scale irrigation and potable water systems, development of social infrastructure sectors, radical improvement of communication systems, restoration of permanent resettlement of population in other regions of Georgia, creative transfer of world-wide experience of operating cultural-entertainment and sports-recreational complexes.

Particular importance should be given to the complex development of the economy in order to radically reduce the seasonality in employment, make appropriate use of skilled labor, and maximize labor potential. Khizikhi, as a border region with a severe demographic situation, should be given special attention by the structures conducting active demographic policy in Georgia, monitoring of ongoing demographic processes and scientific research should be systematically carried out here.

შინაარსი

1. **სერგეი ვოიტოვინი** 3
შრომითი მიგრაციის კავშირი ბრექსიტის
შეთანხმებასთან
2. **ალექსანდრე შჩერბაკოვი** 15
რუსეთის ფედერაციის მიგრაციული პოლიტიკის ახალი
კონცეფცია
Щербаков Александр Иванович
Новая концепция миграционной политики России
3. **გიორგი მელაძე** 29
გარე მიგრაციის სტატისტიკური აღრიცხვის
პრობლემები საქართველოში
4. **თამარ ზურაბიშვილი** 49
შრომითი მიგრანტები საქართველოში
5. **მურმან ცარციძე, ნათელა ლაცაბიძე** 65
ეფექტიანი დასაქმების პრობლემები და მისი გავლენა
შრომით მიგრაციაზე საქართველოში
6. **თამაზ ფუტყარაძე** 94
ეთნიკური ისტორიის, იდენტიფიკაციისა და
კულტურული მემსიერების საკითხები ცენტრალური
ლაზეთის პოლიეთნიკურ საზოგადოებაში
7. **მირიან ტუხაშვილი, მზია შელია** 122
ქიზიყის მოსახლეობა: დინამიკა, სტრუქტურა,
განსახლება

CONTENT

1.	Sergej Vojtovič	3
	Migration Flows of Workers in the Context of UK Brexitis	
2.	Shcherbakov Alexander	15
	A New Concept of Migration Policy of Russia	
3.	Giorgi Meladze	29
	Problems of Statistical Accounting of External Migration in Georgia	
4.	Tamar Zurabishvili	47
	Migrant Workers in Georgia	
5.	Murman Tsartsidze, Natela Latsabidze	65
	The Problems of Effective Employment and its Impact on Labor Migration in Georgia	
6.	Tamaz Putkaradze	94
	Some Issues of Ethnic History, Identification and Cultural Memory in Polyethnic Society of Central Lazeti	
7.	Mirian Tukhashvili, Mzia Shelia	122
	Khizikhi Population: Dynamics, Structure, Settlement	

დაიბეჭდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
გამომცემლობის სტამბაში

0179 თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი 14
14, Ilia Tchavtchavadze Ave., Tbilisi 0179
Tel 995(32) 225 04 84, 6284/6279
www.press.tsu.edu.ge